

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด
ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

โดย
นางสาวนันทน์ภัส อธิชาญสิทธิ์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2554
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด
ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

โดย
นางสาวนันทน์ภัส อธิธาณูสิทธิ์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2554
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**TRADITIONAL KNOWLEDGE IN USE OF MANGROVE RESOURCES OF BAN
KLONG LAD ,TAMBON BANGTABOON-AOK ,AMPHOE BAN LAEM ,
PHETCHABURI PROVINCE**

By

Nunnarphas Itthichansee

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Program of public and private management

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2011

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง “ ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้าน
แหลม จังหวัดเพชรบุรี ” เสนอโดย นางสาวนันท์นภัส อธิชาญสีห์ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ชารัทสนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

อาจารย์ ดร.สวรรยา ธรรมอภิพล

คณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ

..... ประธานกรรมการ

(อาจารย์ ดร.วิโรจน์ เจษฎาลักษณ์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.เฉลิมชัย กิตติศักดิ์นาวิน)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.สวรรยา ธรรมอภิพล)

...../...../.....

52601324 : สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน

คำสำคัญ : ภูมิปัญญา/การใช้ประโยชน์/ป้าชายเลน

นันทน์ภัต อธิธาณสิทธิ์ : ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะนูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี.

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ : อ.ดร.สวรรยา ธรรมอภิพล. 101 หน้า.

การวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะนูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. เพื่อศึกษาชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนที่พบในชุมชนบ้านคลองลัด 2. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตพฤติกรรม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วมกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคลองลัด

ผลการวิจัยพบว่า 1. พืชที่พบในพื้นที่ศึกษาทั้งหมดประมาณ 10 ชนิด ได้แก่ โกงกาง ต้นตะนูน ชะคราม ต้นจาก แสม ชลูด พังกาหัวสุมดอกแดง เหงือกปลาหมอ ลำแพน และคาตุมทะเล มีการนำพันธุ์ไม้จากป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ 5 รูปแบบ ได้แก่ การเผาถ่าน การทำเครื่องมือทางด้านการประมง การนำไปประกอบอาหาร การทำยาสมุนไพร และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ของเครื่องใช้ 2. กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชน 3 รูปแบบ ได้แก่ การถ่ายทอดผ่านศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน การถ่ายทอดผ่านปราชญ์ ผู้รู้ และการถ่ายทอดกันเองของชาวบ้าน

ทั้งนี้ผู้วิจัยเสนอแนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านต่างๆไว้ 3 แนวทาง คือ 1. การพัฒนารูปแบบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนเพื่อเพิ่มความหลากหลายในการนำมาใช้ประโยชน์ 2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนเพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของท้องถิ่น 3. การจัดตั้งศูนย์แสดงสินค้าที่เกิดจากผลิตภัณฑ์ของท้องถิ่นเพื่อเป็นการรองรับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการประดิษฐ์ขึ้นและเป็นการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนต่อไป

การจัดการภาครัฐและภาคเอกชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

52601324 : MAJOR : (PUBLIC AND PRIVATE MANAGEMENT)

KEY WORD : MANGROVE RESOURCES /TRADITIONAL KNOWLEDGE

NUNNARPHAS ITTHICHANSEE : TRADITIONAL KNOWLEDGE IN USE OF
MANGROVE RESOURCES OF BAN KLONG LAD , TAMBON BANGTABOON-AOK ,
AMPHOE BAN LAEM , PHETCHABURI PROVINCE. INDEPENDENT STUDY ADVISOR :
Sawanya Thamma-apipon, Ph.D. 101 pp.

The research on Traditional knowledge in use of mangrove resources of Ban Klong Lad , Tambon Bangtaboon-Aok, Amphoe Ban Laem, Petchaburi Province aimed at 1. Studying kinds of species of mangrove forest and local wisdom in being benefited from mangrove forest resources found in Ban Klong Lad , 2. Studying the process in disseminating wisdom in being benefited from mangrove forest resources of Ban Klong Lad , Tambon Bangtaboon-Aok, Amphoe Ban Laem, Petchaburi Province. Data were collected by in-dept interview, behavioral observation, participative observation and non-participative observation with the villagers in Ban Klong Lad.

It was found from the research that 1. There were 10 kinds of plants found in studied area including Kong Kang, Ton Taboon, Chakram, Ton Chak, Samae, Klue, Pangka Huasoomdokdaeng, Nguerk Plamor, Lam Pan and Tatoom Talae. Plants from mangrove forest are used in 5 forms that are-- burning as fuel, making fishery tools, cooking, preparing for herb, and processing and producing materials and tools; 2. There are 3 forms of process in disseminating wisdom in being benefited from mangrove forest in the community including dissemination via learning center of the community, dissemination by teachers, experts, and fellow villagers.

The researcher presented three ways of promotion and conservation of various aspects of wisdoms as follows: 1. Development of forms of being benefited from mangrove forest in order to increase diversity of benefiting methods; 2. Collecting data on wisdom in being benefited from mangrove forest in order to conserve local wisdom; 3. Establishing exhibition center of goods obtained from local product in order to support local wisdom invented; it is to continue using local wisdom of the community.

Program of (PUBLIC AND PRIVATE MANAGEMENT) Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2011

Student's signature

Independent Study Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน การค้นคว้าอิสระฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความอนุเคราะห์อย่างยิ่งจาก อาจารย์ ดร.สวรรยา ธรรมอภิพล อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ ที่ได้กรุณาให้ความรู้ คำแนะนำ ข้อคิดเห็น เป็นที่ปรึกษาตลอดจนการแก้ไขปรับปรุงงานวิจัยฉบับนี้จนสำเร็จได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.วิโรจน์ เจษฎาลักษณ์ ที่กรุณาเป็นประธานกรรมการและผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบงานวิจัย รวมทั้งให้คำแนะนำในการปรับปรุงจนเสร็จสมบูรณ์

ขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.เฉลิมชัย กิตติศักดิ์นาวิน ที่กรุณาช่วยตรวจสอบงานวิจัย รวมทั้งช่วยไต่ตรองและแนะนำเพื่อเพิ่มความสมบูรณ์ของงานวิจัยฉบับนี้

ขอบคุณหน่วยงานในพื้นที่ตำบลบางตะบูน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี อาทิ เทศบาลตำบลบางตะบูน ศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน โรงเรียนบางตะบูนวิทยา ชาวบ้านชุมชนบ้านคลองลัด คุณครู โรงเรียนบางตะบูนวิทยา และชาวบ้านชุมชนบ้านคลองลัดทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำงานวิจัยฉบับนี้

คุณค่าและประโยชน์จากการค้นคว้าอิสระเล่มนี้ ผู้วิจัยขอมอบเพื่อระลึกแก่คุณบิดามารดาผู้อบรมและมอบมรดกทางปัญญาอันล้ำค่าแก่ผู้วิจัย ครู-อาจารย์ พี่น้องและเพื่อนทุกคนที่เป็นกำลังใจและให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยมาโดยตลอด และสุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่ผู้วิจัยไม่ได้กล่าวนามไว้ ณ ที่นี้ด้วย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ณ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	4
ขอบเขตการศึกษา	5
ขั้นตอนการศึกษา.....	5
คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
แนวคิดเกี่ยวกับป้าชายเลน	8
แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป้าชายเลน	16
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	26
แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป้าชายเลน	34
ข้อมูลพื้นที่ศึกษา.....	37
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	44
3 วิธีดำเนินการศึกษา	48
รูปแบบการศึกษา.....	48
การเลือกพื้นที่วิจัย.....	48
กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก	49
การเก็บรวบรวมข้อมูล	50
เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	51
การวิเคราะห์ข้อมูล	51
ระยะเวลาในการศึกษา	52

บทที่	หน้า
4 ผลการศึกษา.....	53
ชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ที่พบในชุมชน	53
กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน.....	76
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	81
สรุปผลการศึกษา	81
อภิปรายผลการศึกษา	85
ข้อเสนอแนะ	91
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	91
ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป	92
บรรณานุกรม.....	93
ภาคผนวก.....	96
แบบสัมภาษณ์สำหรับชาวบ้าน	98
แบบสัมภาษณ์สำหรับปราชญ์ชาวบ้านและผู้สูงอายุในชุมชน	99
แบบสัมภาษณ์สำหรับครูโรงเรียนบางตะบูนวิทยา	100
ประวัติผู้วิจัย	101

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 ดัน โกงกาง	54
2 เต่าเผ่าถ่าน	56
3 ดิ้ว ทำจากไม้ โกงกางที่ตายแล้ว.....	57
4 ชาวบ้านใช้ตัวผูกติดกับไม้เพื่อยึดโปงพาง.....	57
5 ตะบูน.....	58
6 กระเป๋าส้มมัดข้อมที่ได้จากเปลือกตะบูน	60
7 ชะคราม ชาวบ้านเก็บมารับประทานในครัวเรือน.....	60
8 การประกอบอาหารจากชะคราม.....	62
9 ดันจาก	63
10 ลูกจากที่นำมาเชื่อมเป็นขนม	64
11 การเย็บจาก	65
12 เครื่องจักรสาน ที่ได้จากดันจาก	65
13 ไข่ชาลาเปาจากแสม	66
14 ดันขลุ่ย.....	67
15 น้ำดื่มดื่มแทนชาจากขลุ่ย.....	68
16 พังกาหัวสุ่มดอกแดง.....	68
17 ทอฟฟี่กวน จากพังกาหัวสุ่มดอกแดง	69
18 ดันเหงือกปลาหมอ	70
19 ผลลำแพน	71
20 ดาตุ่มทะเล	72

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าชายเลน (mangrove forest) เป็นสังคมพืชไม่ผลัดใบของเขตร้อน (tropical regions) หรือกึ่งเขตร้อน (Subtropical regions) ที่ขึ้นอยู่ตามชายฝั่งทะเล หรือตามปากแม่น้ำที่มีน้ำทะเลท่วมถึง ในประเทศไทยมีป่าชายเลนขึ้นกระจายอยู่ทั่วไปตลอดแนวชายฝั่ง 4,316.23 กิโลเมตร ทั้งทางด้านชายฝั่งทะเลอ่าวไทย และชายฝั่งทะเลอันดามัน ในทางนิเวศวิทยา ป่าชายเลนมีความสำคัญในฐานะที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิด ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ เกิดเป็นระบบนิเวศที่มีความหลากหลาย ในด้านสิ่งแวดล้อมป่าชายเลนมีความสำคัญในด้านการอนุรักษ์พื้นที่ชายฝั่งทะเล โดยเฉพาะการป้องกันพื้นที่ชายฝั่งทะเลจากคลื่น ลม พายุ การกัดเซาะชายฝั่ง ช่วยกรองมลพิษต่าง ๆ ที่เกิดจากแผ่นดินลงสู่ทะเล และยังช่วยเร่งการตกตะกอนที่แขวนลอยมากับน้ำ ตกทับถมทำให้เกิดหาดเลน เป็นผลทำให้เกิดแผ่นดินงอกใหม่ ขยายพื้นที่เข้าไปในทะเล นอกจากนี้ ป่าชายเลนยังมีความสำคัญในแง่ของการเป็นแหล่งท่องเที่ยว และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ของประชาชนในบริเวณใกล้เคียง (สนธิ อักษรแก้ว 2542 : 11)

ป่าชายเลนมีระบบนิเวศที่มีคุณค่ามหาศาล และมีความสำคัญต่อมนุษย์หลายรูปแบบถือเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของสัตว์น้ำ ซึ่งได้แก่ อินทรียวตูลที่ย่อยสลายจากซากพืชหรือเศษใบไม้ ส่วนใหญ่ได้จากใบของพืชที่ร่วงหล่น นอกจากนี้ยังได้จากส่วนของ กิ่ง ก้าน ดอก และผลอีกด้วย ส่วนแหล่งอาหารอื่นๆ ในบริเวณปากแม่น้ำ ส่วนใหญ่เป็นสารอินทรีย์ที่ละลายน้ำ เช่น กรดอะมิโน ซึ่งมีต้นกำเนิดจากการสลายตัวของอินทรียวตูล ป่าชายเลนมีประโยชน์ทั้งในด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านระบบนิเวศ และด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถอธิบายรายละเอียดได้ ดังนี้

ด้านสังคม ป่าชายเลนมีประโยชน์ต่อด้านวิทยาศาสตร์ การศึกษา และการแพทย์ การค้นคว้าทดลอง ในด้านวิทยาศาสตร์ที่ก่อประโยชน์ให้แก่สังคม ในปัจจุบันมีอยู่หลายสาขาวิชาที่จำเป็นต้องอาศัยสัตว์ป่าเป็นตัวทดลอง ทำให้นักวิทยาศาสตร์ นักการศึกษาและแพทย์ ประสพผลสำเร็จในด้านการค้นคว้าทดลองต่างๆ นอกจากนั้น ยังมีการนำสัตว์ป่าไปเลี้ยงในสวนสัตว์ เพื่อให้ประชาชน นักศึกษา และนักวิทยาศาสตร์ทางธรรมชาติได้ชมและศึกษาถึงชีวิตของสัตว์ป่า ซึ่งนับว่ามีคุณประโยชน์เป็นอย่างมาก

ด้านเศรษฐกิจ ประโยชน์ของป่าชายเลนได้แก่ การค้าสัตว์ป่า หรือซากของสัตว์ป่า จากส่วนต่างๆ เช่น ขน เขาและหนัง เป็นต้น การค้าสัตว์ป่า จึงถือว่าเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้แก่ผู้ค้าและมีเงินหมุนเวียนในประเทศจำนวนมาก ซึ่งคุณค่าทางเศรษฐกิจจะรวมถึงรายได้ต่างๆ จากการท่องเที่ยวในการชมสัตว์ด้วย นอกจากนี้พันธุ์ไม้ป่าชายเลนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในลักษณะต่างๆ ที่สามารถสร้างรายได้ คือ นำไม้มาเผาถ่าน ไม้ฟืน ไม้เสาเข็ม และเครื่องมือด้านประมง

ด้านระบบนิเวศ ป่าชายเลนยังเป็นแหล่งที่ตัวอ่อนของสัตว์น้ำพวก กุ้ง หอย ปู ปลา เข้ามาอาศัยรวมเงาและหาอาหาร ป่าชายเลนจึงเป็นแหล่งอนุบาลของสัตว์น้ำ คุณประโยชน์ที่เห็นได้ชัดของป่าชายเลนอีกประการหนึ่งคือ การใช้ประโยชน์จากไม้ชายเลนเพื่อการเผาถ่าน ซึ่งทำรายได้ปีละจำนวนมากให้กับชาวบ้าน ยังมีการใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่นๆ คือ เป็นไม้ฟืน ไม้เสาเข็ม ไม้ค้ำยัน ไม้ก่อสร้าง แพลลา อุปกรณ์การประมง และเฟอร์นิเจอร์ นอกจากนี้ป่าชายเลนยังทำหน้าที่เสมือนเขื่อนป้องกันคลื่นลมจากทะเล ที่สามารถซ่อมแซมตนเองได้เมื่อได้รับความเสียหายจากพายุ ช่วยป้องกันความรุนแรงของพายุจนไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อมนุษย์ และในขณะเดียวกันป่าชายเลนยังทำหน้าที่ดักกรองสารปฏิจุลและสารพิษต่างๆ จากบนบกไม่ให้ลงสู่ทะเล โลหะหนักหลายชนิดเมื่อถูกพัดพามาตาม กระแสน้ำก็จะตกตะกอนลงที่บริเวณดินเลนในป่าชายเลน นอกจากนี้ขยะและคราบน้ำมันต่างๆ จะถูกกรองไว้ในป่าชายเลน (ธงชัย จารุพัฒน์ 2541 : 44)

ด้านสิ่งแวดล้อม ประโยชน์ทางด้านสิ่งแวดล้อม ป่าชายเลนมีความสำคัญในด้านการอนุรักษ์พื้นที่ชายฝั่งทะเลโดยเฉพาะช่วยลด ภาวะน้ำเสียและยังช่วยทำให้เกิดการงอกของแผ่นดินขยายออกไปสู่ทะเลอีกด้วย ความสำคัญของป่าชายเลนด้านการอนุรักษ์พื้นที่ชายฝั่งคือ ป่าชายเลนเป็นฉากกำบังภัยธรรมชาติ เพื่อป้องกันลมพายุรุมต้อนการพังทลายของดินที่อยู่บริเวณชายฝั่งทะเล ป่าชายเลนช่วยป้องกันสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ รากของต้นไม้ในป่าชายเลนที่งอกออกมาเหนือพื้นดินจะทำหน้าที่คล้ายตะแกรงธรรมชาติ คอยกั้นกรองสิ่งปฏิจุลต่าง ๆ ที่มากับกระแสน้ำ ทำให้น้ำในแม่น้ำ ลำคลอง และชายฝั่งทะเลสะอาดขึ้น ป่าชายเลนช่วยทำให้พื้นดินบริเวณชายฝั่งทะเลงอกขยายออกไปในทะเล รากของต้นไม้ในป่าชายเลน นอกจากจะช่วยป้องกันสิ่งแวดล้อมเป็นพิษแล้ว ยังช่วยทำให้ตะกอนที่แขวนลอยมากับน้ำทับถมเกิดเป็นแผ่นดินงอกใหม่ เมื่อระยะเวลาผ่านไป ก็จะขยายออกไปในทะเลเกิดเป็นหาดเลน อันเหมาะสมแก่การเกิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลน

นอกจากนี้ ป่าชายเลน ยังมีความสำคัญในฐานะแหล่งผลิตสารอินทรีย์แก่ระบบนิเวศชายฝั่งทะเลอื่นๆ และมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับระบบนิเวศห้วยทะเลและแนวปะการัง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำหลายชนิดบริเวณป่าชายเลนในลำคลองหน้าป่าชายเลน หรือบริเวณหาดเลนชายฝั่งทะเล เช่น กุ้งกุลาดำ ปลากระพง หอยนางรม หอยแครง เป็นต้น ล้วนแต่ต้องพึ่งพาสารอาหารจากป่าชายเลนทั้งสิ้น นอกจากนี้การที่ป่าชายเลนมีลักษณะพิเศษหลายอย่างและมีความอุดมสมบูรณ์

ด้วยพันธุ์ไม้มีนานาชนิดที่มีใบ ดอก และผลสวยงาม อีกทั้งเป็นที่อยู่ของสัตว์ชนิดต่างๆที่มีลักษณะ สีสันสวยงาม เช่น ปูก้ามดาบ และยังมีลำคลองลัดเลี้ยวไปมา ทำให้ป่าชายเลนเป็นแหล่งท่องเที่ยว และพักผ่อนหย่อนใจที่มีความสำคัญ เช่น อุทยานแห่งชาติอ่าวพังงา อุทยานแห่งชาติหมู่เกาะพีพี และอุทยานแห่งชาติหาดเจ้าไหม เป็นต้น โดยป่าชายเลนจะเพิ่มความสวยงามแปลกตาให้แก่ ทิวทัศน์บริเวณชายฝั่งทะเลเป็นอย่างมาก (สง่า สรรพศรี 2542 : 56)

ป่าชายเลนเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อเศรษฐกิจ และสังคมของ ประเทศ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ปัจจุบันทรัพยากรป่าชายเลนในประเทศไทยได้ถูกบุกรุกทำลายลง ไปเป็นจำนวนมาก อันมีสาเหตุเนื่องมาจากความต้องการพื้นที่เพื่อใช้ในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและ แปรเปลี่ยนไปใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่นๆซึ่งได้ส่งผลกระทบในทางลบต่อเศรษฐกิจ สังคม และ ระบบนิเวศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การเพิ่มขึ้นของประชากร ทำให้มีการขยายพื้นที่ทำกิน มีการใช้ พื้นที่ป่าชายเลนสำหรับก่อสร้างโครงการพื้นฐาน และการเข้าครอบครองในรูปแบบต่างๆ ถือเป็น สาเหตุที่ทำให้ป่าชายเลนถูกทำลาย มีการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลน เพื่อทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การ เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การทำนาเกลือ การทำการเกษตร เป็นต้น ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนและความ สมบูรณ์ของป่าชายเลนลดลง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการฟื้นฟู ป่าชายเลนเพื่อให้ความ สมบูรณ์กลับคืนมา โดยเน้นให้ชุมชนในพื้นที่มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนอย่างรู้ คุณค่า นำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์และเหมาะสมกับทรัพยากรป่าชายเลน โดย การจัดการของชุมชนท้องถิ่นเอง การอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เป็นรากฐานที่ สำคัญของการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน เพราะชุมชนท้องถิ่นตามแนวชายฝั่ง ล้วนมีวิถีชีวิตที่ พึ่งพา และผูกพันกับทรัพยากรป่าชายเลน มีภูมิปัญญาท้องถิ่นและรูปแบบการใช้ทรัพยากรป่าชายเลน ของชุมชน ดังนั้นการวางแผนอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาสภาพ ทั่วไปของชุมชน วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนทางนโยบายให้ สอดคล้องกับชุมชน โดยเฉพาะการศึกษาการนำทรัพยากรป่าชายเลนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการ ดำรงชีวิตในลักษณะต่างๆ แสดงออกผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายมีคุณค่า และเป็น ประโยชน์ต่อชุมชน เนื่องจากลักษณะการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนก่อให้เกิดกระบวนการ เรียนรู้ สังคมสืบทอดจนเกิดเป็นภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกันอย่างเหมาะสมระหว่างชุมชนกับป่าชาย เลน ผลที่ได้จากการศึกษาจะทำให้ได้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของชุมชนกับป่าชายเลน ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อแนวทางการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืน

ชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก เป็นชุมชนหนึ่งในอำเภอบ้านแหลม จังหวัด เพชรบุรี มีบริเวณพื้นที่ติด ป่าชายเลน เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีความสำคัญมาแต่โบราณ ชาวบางตะบูน มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย มีความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับป่าชายเลน เพราะต้องพึ่งพา

ทรัพยากรจากป่าชายเลนในการดำรงชีวิต ได้แก่ การสร้างที่อยู่อาศัย เป็นแหล่งหาอาหาร และเป็นแหล่งสร้างรายได้ที่สำคัญ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนมีการสะสมสืบต่อกันมาจนเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ ตัวอย่างเช่น การเผาถ่าน อาชีพหนึ่งที่เกี่ยวข้องเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านมาแต่โบราณ ไม้ที่ใช้ในการเผาถ่านเป็นไม้ในพื้นที่ที่มีหลายชนิด แต่ที่เผาแล้วได้ถ่านไม้คุณภาพดีคือไม้โกงกาง อาชีพ เผาถ่านสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มีเตาเผาแบบโบราณขนาดใหญ่หลายเตาในชุมชน การนำพืชพันธุ์ไม้ป่าชายเลนมาประกอบอาหาร เช่น นำผลของลูกเสมมาทำขนมลูกเสม นำคันชะคราม ซึ่งเป็นพืชน้ำเค็มขึ้นตามป่าชายเลน มีลักษณะใบอวบน้ำ โดยเด็ดไปยำ แกงส้ม หรือนำไปเป็นผักจิ้มน้ำพริก การนำเปลือกไม้ เช่น เปลือกของต้นเสม ต้มทำผ้ามัดย้อม และมีการใช้พันธุ์ไม้จากป่าชายเลนเป็นสมุนไพร เช่น ต้นเหียงอกปลาหมอ ใช้ต้นและราก ต้มอาบแก้ไข้หวัด ผื่นคัน โรคผิวหนัง ต้นโกงกาง ใช้เปลือกต้มน้ำรับประทานเป็นยาแก้ท้องร่วง คลื่นเหียนอาเจียน แก้บิดเรื้อรัง เป็นต้น เป็นการแสดงถึงการสืบทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านแต่ครั้งอดีต ปัจจุบันอาชีพการทำนา เกือบกำลังจะสูญหายไป ด้วยเหตุที่มีการผลิตเกลือโดยกระบวนการทางวิศวกรรมเหมืองแร่ที่เรียกว่า เกลือหิน หรือเกลือบริสุทธิ์จำนวนมาก ในปัจจุบันได้รับความนิยมในกลุ่มโรงงานอุตสาหกรรม เป็นเหตุให้ราคาเกลือทะเลลดลงไปในที่สุด เป็นต้น

ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงเลือกศึกษาพื้นที่ชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะนูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนในรูปแบบต่างๆวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นสอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นผ่านการสะสมสืบทอดต่อกันมาจนเกิดเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นโดยผู้วิจัยจะทำการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนทั้งทางตรง และทางอ้อม ภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน ให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อความต้องการของชุมชนได้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนที่พบในชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะนูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี
2. เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะนูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษา คือ พื้นที่หมู่ที่ 3 ชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนที่นำมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ศึกษาภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน และศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

ขอบเขตเชิงประชากร

ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ชาวบ้านในชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

ขอบเขตเชิงเวลา

เดือนกันยายน 2553 – เดือน เมษายน 2554 รวมระยะเวลา 8 เดือน โดยทำการเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ – เดือนมีนาคม 2554

ขั้นตอนการศึกษา

1. การเลือกพื้นที่ในการศึกษา
2. การเลือกบุคคลหลักในการสัมภาษณ์
3. การรวบรวมข้อมูล
 - 3.1 การศึกษาเอกสาร (Document Study)
 - 3.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Work)
4. การวิเคราะห์ข้อมูล
5. การสรุปผลการศึกษา
6. การเสนอแนะ

คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้มีความเข้าใจที่ถูกต้องและตรงกันในความหมายของคำบางคำ จึงขออนุญาตเพื่อใช้ในการวิจัย ดังนี้

1. **ชุมชน** หมายถึง ชุมชนบ้านคลองลัด หมู่ที่ 3 ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

2. **ภูมิปัญญาท้องถิ่น** หมายถึง องค์ความรู้ ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรและการระดมทุนตลอดจนอุดมคติวิถีการดำรงชีวิต ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ ผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของคนในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพื่อให้ในการแก้ปัญหา และปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นนั้น

3. **ทรัพยากรป่าชายเลน** หมายถึง พืช พันธุ์ไม้ที่พบในป่าชายเลน

4. **การใช้ทรัพยากรป่าชายเลน** หมายถึง การนำทรัพยากรป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาเฉพาะ ชนิดพันธุ์ไม้ป่าชายเลน ที่นำมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การนำไม้มาเผาถ่าน การทำเครื่องมือประมง การประกอบอาหาร การทำยาสมุนไพรและการแปรรูปเป็นสิ่งของเครื่องใช้

5. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรป่าชายเลน** หมายถึง รูปแบบการใช้ประโยชน์จากพืชในป่าชายเลน โดยความรู้ และจากการสั่งสมประสบการณ์จากการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

6. **กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน** หมายถึง ขั้นตอน กระบวนการที่ใช้ในการส่งต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นการเก็บรักษาองค์ความรู้ นั้นให้คงอยู่ต่อไป ไม่ว่าจะเป็นการบอกต่อจากรุ่นสู่รุ่น การสั่งสอนแนะนำจากปราชญ์ผู้รู้ หรือการตั้งเป็นศูนย์กลางเพื่อเป็นแหล่งเก็บรวบรวมและส่งต่อองค์ความรู้ แก่คนในชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงชนิดของพันธุ์ไม้และรูปแบบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนที่พบในชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

2. ทำให้ทราบถึงกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

3. ผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาวางแผนกำหนดนโยบายการใช้ประโยชน์ให้เหมาะสม กับสถานการณ์ป่าชายเลนของชุมชน รวมถึงส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาของท้องถิ่นต่อไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิจัย ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชายเลน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน
3. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน
5. ข้อมูลพื้นที่ศึกษา
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับป่าชายเลน

ความหมายของป่าชายเลน

มีนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน ได้ให้ความหมายของป่าชายเลนไว้ดังต่อไปนี้

ราชบัณฑิตสถาน(2542 : 164) ให้ความหมายว่า ป่าชายเลนหมายถึง ป่าที่อยู่ตามชายทะเลที่มีเลน และน้ำทะเลขึ้นถึงต้นไม้ในป่าประเภทนี้มักมีรากงอกอยู่เหนือพื้นดินเพื่อค้ำยันลำต้น โดยมากเป็นไม้โกงกาง(Rhizophora) แสม(Avicennia) และลำพู(Sonneratia Caseolaris)

สนิท อักษรแก้ว (2541 : 3) ให้ความหมายว่า ป่าชายเลน (Mangrove Forest) หมายถึง สังคมพืชที่ประกอบด้วยพันธุ์ไม้หลายตระกูล มีใบสีเขียวตลอดปี (evergreen species) เกิดขึ้นแถบบริเวณชายฝั่งทะเล ปากแม่น้ำหรืออ่าวที่มีน้ำท่วมถึง หรือในช่วงน้ำทะเลขึ้นสูงสุด

สุเมธ ตันติเวชกุล (2543 : 3) ให้ความหมายว่า ป่าชายเลนเป็นส่วนหนึ่งของบริเวณเขตนํ้ากร่อย ซึ่งจะพบบริเวณปากแม่น้ำเท่านั้น ที่เรียกว่าป่าชายเลนก็เพราะดินบริเวณปากแม่น้ำเป็นดินเลน ไม้ยืนต้นที่อยู่บริเวณป่าชายเลน จะมีคุณสมบัติพิเศษต่างจากไม้ยืนต้นอื่น ๆ คือ มีการปรับตัวด้านสรีรวิทยา จนสามารถอยู่ได้ในบริเวณที่มีความเค็มโดยไม่มีการสูญเสีย น้ำจากตัวของมัน และ

สามารถทนอยู่ได้ในบริเวณที่อยู่ในเขตอิทธิพลของน้ำขึ้นน้ำลง จนยากที่จะกล่าวว่าเป็นบริเวณป่าไม้หรือแหล่งประมง เพราะเวลาน้ำลงจะมีลักษณะเป็นป่าไม้ และเวลาน้ำขึ้นจะกลายเป็นแหล่งประมง

จากความหมายข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ป่าชายเลนเป็นระบบนิเวศที่ประกอบด้วยพืชและสัตว์นานาชนิด ดำรงชีวิตร่วมกันในสภาพแวดล้อมที่เป็นดินเลน น้ำกร่อย หรือมีน้ำทะเลท่วมถึงสม่ำเสมอ พบทั่วไปตามที่ราบปากแม่น้ำ อ่าว บริเวณชายฝั่งทะเลในเขตน้ำขึ้นน้ำลง ทะเลสาบ และบริเวณรอบเกาะแก่งต่างๆ ป่าชายเลนประกอบด้วยพันธุ์ไม้หลายชนิดหลายตระกูล และเป็นพันธุ์ไม้ที่มีใบเขียวตลอดปี (evergreen species) ซึ่งมีลักษณะทางสรีรวิทยาและความต้องการสิ่งแวดล้อมที่คล้ายกัน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยพันธุ์ไม้สกุลโกงกาง (*Rhizophora*) เป็นไม้สำคัญ เป็นแหล่งอาหารที่อยู่อาศัย แหล่งเพาะพันธุ์อนุบาลสัตว์ของทะเล เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา และสาหร่ายต่างๆ พื้นที่ป่าชายเลนบริเวณบ้านคลองถัด เป็นป่าชายเลนที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานกันระหว่างพันธุ์ไม้ป่าชายเลนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่เกิดขึ้นจากการปลูกโกงกางใบเล็กเพื่อทำถ่านในอดีต ตั้งอยู่ในเขตตำบลบางตะนูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี และส่วนหนึ่งของป่าชายเลนอำเภอบ้านแหลมที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล สภาพชายฝั่งเป็นหาดโคลนเลนเกือบทั้งหมดไม่มีหาดทรายนอกจากนี้พื้นที่ป่าชายเลนในบริเวณดังกล่าวยังมีลักษณะที่โดดเด่นอันแตกต่างจากลักษณะพื้นที่ป่าชายเลนในพื้นที่อื่นๆ กล่าวคือ ชายทะเลของพื้นที่นี้มีไม้ไหลทวีปกกว้างและยาวและจัดเป็นเขตทะเลตื้นๆ ของอ่าวไทยตอนบน รวมถึงบริเวณชายฝั่งทะเลของพื้นที่มีลักษณะเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างพื้นที่น้ำจืดพันธุ์ไม้ป่าชายเลน จำนวนทั้งสิ้นประมาณ 15 ชนิด โดยพบว่าเสมขาวเป็นพันธุ์ไม้ที่พบมากที่สุดทั้งความโดดเด่นในด้านความหนาแน่น ความถี่ในการปรากฏและความเด่นทางด้านพื้นที่หน้าตัด ในส่วนของการแบ่งเขตพรรณพืชในพื้นที่ดังกล่าวพบว่า สังคมพืชป่าชายเลนบริเวณนี้ไม่สามารถแบ่งเขตได้ชัดเจนนัก อาจเนื่องจากป่าบางส่วนมีลักษณะของการปลูกไม้เสริมลงไป

ลักษณะทั่วไปของป่าชายเลน

ลักษณะทั่วไปของป่าชายเลน ป่าชายเลนเป็นป่าไม้ผลัดใบประกอบด้วยสังคมพืชที่มีใบเขียวชอุ่มตลอดปี การผลัดใบค่อยเป็นค่อยไปซึ่งมีลักษณะประจำของป่าดงดิบดั้งเดิม บางที่เรียกว่าป่าชายเลนน้ำเค็มหรือป่าชายเลน ป่าชายเลนพบทั่วไปตามพื้นที่ชายฝั่งทะเลในประเทศแถบโซนร้อน (Tropical Region) บริเวณที่มีน้ำทะเลท่วมถึงใกล้ปากอ่าว ริมทะเลสาบ หาดเลน และบริเวณที่อยู่ในอิทธิพลของน้ำจืดและน้ำเค็ม เรียกว่า น้ำกร่อย สภาพดินส่วนใหญ่เป็น โคลนหรือเลน บางบริเวณมีทรายปะปนอยู่ ลักษณะดินเป็นดินเหนียวที่มีการอัดตัวแน่น ผิวดินบริเวณรากพืชที่ขึ้นอยู่นั้นมีสีดำอันเนื่องมาจากเศษซากใบไม้ กิ่งไม้ รวมทั้งเศษซากพืช ซากสัตว์ ที่ร่วงหล่นทับถม และ

ย่อยสลายเป็นอินทรีย์วัตถุ ลักษณะสังคมพืชเป็นประเภทรากเหนือดินงอกตามลำต้น และกิ่งก้านสาขาเพื่อค้ำยันลำต้น ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยไม้สกุลโกงกาง (*Rhizophora* spp.) และมีไม้ตระกูลอื่นปะปนอยู่ด้วย เช่น โปรง ตะบูน ประสัก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่กับป่าชายเลน เช่น กุ้ง ปู ปลา หอย เป็นต้น ความแตกต่างระหว่างป่าไม้บกกับป่าไม้ชายเลนจึงอยู่ที่ป่าชายเลนมีความซับซ้อนเนื่องมาจากปัจจัยของน้ำทะเลน้ำจืดและผืนแผ่นดิน (สุเมธ ตันติเวชกุล 2543 : 4)

สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของป่าชายเลนมีความแตกต่างออกไปอย่างมากจากป่าชนิดอื่นๆ โดยเฉพาะดิน ดินมีความอุดมสมบูรณ์สูงจากธาตุอาหารที่มาจากการก้นเขาตามชายฝั่งและแหล่งน้ำลำธาร จากซากพืชซากสัตว์ในบริเวณป่าชายเลนเอง โดยเฉพาะใบไม้ที่ร่วงหล่นทับถมกันเป็นจำนวนมาก แพลงก็ตอนพืชและสาหร่าย ส่วนสภาพความเค็มของน้ำบริเวณนี้มีระดับค่อนข้างต่ำ ระดับความเค็มของน้ำเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามระดับน้ำที่ขึ้นลงและปริมาณน้ำจืดไหลมาจากแม่น้ำ ลำคลอง สำหรับ สัตว์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในป่าชายเลนต่าง ก็ได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมที่ต่างไปจากสัตว์ในป่าบกทั่วไปเช่นกัน โดยเฉพาะสัตว์ที่อาศัยอยู่ตามพื้นป่าโดยอาศัยคืบคลานหรือเกาะหรือขุดรูอยู่ตามพื้นดิน รวมทั้งพวกที่อยู่ในน้ำจะต้องมีการปรับตัวอย่างมากเพื่อการอยู่รอด เนื่องจาก ต้องประสบกับสภาวะต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เป็นประจำหรือต้องอยู่ในสภาพไม่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตโดยทั่วไป เช่น สภาวะที่ทำให้มีการสูญเสียน้ำออกจากลำตัว และสภาพอุณหภูมิสูง สภาพที่มีปริมาณออกซิเจนค่อนข้างต่ำของดินเลน และการเปลี่ยนแปลงความเค็มของน้ำ สัตว์พวกนี้ได้แก่ หอย ปู กุ้ง หนอนตัวกลม หนอนตัวแบน ไล่เดือนทะเล และครัสเตเชียน เป็นต้น (สนธิ อักษรแก้ว 2541 : 8)

ชุมชนในป่าชายเลนจะประกอบไปด้วยสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆ จำนวนมากที่สามารถปรับตัวอยู่ได้ ทำให้ป่าชายเลนมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นที่วางไข่และอนุบาลตัวอ่อนและที่อยู่อาศัยของสัตว์ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจหลายชนิด เอกลักษณ์ของป่าชายเลนที่ทำให้แตกต่างจากป่าบกอย่างชัดเจน คือ การแพร่กระจายของพันธุ์ไม้มีลักษณะแบ่งออกเป็นแนวเขต (zonation) ค่อนข้างชัดเจน โดยขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพและเคมีภาพของดิน ความเค็มของน้ำ การท่วมถึงของน้ำทะเล กระแสน้ำ การระบายน้ำ และความเปียกชื้นของดิน

ความสำคัญของป่าชายเลน

ป่าชายเลนนับว่ามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเล เนื่องจากโดยธรรมชาติของป่าชายเลนนั้น ความหนาแน่นของพันธุ์ไม้ที่ขึ้นเป็นแนวยาวตามชายฝั่ง เปรียบได้กับกำแพงกั้นภัยตามธรรมชาติได้บางอย่าง เช่น กระแสนคลื่น กระแสลม ป่าชายเลนจะเป็นด่านแรกที่ประทะกับภัยธรรมชาติเหล่านี้เอาไว้อย่างแข็งแรง เป็นการช่วยป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับ

ชายฝั่งไม่ว่าจะเป็นการพังทลายของดิน คุณภาพของดินเพื่อการเกษตร จุดที่ตั้งของชุมชนทั่วบริเวณ ชายฝั่งทะเล และแผ่นดินด้านใน นอกจากนี้ป่าชายเลนยังช่วยป้องกันมลพิษ เพราะลักษณะรากของ พันธุ์ไม้ป่าชายเลนที่เจริญงอกงามอยู่เหนือพื้นดินและประสานกันอย่างหนาแน่นนั้นทำหน้าที่ คล้ายตะแกรงตามธรรมชาติที่กรองสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ที่ลอยมากับกระแสน้ำ ทำให้น้ำในลำคลอง แม่น้ำและชายฝั่งทะเลสะอาดขึ้น และยังช่วยให้ตะกอนที่ลอยมากับน้ำ ตกตะกอนทับถมกันอยู่ ตลอดเวลา จนเกิดแผ่นดินงอกใหม่เมื่อเป็นเวลานานวันเข้าก็กลายเป็นหาดเลนอันกว้างใหญ่ไพศาล ขึ้นไปในทะเลเป็นสถานที่อันมีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ในการขยายพันธุ์ไม้ป่าชายเลน และการเพาะเลี้ยงประมงชายฝั่ง (บุญชนะ กลั่นคำสอน 2541:8) นอกจากนี้บริเวณป่าชายเลน ยังเป็น ที่อยู่อาศัยของสัตว์บกอีกมากมาย ไม้จากป่าชายเลนหลายชนิดสามารถนำไปใช้ทำเป็นเครื่อง เฟอร์นิเจอร์ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน ทำเสาเข็ม ทำฟืน ทำเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำ และนำไป เผาถ่าน โดยเฉพาะไม้โกงกาง ถ่านที่ได้จากไม้ชนิดนี้ เป็นถ่านที่ให้ความร้อนสูง และมีปริมาณเชื้อเถ้า ต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับไม้ชนิดอื่น นอกจากนี้แล้วไม้โกงกาง ยังสามารถนำมากลั่นหรือสกัดเอา สารเคมี มาใช้ประโยชน์ได้หลายอย่างเช่น เช่น แทนนิน (Tannin) แอลกอฮอล์ กรดน้ำส้ม และ น้ำมันดิบ เป็นต้น และไม้ชนิดนี้ยังเป็นสมุนไพรได้อีกด้วย

สนธิ อักษรแก้ว (2541 : 11-12) ได้กล่าวถึงความสำคัญของป่าชายเลน สรุปได้ดังนี้

1. ด้านป่าไม้ ไม้จากป่าชายเลนนำมาใช้ประโยชน์ในลักษณะต่าง ๆ กันหลายรูปแบบและ นิยมใช้กันอย่าง กว้างขวางก็คือ นำไม้มาเผาถ่าน ไม้ฟืน ไม้เสาเข็ม และเครื่องมือประมง เป็นต้น การนำไม้จากป่าชายเลนมาเผาถ่าน ส่วนใหญ่เป็นไม้โกงกาง ส่วนไม้ชนิดอื่น เช่น ไม้ โปรง ไม้ถั่ว นำมาเผาถ่านบ้างแต่ในปริมาณที่น้อย ถ่านที่ได้จากไม้โกงกางถือว่าเป็นถ่านที่มี คุณภาพดี เมื่อเผาแล้วมีปริมาณเชื้อเถ้าต่ำ ทำให้มีราคาดี การนำไม้ป่าชายเลนมาทำฟืนนั้น ส่วนใหญ่ จะนำไม้ชนิดอื่นมาทำฟืนเพื่อหุงต้มมากกว่าใช้ไม้โกงกาง เพราะไม้โกงกาง นำไปเผาเป็นถ่านจะ ได้ผลตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจดีกว่า นอกจากนี้ก็มีการนำไม้ฟืนจากไม้ป่าชายเลน ไปขายเป็น รายได้อีกทางหนึ่งด้วย ไม้จากป่าชายเลนที่นำมาทำเป็นเสาเข็มที่นิยมกันมาก ได้แก่ ไม้ตาตุ่มและ ไม้โกงกาง เนื่องจากมีลำต้นลักษณะตรงเปลา ได้ขนาดทำเสาเข็มหรือกิจการต่างๆ ส่วนการนำไม้ จากป่าชายเลนมาทำเป็นไม้ค้ำยันนั้น มักนิยมใช้เฉพาะทำไม้ค้ำยันรางแร่หรือไม้ค้ำยัน การปลูก พืชผลทางการเกษตร

2. ด้านประมง ป่าชายเลนมีบทบาทสำคัญในการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศชายฝั่ง โดยเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของสัตว์น้ำ และสิ่งที่มีชีวิตที่อาศัยอยู่ในป่าชายเลน ได้อาศัยอาหาร ปฐมภูมิ ซึ่งได้แก่ อินทรีย์วัตถุที่ย่อยสลายจากซากพืชหรือเศษไม้ใบไม้ ซึ่งส่วนใหญ่ได้จากใบของ พืชที่ร่วงหล่น นอกจากนี้ยังได้จากส่วนของกิ่งก้าน ดอกและผล ซากพืชเหล่านี้เมื่อร่วงหล่นไปแล้ว

จะย่อยสลายกลายเป็นอาหารปฐมภูมิซึ่งมีปริมาณโปรตีนสูงในระบบนิเวศป่าชายเลน ซึ่งจะเป็นแหล่งอาหารสำหรับหอย ปู และหนอนปล้อง ผู้บริโภคปฐมภูมิเหล่านี้จะเป็น อาหารของผู้บริโภคทุติยภูมิ ซึ่งได้แก่ ปลาตัวเล็ก ๆ และลูกของปลาขนาดใหญ่ ซึ่งจะค่อย ๆ ปรับตัวเป็นผู้บริโภคทุติยภูมิต่อไป นอกจากนี้ป่าชายเลนยังมีความสำคัญในแง่ของการเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย และแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะ ในระยะตัวอ่อน เช่น กุ้งกุลาดำ กุ้งแชบ๊วย ปลากระพงขาว ปลานวลจันทร์ทะเล และสัตว์น้ำเค็มที่มีคุณค่าอื่น ๆ อีกหลายชนิดที่มีวงจรชีวิตวางไข่ในทะเลที่น้ำมีความเค็มสูงตามสภาพความต้องการของแต่ละชนิด เมื่อไข่เริ่มฟักเป็นตัว และย่างเข้าสู่วัยอ่อนก็จะลอย ลอยมากับกระแสน้ำ พัดพาเข้าสู่ชายฝั่ง เพื่อรับความสมบูรณ์ของอาหาร เมื่อเจริญเติบโตเป็นตัวเต็มวัยหรือแข็งแรงพอแล้วจึงออกสู่ทะเลลึก

3. ป่าชายเลนกับผลการผลิตประมง ป่าชายเลนเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญต่ออาชีพการประมง สัตว์น้ำเศรษฐกิจชาวบ้านจับได้หลายชนิดใช้พื้นที่ป่าชายเลนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งอาหาร ได้แก่ กุ้ง เช่น กุ้งแชบ๊วย กุ้งกุลาดำ และกุ้งตะกาด ปลาที่สำคัญ เช่น ปลากระบอก ปลากระพงขาว ปลาหมอคาง ปลาไหล ปลาไหลมีหนวด และปลานวลจันทร์ทะเล ที่สำคัญ คือ ปูทะเล ส่วนหอยมีหอยดำ หอยแครง และหอยนางรม

4. ความสำคัญต่อการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ ป่าชายเลนช่วยลดความรุนแรงของลมพายุ ช่วยป้องกันการกัดเซาะดินชายฝั่งทะเลไม่ให้มีการพังทลาย เป็นแหล่งดักตะกอนสารปฏิจุลและสารมลพิษต่าง ๆ จากบนบกไม่ให้ลงสู่ทะเล โดยรากของต้นไม้ในป่าชายเลนจะช่วยทำให้ตะกอนที่แขวนลอยมากับน้ำตกทับถมเกิดเป็นหาดเลนงอกใหม่ เกิดเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมต่ออาชีพการประมง และการเติบโตของพืชในป่าชายเลน

ความสำคัญต่อสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ ป่าชายเลนเป็นแหล่งรวมของพันธุ์ไม้ที่มีความร่มรื่นสวยงาม แปลกตา เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ชนิดต่าง ๆ บางชนิดมีสีสันสวยงาม เช่น ปูก้ามดาบ กุ้งดีดขัน นับเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่กำลังได้รับความนิยมในปัจจุบัน ช่วยสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนท้องถิ่น

จากข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่า ทรัพยากรป่าชายเลน มีคุณค่าและประโยชน์อย่างมากมายนานัปการ ทั้งต่อระบบนิเวศ และประโยชน์ในการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อมนุษย์

สถานการณ์ป่าชายเลนในปัจจุบัน

ป่าชายเลนทั่วโลกมีพื้นที่ประมาณ 113,428,089 ไร่ ขึ้นกระจกระบายอยู่ทั่วไปในเขตร้อนประเทศที่มีพื้นที่ ที่มีป่าชายเลนมากที่สุดในโลกคือ ประเทศอินโดนีเซีย มีพื้นที่ป่าชายเลนประมาณ 39,606,250 ไร่ ส่วนประเทศไทยมีเนื้อที่ป่าชายเลนมากเป็นอันดับ 7 ของโลกคือมีเนื้อที่ประมาณ

1,227,574 ไร่ (สนธิ อักษรแก้ว 2542 : 26) กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (2552: 7) ได้รวบรวมข้อมูลพื้นที่ป่าชายเลนในประเทศไทย โดยรายงานว่าป่าชายเลนของประเทศไทยมีขึ้นอยู่กระจายทั่วไปในพื้นที่ชายฝั่งทะเล บริเวณปากน้ำ อ่าว ทะเลสาบ ริมตลิ่ง และเกาะต่าง ๆ ของประเทศ รวม 24 จังหวัดของภาคตะวันออก ภาคกลาง และภาคใต้ทั้งฝั่งอ่าวไทย และฝั่งอันดามัน การสำรวจเนื้อที่ป่าชายเลนของประเทศไทย ได้มีขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2504 โดยการใช้ภาพถ่ายทางอากาศ มีพื้นที่ป่าชายเลนขึ้นกระจายอยู่ทั่วประเทศจำนวน 2,299,375 ไร่ โดยอยู่ในภาคตะวันออก จำนวน 187,500 ไร่ ภาคกลาง จำนวน 6,875 ไร่ ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย จำนวน 645,000 ไร่ และภาคใต้ฝั่งอันดามัน จำนวน 1,446,250 ไร่ หลังจากนั้น ได้มีการสำรวจเพิ่มเติมและติดตามความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เป็นระยะ ๆ โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศ และภาพถ่ายจากดาวเทียม ในช่วงปี พ.ศ. 2518 – 2547 รวบรวมข้อมูลไว้พบว่า เนื้อที่ป่าชายเลนมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในช่วงประมาณ 1,047,390 – 1,954,375 ไร่ ดังแสดงไว้ในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การกระจายของพื้นที่ป่าชายเลนในภูมิภาคต่างๆของประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2504-2547

ลำดับ ที่	จังหวัด	เนื้อที่ป่าชายเลน (ไร่)									
		2504	2518	2522	2529	2534	2536	2539	2543	2545	2547
1	ตราด	80625.00	66250.00	61500.00	56112.00	48437.50	47925.00	47086.50	57787.15	59482.23	57436.55
2	จันทบุรี	96250.00	163125.00	150400.00	90668.00	15312.50	25450.00	24332.25	62360.05	78530.35	73264.48
3	ระยอง	10625.00	34375.00	28800.00	15122.00	962.50	4250.00	4103.00	8322.16	11764.01	9718.86
4	ชลบุรี	-	23750.00	20700.00	9362.00	937.50	575.00	575.00	6518.92	4460.53	4547.87
5	ฉะเชิงเทรา	-	1875.00	14500.00	4625.00	2293.50	3348.00	3015.75	7142.55	10917.55	7341.99
รวมภาคตะวันออก		187500.00	306250.00	275900.00	175879.00	67943.50	81548.00	79112.50	142130.83	165292.01	152309.76
6	สมุทรปราการ	-	3750.00	6500.00	644.00	-	1950.00	1857.50	-	7216.02	7585.14
7	กรุงเทพฯ	-	-	-	-	-	1250.00	1236.25	1999.35	3249.09	2537.28
8	สมุทรสาคร	-	115625.00	90100.00	887.00	-	11369.00	10601.75	21144.32	19252.75	10530.41
9	สมุทรสงคราม	-	51250.00	47800.00	306.00	-	5775.00	7156.25	15351.37	15956.57	12530.26
10	เพชรบุรี	13750.00	55000.00	48700.00	3606.00	2100.00	12925.00	12936.25	35918.98	19165.59	6550.71
11	ประจวบคีรีขันธ์	6875.00	2500.00	2100.00	906.00	437.50	250.00	268.75	921.90	3121.88	1692.38
รวมภาคกลาง		20625.00	228125.00	195200.00	6349.00	2537.50	33519.00	34056.75	75335.92	67961.90	41426.18
12	ชุมพร	50625.00	46250.00	43300.00	22662.00	11362.50	20584.00	19698.75	50028.71	45291.80	40284.03
13	สุราษฎร์ธานี	160000.00	23125.00	36300.00	26774.00	13775.00	19775.00	19586.25	22078.05	58127.04	40684.22
14	นครศรีธรรมราช	382500.00	96875.00	80200.00	55224.00	50156.25	49975.00	52601.00	61717.82	59875.64	64236.87
15	พัทลุง	8750.00	11875.00	10200.00	656.00	375.00	800.00	881.25	19747.03	1354.38	422.38
16	สงขลา	8125.00	36875.00	32400.00	6031.00	1431.25	3425.00	3896.50	29153.34	21805.11	8559.78
17	ปัตตานี	35000.00	6875.00	8700.00	11425.00	10275.00	8095.00	6906.75	22333.37	26439.87	23106.03
18	นราธิวาส	-	-	-	-	-	-	-	430.88	-	-
รวมภาคใต้ฝั่งอ่าวไทย		645000.00	221875.00	211100.00	122772.00	87375.00	102654.00	103570.50	205489.20	212893.84	177293.32
19	ระนอง	191250.00	151250.00	141200.00	135037.00	121687.50	120675.00	120229.00	157947.94	170334.80	162953.19

ตารางที่ 1 การกระจายของพื้นที่ป่าชายเลนในภูมิภาคต่างๆของประเทศไทยในช่วง พ.ศ. 2504-2547
(ต่อ)

20	พังงา	358750.00	319375.00	304475.00	227625.00	209437.50	191976.00	190265.25	284112.62	262736.48	276884.87
21	ภูเก็ต	28125.00	19375.00	17800.00	12094.00	9712.50	9675.00	9448.00	11989.87	11724.86	10504.20
22	กระบี่	335625.00	206250.00	198500.00	189450.00	199468.75	178292.00	176709.25	218726.59	219338.38	225649.07
23	ตรัง	243750.00	212500.00	205400.00	164225.00	192806.25	152050.00	150596.75	209374.84	223676.91	191317.17
24	สตูล	288750.00	289375.00	246100.00	195243.00	194081.25	183877.00	183402.00	220889.86	245821.59	222284.09
รวมภาคใต้ ฝั่งอันดามัน		1446250.00	1198125.00	1113475.00	923647.00	927193.75	836545.00	830650.25	1103041.72	1133633.02	1089592.61
รวมทั้งประเทศ		2299375.00	1954375.00	1795675.00	1228674.00	1085049.75	1054266.00	1047390.00	1525997.67	1579693.47	1460621.86

ที่มา : กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, แผนแม่บทการจัดการป่าชายเลนประเทศไทย
(กรุงเทพมหานคร: กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2552), 9-10.

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีพื้นที่ป่าชายเลนกระจายอยู่ใน 24 จังหวัด แบ่งเป็นภาคตะวันออก 5 จังหวัด ซึ่งพบว่า จังหวัดจันทบุรีเคยมีพื้นที่ป่าชายเลนมากที่สุดในภาคนี้ จำนวน 163,125 ไร่ ในปี 2518 ส่วนในบริเวณภาคกลางพบว่า มีพื้นที่ป่าชายเลนใน 6 จังหวัด โดยพบว่าจังหวัดสมุทรสาครเคยมีพื้นที่ป่าชายเลนมากที่สุดในภาคนี้ เนื้อที่ 116,625 ไร่ ในปี พ.ศ. 2518 สำหรับภาคใต้ ฝั่งอ่าวไทยพบว่าป่าชายเลนกระจายอยู่ใน 7 จังหวัด โดยจังหวัดนครศรีธรรมราชเคยมีพื้นที่ป่าชายเลนมากถึง 382,500 ไร่ ในปี พ.ศ. 2504 ซึ่งพบว่ามากที่สุดของภูมิภาคและของประเทศอีกด้วย ส่วนภาคใต้ฝั่งอันดามันพบว่า มีพื้นที่ป่าชายเลนใน 6 จังหวัด โดยจังหวัดพังงามีเนื้อที่มากที่สุด จำนวน 358,750 ไร่ รองลงมาได้แก่จังหวัดกระบี่ ซึ่งมีจำนวนที่ใกล้เคียงกันได้แก่ 335,625 ไร่

ฉัตรรัตน์ ปภาวสิทธิ์ (2539 : 1) ได้นำเสนอไว้ในเรื่อง ผลกระทบจากกิจกรรมของมนุษย์ที่มีต่อระบบนิเวศป่าชายเลน ได้สรุปสาเหตุที่ก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพของระบบนิเวศป่าชายเลนทั่วโลกไว้ 2 ประการคือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนมากเกินไปจนก่อให้เกิดผลตามธรรมชาติ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนและระบบนิเวศป่าชายเลนในรูปกิจกรรมอื่น ๆ ในทำนองเดียวกัน การที่มนุษย์มีกิจกรรมต่าง ๆ เข้าไปดำเนินการในบริเวณพื้นที่ป่าชายเลนมากยิ่งขึ้นนั้นทำให้ป่าชายเลนเสื่อมโทรมและมีจำนวนลดลง

สาเหตุของการลดลงของพื้นที่ป่าชายเลน

สุเมธ ตันติเวชกุล (2543 : 26) ได้สรุปสาเหตุสำคัญของการทำลายป่าชายเลน ไว้ 7 ประการได้แก่

1. การขยายตัวของชุมชนในเขตป่าชายเลน

2. การใช้พื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ
3. นโยบายและแผนการอนุรักษ์ป่าชายเลนไม่ชัดเจนเพียงพอ
4. กฎหมายระเบียบ กฎข้อบังคับเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชายเลนยังไม่รัดกุม
5. ขั้นตอนการปฏิบัติงานของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในการเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลน มีความสลับซับซ้อน

6. เจ้าหน้าที่และงบประมาณในการอนุรักษ์ มีไม่เพียงพอ
7. ประชาชนและเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้อง ขาดความเข้าใจในการอนุรักษ์ นอกจากนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนส่วนใหญ่ จะขาดความร่วมมือจากหน่วยงานอื่น ๆ

สนิท อักษรแก้ว (2542 : 198) ได้อธิบายสาเหตุการทำลายป่าชายเลนไว้ คือ

1. การเพิ่มของประชากรทำให้เกิดการขยายตัวของการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ เพื่อรองรับการใช้ประโยชน์ของประชากรที่เพิ่มขึ้น และในบรรดากิจกรรมการพัฒนาประเทศต่างๆนี้ บางกิจกรรมมีความจำเป็นต้องใช้พื้นที่ป่าชายเลนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น การก่อสร้างท่าเทียบเรือ การตัดถนนสู่ชุมชนชายฝั่งทะเล การสร้างที่อยู่อาศัย เป็นต้น

2. ที่ดินป่าชายเลนส่วนใหญ่ของประเทศ มีสถานะเป็นป่าสงวนแห่งชาติซึ่งการใช้ประโยชน์เป็นครั้งคราวสามารถกระทำได้ตามกฎหมาย โดยเสียค่าธรรมเนียมในราคาต่ำกว่าราคาที่ดินที่แท้จริงหลายเท่า ประกอบกับมีปัจจัยเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาบางประเภท เช่น อยู่ใกล้ทะเล ทำให้ผู้ลงทุนโครงการพัฒนาต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ลงทุนพัฒนาด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำริมทะเล เช่น กุ้งกุลาดำ นิยมใช้พื้นที่ป่าชายเลนเป็นสถานที่ดำเนินโครงการเพื่อลดต้นทุนด้านค่าที่ดิน

3. รัฐยังไม่มีกำหนดนโยบายและแผนการปฏิบัติการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนที่ชัดเจนและประสานสอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเลประเภทอื่นๆเป็นผลให้เกิดความขัดแย้งจากการพัฒนาในสาขาต่างๆ เช่น การประมงพื้นบ้านกับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำกับการอนุรักษ์ป่าชายเลนและการตัดฟันไม้กับการอนุรักษ์ป่าชายเลน เป็นต้น

4. กฎหมายและระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชายเลนยังไม่รัดกุมเพียงพอ และบทลงโทษยังไม่รุนแรงเท่าที่ควร ทำให้มีผู้ละเลยไม่ปฏิบัติตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการให้สัมปทานมักจะละเลยจนทำให้ป่าชายเลนส่วนใหญ่ที่ผ่านการทำไม้จะอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมและมักจะกลายเป็นสาเหตุอ้างในการบุกรุกป่าชายเลนหรือขอใช้ประโยชน์เพื่อกิจกรรมอย่างอื่นต่อไป

5. การบุกรุกทำลายป่าชายเลนโดยไม่ได้รับอนุญาตตามขั้นตอนทางกฎหมาย ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากความซับซ้อนของขั้นตอนการขออนุญาตประกอบกับการที่ไม่ทราบว่างป่าชายเลนเป็นเขตสงวนห้ามบุกรุก และเมื่อมีการบุกรุกทำลายเกิดขึ้นแล้วการจับกุมยังไม่อาจกระทำได้อีกถึงและ

ขั้นตอนการจับกุมลงโทษเป็นไปด้วยความยุ่งยากจนทำให้เจ้าหน้าที่ เกิดความเบื่อหน่ายและหมดกำลังใจ จึงทำให้ขาดความสนใจที่จะจับกุมอย่างจริงจัง

6. เจ้าหน้าที่ที่ทำการควบคุมดูแลพื้นที่ป่าชายเลน ไม่สอดคล้องกับเนื้อที่ป่าชายเลน ที่อยู่ในความรับผิดชอบจนทำให้ไม่อาจดูแลได้ทั่วถึง นอกจากนั้นอุปกรณ์ต่างๆที่ใช้ในการป้องกันและปราบปรามยังมีไม่เพียงพอและขาดประสิทธิภาพ โดยยังปรากฏว่าหน่วยจัดการป่าชายเลนหลายแห่งยังไม่มีเรือที่ใช้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นพาหนะประจำหน่วย ทั้งที่มีความสำคัญยิ่งต่อการทำงานในป่าชายเลน

7. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชายเลนยังไม่เพียงพอและยังไม่ถูกต้องนัก ในกลุ่มบุคคลระดับต่างๆทั้งในระดับผู้บริหารชั้นสูงด้านการพัฒนาประเทศ นักการเมือง เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมดูแลป่าชายเลน ผู้ลงทุนพัฒนาโดยใช้พื้นที่ป่าชายเลน ผู้นำชุมชนและประชาชนทั่วไป เป็นผลให้การใช้ประโยชน์ป่าชายเลนเป็นไปอย่างไม่เหมาะสมโดยไม่ได้นำถึงผลเสียที่จะเกิดต่อป่าชายเลนในระยะยาวมีการสร้างกลุ่มมวลชนขึ้นต่อต้านการควบคุมดูแลของทางราชการ และในบางครั้งหน่วยราชการบางแห่งก็กระทำการบุกรุกหรือฝ่าฝืนกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชายเลนเสียเองอีกด้วย

จากการศึกษาสถานการณ์ป่าชายเลนในปัจจุบันและสาเหตุการลดลงของป่าชายเลน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การลดลงของป่าชายเลนเกิดจากการใช้ประโยชน์ที่มากเกินไป การบุกรุกป่าชายเลนเพื่อหาผลผลิตจากป่าโดยตรงจนเกินขีดความสามารถของป่า ตลอดจนการอนุญาตให้เข้าตัดฟันป่าไม้ชายเลนมากเกินไป ล้วนก่อให้เกิดผลกระทบต่อป่าชายเลนโดยตรงในแง่ของการให้ผลผลิตและการบริการต่าง ๆ การแปรสภาพป่าชายเลน กิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การทำบ่อปลา และการพัฒนาเป็นที่อยู่อาศัย มักจะได้รับการพิจารณาว่ามีคุณค่าและได้รับการสนับสนุนให้เข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลนเพิ่มมากขึ้น การแก้ไขควรจะต้องได้รับการจัดการในรูปแบบของการจัดการทรัพยากรที่เกิดทดแทนได้ เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ธรรมชาติให้ประชาชนและผู้บุกรุกป่าชายเลนเข้าใจถึงความสำคัญของป่าชายเลน และให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าชายเลน

แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

ป่าชายเลนเป็นที่รวมของพืช สัตว์น้ำและสัตว์บกนานาชนิด ป่าชายเลนนับเป็นระบบนิเวศที่มีคุณค่ามหาศาล ซึ่งมีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์หลายรูปแบบ ความสำคัญคุณค่าและประโยชน์ของป่าชายเลนในหลายรูปแบบ สนิท อักษรแก้ว (2542: 11-17) สรุปได้ดังนี้

1. ด้านป่านไม้

ความสำคัญและประโยชน์ของป่าชายเลนที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ ประโยชน์ด้านการป่านไม้ กล่าวคือ ไม้จากป่าชายเลนนำมาใช้ประโยชน์ในลักษณะต่าง ๆ กัน ได้หลายรูปแบบและนิยมใช้กันอย่างกว้างขวางในแถบภูมิภาคเอเชียก็คือ นำไม้มาเผาถ่านได้ฟืน ไม้เสาเข็ม ชี้นไม้สับ และเครื่องมือทางด้านประมง เป็นต้น

1.1 ถ่าน การนำไม้จากป่าชายเลนมาเผาถ่าน นับว่านิยมทำกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในประเทศไทย ไม้จากป่าชายเลนที่นำมาเผาถ่านส่วนใหญ่เป็นไม้โกงกาง ส่วนไม้ชนิดอื่น เช่น ไม้โปรง ไม้ถั่ว นำมาเผาถ่านบ้างแต่ปริมาณน้อย ส่วนการนำไม้โกงกางไปทำเป็นไม้เสา ไม้ฟืน หรือสิ่งอื่น ๆ นั้นในด้านคุณค่าทางเศรษฐกิจแล้ว จะสู้การนำมาเผาถ่านไม่ได้ ทั้งนี้เพราะถ่านที่ได้จากไม้โกงกางถือว่าเป็นถ่านที่มีคุณภาพดีให้ความร้อนสูงเมื่อเทียบกับถ่านไม้ชนิดอื่นด้วยกัน คุณสมบัติที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ เมื่อเผาแล้วมีปริมาณขี้เถ้าต่ำ และมีราคาค่อนข้างดี ประเทศไทยสามารถผลิตถ่านจากไม้โกงกางและไม้อื่นบางชนิดที่ตัดจากป่าชายเลน อย่างไรก็ตามจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ปริมาณถ่านที่ผลิตจากไม้ป่าชายเลนลดลงเป็นลำดับทุก ๆ ปีตลอดมา ทำให้ราคาถ่านสูงขึ้น สำหรับในต่างประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงการนำไม้จากป่าโกงกางมาเผาถ่านก็นิยมกันอย่างกว้างขวางเช่นเดียวกัน ประเทศไทยนับว่าเป็นประเทศที่ใช้ประโยชน์ไม้โกงกางในการเผาถ่านมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศในแถบเอเชียและแปซิฟิกด้วยกัน ส่วนในประเทศลาตินอเมริกาและแอฟริกา การใช้ไม้จากป่าชายเลนมาทำเป็นถ่านมีปริมาณน้อยมาก และยังไม่มีการรวบรวมเป็นสถิติในเรื่องนี้แต่อย่างใด

1.2 การนำไม้ป่าชายเลนมาทำฟืนเพื่อหุงต้ม นับว่ามีความสำคัญและจำเป็นอย่างมากสำหรับประชาชนที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งบริเวณป่าชายเลนและพื้นที่ใกล้เคียงไม้ที่นำมาใช้เป็นไม้ฟืน ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ชนิดอื่นนอกเหนือจากไม้โกงกาง ในประเทศไทยประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณเหล่านี้ได้อาศัยไม้จากป่าชายเลนมาทำเป็นไม้ฟืนเพื่อการหุงต้ม ในการดำรงชีวิตประจำวัน นอกจากนี้บางครั้งครัวได้อาศัยการขายไม้ฟืนจากไม้ป่าชายเลนเป็นรายได้ประจำวันด้วย

1.3 ไม้เสาเข็มและไม้ค้ำยัน ไม้จากป่าชายเลนที่นำมาทำเป็นเสาเข็มที่นิยมกันมากได้แก่ ไม้ตาตุ่ม และไม้โกงกาง เนื่องจากมีลำต้นลักษณะตรง ความต้องการไม้ชนิดดังกล่าวมาทำเป็นเสาเข็มมีความต้องการอยู่เป็นจำนวนมาก แต่เนื่องจากผลผลิตของไม้ในป่าชายเลนของประเทศไทยค่อนข้างต่ำ ประกอบกับไม้โกงกางนิยมนำไปเผาถ่านเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นการใช้ประโยชน์ไม้จากป่าชายเลนเพื่อกิจการนี้จึงยังขาดอยู่มาก การนำไม้จากป่าชายเลนมาทำเป็นไม้ค้ำยันนั้น มักนิยมใช้เฉพาะทำไม้ค้ำยันรางแร่ หรือไม้ค้ำยันการปลูกพืชผลทางเกษตร แต่ปริมาณที่ใช้อยู่ในวงจำกัดมาก

1.4 แทนนิน ป่าชายเลนนอกจากจะนำมาใช้ประโยชน์แล้ว เปลือกของไม้ป่าชายเลนหลายชนิด ยังเป็นแหล่งแทนนิน ซึ่งนำมาใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น ทำหมึก ทำสี ทำกาวย สำหรับติดไม้ ย้อมอวน และใช้ในการฟอกหนัง เป็นต้น และได้วิเคราะห์เปลือกไม้จากป่าชายเลนหลายชนิดพบว่า ส่วนประกอบของแทนนินในเปลือกไม้โกงกางมีประมาณ 27 เปอร์เซ็นต์ ในเปลือกไม้ ประสักแดง หรือพังกาหัวส้ม ประมาณ 41 เปอร์เซ็นต์ และเปลือกไม้โปรงมีประมาณ 46 เปอร์เซ็นต์โดยน้ำหนักของเปลือก การใช้ประโยชน์แทนนินจากเปลือกไม้ชายเลนในประเทศแถบภูมิภาคเอเชีย แปซิฟิกและแอฟริกา นิยมใช้กันน้อยมากเพียงเพื่อใช้ย้อม แห หรือ อวน ในหมู่บ้าน ประมงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งตรงข้ามกับในประเทศทางลาตินอเมริกา เช่น ปานามา คอสตาริกา เอกวาดอร์ และบราซิล นิยมใช้แทนนินจากไม้ป่าชายเลนโดยเฉพาะไม้โกงกางกันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในกิจการฟอกหนัง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการเพิ่มเศรษฐกิจของประเทศ

1.5 การกลั่นไม้ การเผาถ่านไม้ป่าชายเลนนอกจากจะได้ถ่านคุณภาพดีแล้ว ยังมีผลผลิตพลอยได้ที่เป็นของเหลว และก๊าซอีกหลายชนิดที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจโดยเก็บของเหลวเป็นน้ำถ่านรวมเรียกว่า กรดไพโรลิกเนียส (Pyroligneous acid) อันประกอบด้วยกรดน้ำส้ม เมทิลแอลกอฮอล์ น้ำมันดิบไม้ซึ่งเรียกว่า อุตสาหกรรมการกลั่นไม้ อย่างไรก็ดี อุตสาหกรรมกลั่นไม้จากป่าชายเลนได้ดำเนินการอยู่แห่งเดียวคือ ในประเทศไทยที่จังหวัดระนอง การใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในด้านผลผลิตพลอยได้จากการเผาถ่านไม้ป่าชายเลนนับเป็นการเพิ่มผลผลิตหรือใช้ประโยชน์ของไม้จากป่าชายเลนอีกทางหนึ่ง

1.6 ชี้้นไม้สับ การนำไม้ป่าชายเลนมาทำเป็นชี้้นไม้สับ (Wood-chips) นิยมทำกันแพร่หลายในประเทศอินโดนีเซียและมาเลเซีย ซึ่งส่วนใหญ่เพื่อส่งไปขายยังประเทศญี่ปุ่น ประมาณ 10 ไร่ ประเทศอินโดนีเซียนำไม้จากป่าชายเลน โดยเฉพาะไม้โกงกางทำเป็นชี้้นไม้สับ ส่วนประเทศอื่น ๆ รวมทั้งประเทศไทย การนำไม้ป่าชายเลนมาทำเป็นชี้้นไม้สับนั้น นับว่าประมาณน้อยมากหรือบางประเทศไม่ได้นำไม้จากป่าชายเลนมาทำประโยชน์ในกิจการนี้แต่อย่างใด

1.7 การใช้ไม้ป่าชายเลนเพื่อประโยชน์อื่น ๆ การใช้ไม้จากป่าชายเลน นอกเหนือจากเพื่อประโยชน์ต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังสามารถนำมาใช้ทำเฟอร์นิเจอร์ได้ เช่น ไม้แสมและไม้ตะบูน สำหรับไม้อื่น ๆ สามารถนำมาใช้ทำเครื่องมือประมง เช่น เครื่องมือจับปู หลักสำหรับเลี้ยงหอยแมลงภู่ เป็นต้น

พันธุ์ไม้ในป่าชายเลนนอกเหนือจากนำมาใช้ประโยชน์แล้ว สามารถนำบางส่วนของต้นไม้มาใช้ประโยชน์ในด้านสมุนไพร ได้หลายชนิดอีกด้วย สนิท อักษรแก้ว (2542: 18-19) สรุปไว้ดังนี้

1. โกงกางใบเล็ก (*Rhizophora apiculata*) และ โกงกางใบใหญ่ (*R. mucronata*) เปลือกใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาสมาน แก้ท้องร่วง คลื่นเหียน อาเจียน แก้บิดเรื้อรัง เปลือกที่ตำให้ละเอียดพอกห้ามโลหิตบาดแผลสดได้ดี นอกจากนี้ใบอ่อนนำมาบดหรือเคี้ยวให้ละเอียดพอกแผลสดห้ามเลือด และแก้ป้องกันเชื้อโรคได้

2. โปรงแดง (*Ceriops tagal*) เปลือกมีรสฝาดใช้ต้มกับน้ำทำความสะอาดพื้นบ้านได้

3. โปรงขาว (*Ceriops decandra*) เปลือกมีรสฝาดจัด เผื่อนเล็กน้อย ใช้ต้มกับน้ำดื่มแก้ท้องร่วง แก้อาเจียน แก้บิด เปลือกที่ตำให้ละเอียดพอกแผลห้ามโลหิต

4. แสมขาว (*Avicennia alba*) และ แสมดำ (*A. officinalis*) แก่นมีรสเค็มฝื่อนต้มกับน้ำแก้กษัย โดยมากจะต้มรวมกับแก่นแสมสารเป็นยาขับโลหิตเสียของสตรี

5. ตะบูนขาว (*Xylocarpus granatum*) และ ตะบูนดำ (*X. moluccensis*) เมล็ดรับประทานแก้ท้องร่วง แก้บิด เปลือกและผลรับประทานแก้โรคหิววัด เปลือกและผลนำมาต้มกับน้ำใช้ล้างทำความสะอาดแผลได้ดี

6. ตาตุ่ม (*Excoecaria agallocha*) ไม่นำมาเผาและควันที่เกิดจากการเผาใช้รักษาโรคเรื้อนได้ดี แก่นใช้เป็นส่วนผสมในการปรุงยาช่วยในการขับลม กัดเสมหะได้ รากนำมาฝนทาแก้บวมแก้คัน ใบรับประทานแก้ลมบ้าหมู ส่วนยางจะมีพิษ ถ้าเข้าตาอาจจะทำให้ตาบอดได้และถ้ารับประทานจะเกิดอาการท้องร่วง

7. ลำมะงา (*Clerodendron inerme*) ใบสดต้มกับน้ำทำความสะอาดชะล้างบาดแผล ฆ่าพยาธิ โรคผิวหนัง ใบแห้งบดเป็นผงโรยบริเวณที่เป็นแผลแก้เชื้อได้ ใบสดผสมเหล้าอุ่นดื่มพอกอุ่นๆ ใช้ทาแก้รอยฟกช้ำหรือบวมได้ สำหรับรากใช้รากแห้งต้มกับน้ำดื่ม มีรสขมและกลื่นเหม็นแก้ไข้หวัด ดับอักเสบ ดับโต ม้ามโต และแผลบวมจากหกล้มหรือถูกกระแทกได้

8. ถอบแถบน้ำ (*Derris trifoliata*) ต้ม รากและใบ นำมารับประทานเป็นยาระบาย แก้พิษตานทราง ถ่ายเสมหะ

9. เหงือกปลาหมอดอกน้ำเงิน (*Acanthus ilicifolius*) ต้นและรากต้มกับน้ำใช้อาบแก้ไข้หวัด ผื่นคัน โรคผิวหนังทุกชนิด ถ้าใช้รับประทานจะเป็นยาแก้พิษฝีดาษ ต้นสดตำให้ละเอียดเอาพอกหัวฝีหรือแผลเรื้อรังถอนพิษดี ทั้งต้นและรากตำกับขี้กิ้งก่า และเอามาหยอดตารักษาตาเจ็บได้ และต้มแก้ไข้จับสั่น ถ้าเอามาตำกับขมิ้นอ้อยเอาทาแก้ฟกช้ำบวมได้ โดยเฉพาะริดสีดวงทวาร เอาเหงือกปลาหมอทั้งต้นตำกับชะเอมเทศให้ละเอียดแล้วละลายกับน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอนรับประทานแก้เจ็บหลังเจ็บปัสสาวะ

10. โพธิ์ทะเล (*Thespesia populnea*) ผลและใบตำให้ละเอียดใช้พอกแก้หิดได้ เปลือกต้มกับน้ำแล้วนำไปล้างทำความสะอาดแผลเรื้อรังได้ ส่วนรากอ่อนใช้รับประทานเป็นยาบำรุง

11. ปอทะเล (*Hibiscus tiliaceus*) ดอกสด 2 – 3 ดอกต้มกับนมสด 25 – 30 มิลลิลิตร
ทิ้งไว้ให้เย็นใช้หยอดหู แก้อักเสบในช่องหู

ต้นจากเป็นพันธุ์ไม้ที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งในป่าชายเลนที่มีความสำคัญต่อชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณป่าชายเลนและพื้นที่ใกล้เคียง เพราะประชาชนเหล่านี้ได้อาศัยใบจากในการมุงหลังคาและทำเป็นค้ำจากขาย และนอกจากนี้ใบอ่อนของจากสามารถนำมาผัดรับประทานได้อีกด้วย

2. ด้านประมง

ป่าชายเลนมีบทบาทสำคัญในการรักษากำลังผลผลิตของประมงชายฝั่งและประมงนอกฝั่งให้มีความยั่งยืนที่สม่ำเสมอโดยตลอด ป่าชายเลนและการประมงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ความสำคัญของป่าชายเลนที่มีต่อการประมงนั้น สนิท อักษรแก้ว (2542: 19-20) สรุปไว้ดังนี้

2.1 ป่าชายเลนเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของสัตว์น้ำ

สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในป่าชายเลนได้อาศัยอาหารปฐมภูมิ ซึ่งได้แก่ อินทรีย์วัตถุที่ย่อยสลายจากซากพืชหรือเศษไม้ใบไม้ ซึ่งส่วนใหญ่ได้จากใบของพืชที่ร่วงหล่น นอกจากนี้ยังได้จากส่วนของกิ่งก้าน ดอก และผลอีกด้วย ซากพืชเหล่านี้เมื่อร่วงหล่นไปแล้ว จะย่อยสลายกลายเป็นอาหารปฐมภูมิในระบบนิเวศป่าชายเลน ในระหว่างที่ย่อยสลายซากพืชซึ่งมีปริมาณโปรตีนสูง จะเป็นแหล่งอาหารสำหรับหอยปู และหนอนปล้อง ผู้บริโภคปฐมภูมิเหล่านี้จะเป็นอาหารของผู้บริโภคทุติยภูมิ แพลงตอนพืช (phytoplankton) ไม่ใช่อาหารปฐมภูมิสำหรับสิ่งมีชีวิตในป่าชายเลน แต่เป็นส่วนสำคัญในวงจรโซ่อาหาร ปริมาณของแพลงตอนจะมีมากถ้าความขุ่นของน้ำลดลง บริเวณป่าชายเลนที่เป็นดินโคลนจะมีแพลงตอนพืชจำพวกไดอะตอม สาหร่ายสีน้ำเงินแกมเขียว และ Dinoflagellates อยู่ทั่วไป แพลงตอนสัตว์ (zooplankton) มีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งอาหารในระบบนิเวศป่าชายเลน

แหล่งอาหารอื่น ๆ ในบริเวณปากแม่น้ำ ส่วนใหญ่เป็นสารอินทรีย์ที่ละลายน้ำ เช่น กรดอะมิโน ซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากการสลายตัวของอินทรีย์วัตถุในบริเวณป่าชายเลนนั่นเอง สาหร่ายและจุลินทรีย์ต่าง ๆ จะสามารถใช้สารอินทรีย์ที่ละลายอยู่ในน้ำเหล่านี้เป็นอาหารได้ จุลินทรีย์เหล่านี้เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญสำหรับผู้บริโภคปฐมภูมิ

2.2 ป่าชายเลนเป็นที่อยู่อาศัยและที่อนุบาลสัตว์น้ำในระยะตัวอ่อนป่าชายเลนมีความสำคัญโดยเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและที่อนุบาลสัตว์น้ำที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในระยะตัวอ่อน ในป่าชายเลนมีแพลงตอนสัตว์เป็นจำนวนมากซึ่งส่วนใหญ่เป็นตัวอ่อนของสัตว์น้ำ เช่น หนอนปล้อง หอย กุ้ง และปู การศึกษาในช่วงระยะที่เป็นตัวอ่อนช่วยให้เราทราบถึงวงจรชีวิตผลผลิต รวมทั้งศักยภาพในการทำการประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเหล่านี้ กุ้งหลายชนิดได้ใช้

ป่าชายเลนเป็นที่อยู่อาศัยและอนุบาลตัวอ่อนในบางช่วงของวงจรชีวิตของมัน กุ้งกุลาดำ กุ้งแชบ๊วย และกุ้งกุลาดำ ได้อาศัยป่าชายเลนเป็นที่เพาะเลี้ยงตัวอ่อนส่วนกุ้งตะกาดส่วนใหญ่จะอาศัยตามแอ่ง น้ำหรือคลองในบริเวณป่าชายเลน สัตว์น้ำอื่น ๆ ที่อยู่ตามปากแม่น้ำและชายทะเล ซึ่งรวมทั้งปลา และหอยต่าง ๆ ก็ได้อาศัยป่าชายเลนเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัยและที่อนุบาลตัวอ่อน ปริมาณของ ไข่ปลาและตัวอ่อนของปลาขึ้นอยู่กับปริมาณอาหารในบริเวณป่าชายเลน ซึ่งจะมีมากที่สุดในช่วง เดือนพฤศจิกายน และเดือนธันวาคม ปลาที่สำคัญได้แก่ ปลากระพงขาว และปลานวลจันทร์ทะเล ปลาทะเลหลายชนิดจะออกไปวางไข่ในทะเล แต่ตัวอ่อนจะเคลื่อนย้ายกลับมายังบริเวณปากแม่น้ำ และชายฝั่งที่เป็นป่าชายเลนอีกเพื่อหาอาหารที่จำเป็นในการเจริญเติบโต ปลาทะเลบางชนิดอาจ วางไข่ในบริเวณป่าชายเลนเลยก็มี ไข่ปลาเหล่านี้จะลอยฟองอยู่บนผิวน้ำ หรือติดค้างอยู่ตามก้อน หินหรือรากไม้ในป่าชายเลน

2.3 ป่าชายเลนกับผลผลิตการประมง

กุ้งที่จับได้มีอยู่หลายชนิดที่ใช้พื้นที่ป่าชายเลนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งอาหารและอื่น ๆ เช่น กุ้งแชบ๊วย กุ้งกุลาดำ และกุ้งตะกาด ซึ่งเป็นสัตว์น้ำที่สำคัญที่ชาวประมงได้อาศัยเลี้ยงชีพ ส่วนปลาที่สำคัญมีปลากระบอก ปลากระพงขาว ปลาหมอเทศ ปลาไหลงู ปลาไหลมีหนวด และปลานวลจันทร์ทะเล ปูมีชนิดเดียวที่สำคัญคือ ปูทะเล สำหรับหอยมีหอยคำ หอยแครง และหอยนางรม สำหรับในประเทศอื่น ๆ การจับสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งและบริเวณป่าชายเลนก็ได้ทำกันอย่าง กว้างขวาง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในบริเวณพื้นที่ป่าชายเลนได้นิยมทำกันอย่างกว้างขวางในประเทศ ที่มีป่าชายเลนโดยเฉพาะในกลุ่มประเทศเอเชีย และส่วนมากเป็นฟาร์มกุ้ง ในประเทศไทยการทำนา กุ้ง ส่วนใหญ่จะพบในท้องที่จังหวัดสมุทรสาคร สมุทรสงคราม สมุทรปราการ สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และจันทบุรี การขยายตัวของนากุ้ง ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนถูกทำลายอย่าง กว้างขวาง ซึ่งมีผลทำให้ปริมาณกุ้งที่จับได้ตามบริเวณชายฝั่งมีปริมาณลดลงไปด้วย เพื่อเป็นการ อนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลนธรรมชาติ จำเป็นที่จะต้องเน้นให้มีการทำฟาร์มกุ้งแบบพัฒนาหรือกึ่งพัฒนา เพื่อที่จะให้ได้ผลผลิตและกำไรสูงสุด แทนที่จะเป็นการเพาะเลี้ยงแบบเดิมซึ่งใช้เนื้อที่มาก แต่ ผลผลิตต่ำและมีกำไรน้อย ปัจจุบันพบว่า การเลี้ยงกุ้งส่วนใหญ่จะเป็นการเลี้ยงแบบพัฒนา

3. บทบาทของป่าชายเลนในการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ

ป่าชายเลนทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างระบบนิเวศในทะเลและระบบนิเวศบนบก ดังนั้น สังคมป่าชายเลนจึงมีความสำคัญอย่างมาก ป่าชายเลนเป็นระบบนิเวศที่มีลักษณะเฉพาะและเป็น แหล่งที่มีสัตว์น้ำและสัตว์บกโดยเฉพาะนกชนิดต่าง ๆ อาศัยอยู่มากมาย ปริมาณอินทรีย์วัตถุที่ผลิต โดยพืชในป่าชายเลนจะเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิตของสรรพสิ่งมีชีวิตทั้งภายใน ป่าชายเลน และระบบนิเวศอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน ยิ่งกว่านี้ป่าชายเลนยังมีบทบาทที่สำคัญในการ

ป้องกันลมพายุหรือ การพังทลายของดินชายฝั่ง ในอดีตได้มีน้ำท่วมที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีและจังหวัดนครศรีธรรมราช และมีคลื่นลมแรงบริเวณชายฝั่ง หลังจากเหตุการณ์น้ำท่วมผ่านพ้นไปแล้ว นาทุ่งบริเวณปากนคร จังหวัดนครศรีธรรมราช และอำเภอคอนสัก จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้รับความเสียหายจากน้ำท่วมที่ทำลายคันนาทุ่งและทุ่งที่อยู่อาศัยในบ่อเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากป่าชายเลนบริเวณชายฝั่งถูกทำลายและเปลี่ยนสภาพเป็นนาทุ่งอย่างมหาศาล แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่มีการสำรวจความเสียหายได้เด่นชัด พื้นที่ป่าชายเลนถ้าหากถูกรบกวนหรือทำลายไป เป็นที่เชื่อกันว่าจะไม่มีแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารเพียงพอสำหรับสรรพสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในบริเวณดังกล่าว ซึ่งในที่สุดก็จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอื่น ทั้งในบริเวณนั้นและบริเวณใกล้เคียง เช่น ระบบนิเวศหญ้าทะเลและระบบนิเวศปะการังอีกด้วย

ทรัพยากรป่าชายเลนให้คุณประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม อย่างมากมาย คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2550: 48) ได้สรุปการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนไว้ดังนี้

ประโยชน์ทางตรง

1. ในแง่ที่อยู่อาศัย ไม่จากป่าชายเลนใช้สร้างบ้านเรือน สะพาน และการก่อสร้างอื่นๆ เกี่ยวกับกิจกรรมการเกษตรและการประมง
2. ในแง่พลังงาน ป่าชายเลนให้ผลผลิตในรูปของไม้ฟืน และไม้เผาถ่านที่ให้ความร้อนสูง
3. ในแง่ของอาหาร โคลนตมในป่าชายเลนจะเป็นที่อยู่อาศัยของแหล่งผลิตโปรตีน อันได้แก่ หอย ปู และบริเวณที่เป็นป่าชายเลนยังเป็นที่เพาะเลี้ยงของกุ้งและปลา ก่อนที่จะเป็นตัวใหญ่ออกสู่ทะเลกว้าง
4. ในแง่ของยารักษาโรค ป่าชายเลนเป็นแหล่งของสมุนไพรหลายชนิดที่ใช้รักษาโรคภัยต่างๆ
5. ในแง่ของสารเคมีและอื่นๆ พืชไม้ในป่าชายเลนหลายชนิดสามารถนำมากลั่นเอาสารเคมีที่มีประโยชน์เพื่อนำไปใช้ในงานอุตสาหกรรมได้หลายชนิดด้วยกัน เช่น กรดน้ำส้ม แทนนิน แอลกอฮอล์ และน้ำมันดิบ เป็นต้น นอกจากนั้นยังได้ของป่าบางชนิด เช่น กล้วยไม้ รังผึ้ง

ประโยชน์ทางอ้อม

1. ด้านการอนุรักษ์พื้นที่ชายฝั่งทะเล
 - 1.1 ป่าชายเลนเป็นแนวกำบังภัยธรรมชาติ เช่น ป้องกันลม พายุมรสุมและป้องกันการพังทลายของดินตามแนวชายฝั่ง
 - 1.2 ป่าชายเลนช่วยป้องกันสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ รากของต้นไม้ในป่าชายเลนที่งอกออกมาเหนือพื้นดิน เช่น รากหายใจ รากดูดอาหาร และรากก้ำยันจะทำหน้าที่คล้ายตะแกรงตาม

ธรรมชาติคอยกลั่นกรองสิ่งปลูกต่าง ๆ ที่มากับกระแสน้ำ ทำให้น้ำในแม่น้ำลำคลองและชายฝั่งทะเลสะอาดขึ้น

1.3 ป่าชายเลนช่วยทำให้แผ่นดินบริเวณชายฝั่งทะเลออกขยายออกไปในทะเล รากของต้นไม้ในป่าชายเลนนอกจากจะช่วยป้องกันสิ่งแวดล้อมเป็นพิษแล้ว ยังทำให้ตะกอนที่แขวนลอยมากับน้ำตกทับถมเกิดเป็นแผ่นดินอกใหม่ ขยายออกไปในทะเลเกิดเป็นหาดเลนอันเหมาะแก่การเกิดพันธุ์ไม้ป่าชายเลนและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งได้เป็นอย่างดี

2. ด้านระบบนิเวศวิทยา เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมซึ่งมีความสมดุลในตัวของมันเอง ถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็จะส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์นี้ถูกทำลายและเกิดผลเสียตามมา ตัวอย่างเช่น หากพื้นที่ป่าชายเลนถูกบุกรุก จำนวนสัตว์น้ำลดลงตามและอาจก่อให้เกิดการเน่าเสียของน้ำ การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชายเลนที่นับว่าส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลน ของประเทศไทยที่ผ่านมามีประกอบด้วยรูปแบบต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.1 การประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำส่วนใหญ่เกิดจากการทำนาเกลือ ซึ่งกระจุกกระจายอยู่ทั่วไปตามพื้นที่ชายฝั่งทะเลของจังหวัดต่างๆ โดยเฉพาะจังหวัดจันทบุรีมีการทำลายพื้นที่ป่าชายเลนอย่างกว้างขวาง จากการสำรวจพื้นที่ป่าชายเลนทั่วประเทศพบว่าประมาณร้อยละ 64.3 ของพื้นที่ป่าชายเลนที่ถูกทำลายเกิดจากธุรกิจการเพาะเลี้ยงสัตว์

2.2 การทำเหมืองแร่ พื้นที่ป่าชายเลนมีการทำเหมืองแร่กันอย่างกว้างขวางมานานแล้ว โดยเฉพาะเกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ดินบุกซึ่งจะพบมากในจังหวัดระนอง พังงา และภูเก็ต

2.3 การเกษตรกรรม พื้นที่ป่าชายเลนส่วนใหญ่ไม่เหมาะสมต่อการเกษตรเนื่องจากปัญหาดินเค็มจากน้ำทะเลท่วมถึงและอาจมีผลทำให้เกิดดินเปรี้ยวในภายหลัง ซึ่งนับว่าไม่คุ้มกับการลงทุนและทำให้พื้นที่ป่าชายเลนที่มีค่าต้องสูญเสียไป อย่างไรก็ตามยังคงมีพื้นที่บางส่วนที่ถูกเปลี่ยนแปลงไปใช้ในการเกษตรกรรม

2.4 การขยายตัวของแหล่งชุมชน การพัฒนาแหล่งชุมชนในพื้นที่ป่าชายเลนพบเห็นได้ในหลายจังหวัดเช่น จังหวัดชลบุรี ระนอง สุราษฎร์ธานี กระบี่ นครศรีธรรมราช และภูเก็ต ซึ่งส่วนใหญ่จะพัฒนาในรูปแบบของนิคมสหกรณ์การประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง การสร้างสถานที่ศึกษาและสถานที่ราชการ ตลอดจนการถมที่และการทิ้งขยะมูลฝอย เป็นต้น

2.5 การสร้างท่าเทียบเรือ อดีตในป่าชายเลนมีการสร้างท่าเทียบเรือกันมากและจะมีโครงการขยายมากขึ้นในอนาคตในท้องที่จังหวัดชายฝั่งทะเล การสร้างท่าเทียบเรือในบริเวณพื้นที่ป่าชายเลนเท่าที่ทำมาแล้วคือ ในจังหวัดกระบี่ นครศรีธรรมราช พังงา และสตูล

2.6 การสร้างถนนและสายส่งไฟฟ้า ส่วนใหญ่จะเป็นการตัดถนนจากตัวเมืองผ่านพื้นที่ป่าชายเลนไปยังท่าเทียบเรือหรือโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่บริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเล

2.7 การอุตสาหกรรมและโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้า การสร้างโรงงานอุตสาหกรรมและโรงงานผลิตกระแสไฟฟ้านับว่ายังมีน้อยในพื้นที่ป่าชายเลน สำหรับโรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่จะเป็นโรงงานอุตสาหกรรมต่อเนื่องจากกิจกรรมประมง เช่น โรงงานทำปลาป่น โรงงานทำกุ้งแห้ง เป็นต้น

2.8 การขุดร่องน้ำ แม้จะมีได้กระทำในพื้นที่ป่าชายเลนโดยตรง แต่ในบริเวณเส้นทางเดินเรือหรือร่องน้ำที่ผ่านป่าชายเลน เมื่อมีการขุดร่องน้ำเรือจะพัดดินเลนหรือทรายที่ขุดออกจากบริเวณท้องน้ำลงไปในพื้นที่ป่าชายเลน

2.9 การทำนาเกลือ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อทำนาเกลือได้ดำเนินการอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะในจังหวัดสมุทรสาคร สมุทรสงคราม และสมุทรปราการ

2.10 การตัดไม้เกินกำลังผลิตของป่า เนื่องจากในปัจจุบันความต้องการใช้ถ่านและฟืนมีเป็นจำนวนมาก และประกอบกับการเผาถ่านที่ผิดกฎหมายเป็นจำนวนมาก ทำให้ป่าชายเลนหลายแห่งเสื่อมสภาพและมีความสมบูรณ์ต่ำ

สุเมธ ดันติเวชกุล (2543: 31) ได้สรุป ประโยชน์ทางอ้อมของทรัพยากรป่าชายเลนไว้ดังนี้

1. ด้านการอนุรักษ์พื้นที่ชายฝั่งทะเล เป็นจากกำบังภัยตามธรรมชาติ เช่น ป้องกันลม พายุ มรสุม การพังทลายของดินตามริมฝั่งทะเล ช่วยป้องกันสิ่งแวดล้อมเป็นพิษช่วยให้แผ่นดินบริเวณชายฝั่งทะเลเอกขยายออกไปในทะเล
2. ด้านระบบนิเวศวิทยา เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ที่มีต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม พืชพรรณธรรมชาติต่างๆ
3. ด้านการทหาร ในด้านยุทธศาสตร์ เพื่อป้องกันแนวอาณาเขตที่อยู่ชายฝั่งทะเล

รูปแบบของผลผลิตที่ได้รับทั้งทางตรงคือ ด้านป่าไม้ และทางอ้อม คือด้านประมงรวมทั้งประโยชน์ในด้านอื่น ๆ เช่นการทำหน้าที่เป็นเขื่อนป้องกันคลื่นลมบริเวณชายฝั่งทะเล การบำบัดน้ำให้มีคุณภาพดีขึ้นก่อนที่จะไหลสู่ทะเล ตลอดจนการพักผ่อนหย่อนใจและการศึกษาวิจัย จึงอาจกล่าวได้ว่าป่าชายเลนที่มีอยู่ตามธรรมชาติมีคุณค่าอย่างมหาศาลและให้ประโยชน์แก่มวลมนุษย์ในลักษณะอนепрерывныйในระยะยืนยาว อีกทั้งยังอำนวยผลผลิตทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชนบริเวณชายฝั่งทะเลและของประเทศโดยรวมอีกด้วย

อย่างไรก็ดี การประเมินค่าที่แท้จริงของระบบนิเวศป่าชายเลนนั้น กระทำได้ยากส่วนที่สามารถประเมินได้เป็นเพียงแต่ราคาตลาดของผลผลิต แต่ยังมีคุณค่าแอบแฝงซึ่งจะทราบได้ว่าเป็น

เท่าใดก็ต่อเมื่อระบบนิเวศป่าชายเลนถูกทำลายให้สูญเสียไปแล้วและต้องมีการลงทุนสิ่งทดแทนเช่น การสร้างเขื่อนกั้นคลื่น โรงเพาะฟักลูกกุ้ง การจัดทำระบบกำจัดน้ำเสีย เป็นต้น การสูญเสียเพื่อแลก กับบทเรียนเช่นนี้เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า ก่อให้เกิดประสบการณ์และแนวความคิดในทางการบริหาร การจัดการป่าชายเลนอย่างเหมาะสมและเอื้อประโยชน์ในระยะยาวขึ้น

การที่จะบรรลุเป้าหมายในการจัดการเหล่านี้ได้จะต้องมีฐานข้อมูลเกี่ยวกับป่าชายเลน (Mangrove Data Base) และมีแผนการจัดการและการอนุรักษ์ป่าชายเลนระดับชาติ ฐานข้อมูล เกี่ยวกับป่าชายเลนจะเป็นการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ป่าชายเลน การกระจายตัวของป่าชายเลน ในต่าง ๆ ของประเทศ พืชและสัตว์ในระบบนิเวศ ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชายเลนในปัจจุบัน และ ศักยภาพของการใช้ประโยชน์ในอนาคตและโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรที่ต้อง พึ่งพาทรัพยากรป่าชายเลน ส่วนแผนการจัดการและการอนุรักษ์ป่าชายเลนจะแสดงรายละเอียด เกี่ยวกับแหล่งและความสมบูรณ์ทรัพยากรป่าชายเลนที่มีอยู่ในปัจจุบัน ประเมินความต้องการ พื้นฐานของประชาชนที่พึ่งพาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืน ประเมิน ความสำคัญของทรัพยากรป่าชายเลนที่มีต่อการอพยพของนกน้ำ การเป็นแหล่งพันธุกรรม การดัก ตะกอน และการอพยพของสัตว์ทะเลกำหนดหลักเกณฑ์ที่จะพิจารณาอนุญาตให้มีโครงการ ที่มี ความจำเป็นต้องทำลายพื้นที่ป่าชายเลน กำหนดพื้นที่ที่ควรจะได้รับ การรักษาไว้ และให้มีการดูแล รักษาเป็นพิเศษ

จากการศึกษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของมนุษย์ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนทั้งทางตรงและทางอ้อม มาเป็นเวลานานสืบทอดต่อกันมา หลายชั่วอายุคน เช่น ที่อยู่อาศัย สมุนไพรรักษาโรค พืชอาหาร โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งถือว่าเป็นความสามารถที่เกิดขึ้น โดยการสังเกต การทดลอง จนเกิดความรู้ โดยมีแหล่งวัตถุดิบ และแหล่ง การเรียนรู้ ดังนั้นการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนจึง เป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพราะมีส่วนช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนและช่วยรักษา ความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้คงอยู่สืบต่อไปด้วย การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ของชุมชนบ้านคลองลัด ได้แก่การใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้ป่าชายเลนในชีวิตประจำวัน การจับ สัตว์น้ำบริเวณป่าชายเลน เพื่อจำหน่ายและบริโภค การสร้างแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติโดยใช้ ทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนเป็นจุดดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาเป็นวัฒนธรรม เป็นความรู้ที่สะสมจากการปฏิบัติจริงในห้องทดลองของสังคม เป็นความรู้ดั้งเดิมที่ถูกค้นพบ มีการทดลองใช้ แก้ไขดัดแปลง จนเป็นองค์ความรู้ที่สามารถแก้ไข ปัญหาในการดำเนินชีวิตและถ่ายทอดสืบต่อกันมา ภูมิปัญญาไทยเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาที่คนไทย ทุกคนควรรู้ ควรศึกษา ปรับปรุงและพัฒนาใช้เพื่ออนาคตแห่งการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติและภูมิ ปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่ควรค่าแก่การศึกษา ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ดังนี้

ประเวศ วะสี (2542 : 62) กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือ ความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของ ท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอกซึ่งลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นก็คือมีวัฒนธรรม เป็นพื้นฐาน มีความเป็นบูรณาการสูงทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และเชื่อมโยง ไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่งอีกทั้งยังเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุ เพราะภูมิปัญญา ท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโส ซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า

นิคม ชฆาฏทอง (2540 : 41) กล่าวว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ประสบการณ์ของ ชาวบ้านในท้องถิ่นที่ใช้ในการแก้ปัญหา หรือดำเนินชีวิตโดยได้รับการถ่ายทอดและกลั่นกรองเป็น ระยะเวลายาวนาน

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 86) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น คือที่มาขององค์ ความรู้ที่องกวมขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนิน ชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญามีความเด่นชัดในหลายด้าน เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม และหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรและ สิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ

สุนันทา แชมเพชร(2547 : 86) ได้แสดงความคิดเห็นถึงความหมายของภูมิปัญญา โดยมี บริบทว่าเป็นผลที่เกิดจากคิดหรือสิ่งที่สังคมมีความเข้าใจร่วมกันว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสังเกตได้จาก สังคมท้องถิ่นสามารถสรุปได้ว่าใครเป็นผู้ฉลาด หรือมีภูมิปัญญา ภูมิปัญญาเป็นความฉลาดของ สังคมหนึ่งอาจไม่ใช่ความรู้ที่สมบูรณ์เสมอไป ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ทำให้ท้องถิ่นดำรงอยู่ได้ อย่างสมดุล

จากความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถ หรือระบบของความรู้ที่เกิดจากการสังสมจากประสบการณ์ของชีวิต

ที่มีคุณค่าของประชาชนในแต่ละท้องถิ่นเพื่อใช้ในการแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวให้เหมาะสมแก่การเปลี่ยนแปลงของบริบทของสังคม เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดสะสมกันมาเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือการดำรงชีวิตซึ่งสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้าน กรมศิลปากร (2544 : 72) ได้แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการพื้นฐานขององค์แห่งความรู้

กลุ่มที่ 2 ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี

กลุ่มที่ 3 การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น

กลุ่มที่ 4 แนวความคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่และแต่ละประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น จะมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับคติ ความคิด ความเชื่อ

คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมถ่ายทอดกันมา ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ โดยการพึ่งพาธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ เช่น ชุมชนภูเขา มีความเชื่อในเรื่องของผีป่า เจ้าป่า เทพารักษ์ ผู้อยู่ตามพื้นราบเชื่อในเรื่องพระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา การสู่ขวัญ แม่ย่า นางเรือ เป็นความคิดความเชื่อเหล่านี้จะนำมาสู่การพัฒนาชีวิตและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ การจัดทำพิธีกรรมบวชต้นไม้ การจัดตั้งป่าสมุนไพร สหกรณ์หมู่บ้าน ธนาคารโค กระบือ ธนาคารข้าว กลุ่มทอผ้า กลุ่มฉาบปูนกจิ เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 เป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

ของศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึงภูมิปัญญาของชุมชนต่อการดำเนินชีวิต เช่น ประเพณีการบวชนาคเข้าพรรษา ออกพรรษา วันสำคัญทางศาสนา การทำบุญวันเกิด โคมไฟ โคมจุก ชื่นบ้านใหม่แต่งงาน นอกจากนั้น ยังมีศิลปกรรมพื้นบ้าน ที่แสดงปรากฏให้เห็นถึงความสำเร็จของภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ เช่น งานถักสายและทอกระเป๋าย่านลิเภาภาคใต้ กระเป๋ากี๋ใบตาล เสื้อจันทบูร เปลเด็ก เครื่องปั้นดินเผา งานแกะสลัก งานปั้นหล่อ ด้วยโลหะการก่อสร้าง อาคารที่อยู่อาศัย ภาพเขียนบนผนัง การฟ้อนรำและเพลงพื้นบ้าน เป็นต้น

กลุ่มที่ 3 เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพ ในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัยเป็นการปรับ การดำเนินชีวิตที่เคยถูกรอรับจากสภาพสังคม พ่อค้าคนกลางระบบธุรกิจ ระบบโรงงาน กลับเข้าสู่ การเกษตรที่อาศัยความสมดุลทางธรรมชาติ สามารถยืนหยัดต่อสู้กับความล้มเหลวกับการ ล้มละลายทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ได้อย่างภาคภูมิใจด้วยกำลังกาย กำลังปัญญา และ การการสั่งสมประสบการณ์ เช่น การทำวนเกษตร ทำการเกษตรแบบผสมผสาน การเกษตรแบบ พึ่งตนเอง การทำสวนสมุนไพรและการแพทย์แผนโบราณ

กลุ่มที่ 4 เป็นเรื่องราวแนวคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่

แนวคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพล ของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี เช่น การเลี้ยงปลาคุกกี้ก๊วยในบ่อซีเมนต์ โดย จัดระบบการถ่ายเทน้ำและคิดสูตรอาหารปลาขึ้นมาเอง การคิดค้นวิธีที่จะกรองน้ำให้ใสเพื่อเพาะฟัก ลูกปลาให้รอดตาย การประดิษฐ์เครื่องนวดข้าว แบบประหยัด และการคิดสร้างอ่างเก็บน้ำ จากอ่าง เก็บน้ำบนภูเขา ลงมาใช้ปลูกพืชสวน

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ ชาวบ้านได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ประสบการณ์เพื่อ ดำรงชีพมาโดยตลอด และย่อมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมาด้วยวิธีการต่างๆ ที่ต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยความเชื่อของบรรพบุรุษเป็น พื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษในอดีต ถึงลูกหลานในปัจจุบัน มีผู้ศึกษา ดังนี้

สามารถ จันทรสุรย์ (2546-151) ได้จำแนกวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาไว้ 2 ประเภท ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก โดยทั่วไป เด็กมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นในสิ่งที่ใกล้ ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลงมือทำตามตัวอย่าง การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการ สร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำ และไม่ควรรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มา พอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำให้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรง หรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณี ของท้องถิ่น รวมทั้งการ ลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษ ก็จะมีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์ มา โดยตลอด

สามารถ จันทรสุรย์ (2546-152) ได้สรุป กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา ดังนี้

1. การถ่ายทอดผ่านกิจกรรมง่ายๆ โดยวิธีที่สนุกสนาน ดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลงมือทำตัวอย่าง เป็นต้น มักเป็นวิธีเหมาะกับเด็กที่มีช่วงความสนใจระยะสั้น มุ่งเน้นเรื่องจริยธรรม

2. วิธีบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมของท้องถิ่นต่างๆ เช่น พิธีการบวช พิธีการแต่งงาน เป็นต้น

3. การถ่ายทอดในรูปแบบการบันเทิง ที่สอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหาเรื่องราวของลิเก ลำตัด โนรา กลอนลำของภาคอีสาน เป็นต้น คำร้องจะกล่าวถึงขนบธรรมเนียมท้องถิ่น ประวัติท้องถิ่น คติคำสอนต่างๆ

4. การถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตการถ่ายทอดมักจะเขียนใส่ใบลาน สมุดข่อย ในปัจจุบันมีการถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ เป็นต้น

กรมศิลปากร (2544 : 74) ได้สรุปกระบวนการถ่ายทอดของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

1. การทำให้รู้เป็นตัวอย่าง ถือว่าเป็นวิธีการถ่ายทอดของผู้อาวุโส หรือ ผู้เฒ่าผู้แก่โดยเป็นตัวอย่างของคนในครอบครัว ญาติพี่น้อง ชุมชนเดียวกัน

2. การคิดร่วมกัน เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนได้แสดงความรู้สึกรู้สึกและความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ มีการแลกเปลี่ยนและเสนอความเห็นอย่างมีเหตุผล เปิดโอกาสถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน

3. การสร้างสรรค์กิจกรรมหรือการทำงานร่วมกัน โดยการขยายเครือข่ายระดับบุคคลระดับกลุ่มให้มากเพราะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาหลากหลายและนำมาพัฒนากิจกรรมที่กระทำอยู่

4. การบรรยาย หรือ เวทีชาวบ้าน เป็นกิจกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่ง สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ ประสบการณ์ของชาวบ้านร่วมกัน อันจะส่งผลให้สมาชิกของชุมชนมีความรู้ความสามารถสูงขึ้น

จากการศึกษา กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของท้องถิ่น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า กระบวนการถ่ายทอดสามารถทำได้โดยการถ่ายทอดผ่านกิจกรรม เช่น ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรป่าชายเลน สามารถถ่ายทอดผ่านกิจกรรมการนำพันธุ์ไม้ป่าชายเลนไปปลูกยาสมุนไพร กิจกรรมการประกอบอาชีพเผาถ่าน เป็นต้น หรือการถ่ายทอดจากคำสอนของผู้ใหญ่แก่เด็กเป็นคำบอกเล่า หรือการถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษรลงในหนังสือให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา โดยผู้ที่มีบทบาทในกระบวนการถ่ายทอดคือผู้ใหญ่ ผู้อาวุโส ครูอาจารย์ ที่สั่งสมความรู้ประสบการณ์ในการดำรงชีพมาโดยตลอด เป็นต้นแบบของชุมชน และเยาวชน ผู้รับการถ่ายทอดจะเกิดการเรียนรู้ เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ปฏิบัติตาม ทำให้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นยังคงดำรงอยู่ได้ต่อไป

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

คุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องจากบรรพบุรุษที่ได้สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้ชาติบ้านเมือง มีการดำรงชีวิตที่อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ทำให้คนในชาติเกิดความรักและความภาคภูมิใจเพื่อสืบสานไปสู่อนาคต (กรมศิลปากร 2544 : 72) สรุปความสำคัญได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สั่งสมกันมาแต่อดีต
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต และพิธีกรรมต่าง ๆ ให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้เกิดความสงบสุขทั้งในชุมชน หมู่บ้าน หรือในส่วนตัวของชาวบ้าน
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ ลดการพึ่งตนเองจากสังคมภายนอก มีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนของตน ทราบถึงความต้องการของตน เข้าใจตนเอง และเป็นการปลูกสำนึกในการรับรู้ในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น
6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาและนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ เป็นการเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดมาให้เรา มีวิธีการหลายอย่างที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบันได้แก่การอนุรักษ์ บำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามไว้เช่นประเพณีต่างๆ ทัศนคติและคุณค่าหรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม การฟื้นฟู สิ่งที่ดีงามที่หายไป เลิกไป หรือกำลังจะเลิก ให้กลับมาเป็นประโยชน์ เช่นการรื้อฟื้นดนตรีไทย การประยุกต์ ปรับหรือการผสมผสานความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ เข้าด้วยกัน ให้เหมาะสมกับสมัยใหม่ เช่น การใช้ยาสมุนไพรในโรงพยาบาล ประสานกับการรักษาสมัยใหม่ การทำพิธีบวงสรวงไม้ เพื่อให้เกิดสำนึกการอนุรักษ์ธรรมชาติ รักษาป่ามากยิ่งขึ้น การประยุกต์ประเพณีการทำบุญข้าวเปลือกที่วัด มาเป็นการสร้างธนาคารข้าว เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ขาดแคลน การสร้างใหม่ การค้นคิดใหม่ที่สัมพันธ์กับความรู้ดั้งเดิม เช่น การประดิษฐ์โปงลาง การคิดโครงการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยอาศัยคุณค่าความเอื้ออาทรที่ชาวบ้านเคยมีต่อกันมาหารูปแบบใหม่ เช่น การสร้างธนาคารข้าว ธนาคาร โคกระบือ การรวมกลุ่มแม่บ้าน เยาวชน เพื่อทำกิจกรรมกันอย่างมีระบบมากยิ่งขึ้น

กรมศิลปากร (2544 : 78) ได้สรุปแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ดังนี้

1. การค้นคว้าวิจัย ควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาคและของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น มุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน

2. การอนุรักษ์ กระทำโดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่า แก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนในท้องถิ่นที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพวิถีชีวิตและความเป็นมาของชุมชนอันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

3. การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังจะสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

4. การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ ควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดเพื่อใช้ในการผลิต การตลาด และการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

5. การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบและรอบด้านแล้วไปถ่ายทอดให้แก่คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ

6. ส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่าง ๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

7. การเสริมสร้างอัตลักษณ์ ควรส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านผู้ดำเนินงานและปราชญ์ท้องถิ่น ให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญาและพัฒนาความรู้ความสามารถได้อย่างเต็มที่ จัดให้มีการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีโอกาสได้รับการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในระดับที่สูงขึ้นไป

8. การเผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมให้เกิดการเผยแพร่ แลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่าง ๆ ส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มชน และท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก

ในฐานะที่เป็นคนไทย เราจำเป็นต้องรู้จักและอนุรักษ์สมบัติอันล้ำค่าของชาติ และต้องช่วยกันสนับสนุน เชิดชูภูมิปัญญาของชาติเพื่อสามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งสืบสาน เผยแพร่ให้เป็นที่เลื่องลือสืบไป

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละภาค เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของคนเราที่ใช้ในการแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต เพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความสะดวกสบาย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีรูปแบบอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ

เอกรินทร์ สิมหาศาล (2552 : 144-145) ได้สรุปปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของคนเราอย่างยิ่ง เพราะคนเราจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ การปรับตัวในการดำรงชีวิตนี้เอง ก่อให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น

1.1 การสร้างที่อยู่อาศัย พื้นที่ในภาคกลางเป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง คนในสมัยก่อนจึงได้สร้างเรือนให้ยกพื้นสูง เพื่อป้องกันน้ำท่วมตัวเรือนมีหลังคาทรงสูง เพื่อให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก เมื่อมีฝนตก น้ำฝนไหลลงได้เร็ว ไม่ค้างอยู่บนหลังคา ส่วนทางภาคใต้มีสภาพภูมิประเทศเป็นคาบสมุทร และมีทะเลขนานทั้งทางด้านตะวันตกและมีทะเลขนานทั้งทางด้านตะวันออก ทำให้มีฝนตกชุกและประสบภัยจากลมพายุอยู่บ่อยครั้ง คนในภาคนี้จึงปลูกเรือนที่มีหลังคาทรงเตี้ยและลาดชันเพื่อไม่ให้ด้านลม เสาเรือนไม่นิยมฝังลงดิน แต่จะวางบนฐานที่ทำจากไม้เนื้อแข็ง (ปัจจุบันนิยมใช้แท่งซีเมนต์หล่อ) เพื่อไม่ให้เสาผุพังเร็ว

1.2 การสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ พื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง มีแหล่งน้ำหลายแห่ง จึงเกิดภูมิปัญญาในการคิดเครื่องมือจับสัตว์น้ำรูปแบบต่าง ๆ เช่น แห อวน ลอบ ขอบ ไม้สำหรับดักจับสัตว์น้ำ ส่วนภาคใต้มีฝนตกชุก ในพื้นที่น้ำจึงมีระดับน้ำสูง จึงมีการประดิษฐ์เครื่องมือที่เรียกว่า แกระ ซึ่งใช้สำหรับตักรวงข้าว

2. ทรัพยากรธรรมชาติ นับเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะคนเราจะนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ เช่น

2.1 นำวัสดุที่มีในท้องถิ่นมาจักรสานเป็นภาชนะหรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน

2.2 ในแหล่งที่มีดินเหนียว จะนำดินเหนียวจะทำเครื่องปั้นดินเผา

2.3 นำพืชผักสมุนไพรในท้องถิ่นมาประกอบอาหารและทำยารักษาโรค

2.4 การนำทรัพยากรธรรมชาติมาสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น คนในแต่ละท้องถิ่นรู้จักนำวัสดุท้องถิ่นมาจักสานเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต คนในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นิยมกินข้าวเหนียว จึงมีการสานกระติบข้าวเหนียว เพื่อใช้เก็บข้าวเหนียว โดยนำไม้ไผ่ที่มีมากในท้องถิ่นมาเป็นวัสดุ

2.5 คนไทยในสมัยก่อนประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งต้องทำงานกลางแจ้งจึงมีการสานอบไว้ใช้ใส่บังแดด วัสดุที่นำมาทำ ได้แก่ ใบจาก ใบลาน ซึ่งหาได้ง่ายในท้องถิ่น งานนี้คนไทยมีใช้กันทั่วทุกภาค เพียงแต่รูปร่างแตกต่างกันไป

3. ศาสนา ศาสนาที่คนในสังคมนับถือ เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ เช่น ภาคเหนือมีความเชื่อเรื่องการนับถือผี จึงมีประเพณีหรือพิธีกรรมเกี่ยวกับผี ภาคกลางทำเกษตรกรรมมีความเชื่อเกี่ยวกับพระแม่โพสพ จึงมีประเพณีเกี่ยวกับพระแม่โพสพ ทางภาคอีสานมักเกิดภาวะฝนแล้งจึงมีประเพณีแห่นางแมว ประเพณีบุญบั้งไฟเพื่อขอฝน กรมศิลปากร (2544 : 82) ได้สรุปปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1. ความจำเป็นในการดำรงชีวิต ทำให้ผู้คนต่างก็พยายามปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต จึงคิดปรับปรุงพัฒนาหรือประดิษฐ์สิ่งต่างๆจากสภาพแวดล้อมมาใช้ประโยชน์ด้วยรูปแบบต่างๆ เช่นการ นำพืชพรรณธรรมชาติมาสร้างที่อยู่อาศัย ปรงอาหาร เป็นต้น

2. สภาพทางภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม เช่นในท้องถิ่นที่มีเทือกเขาสูงมีแม่น้ำไหลผ่าน ก็จะสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำไว้ใช้ตลอดปี บริเวณที่มีฝนตกชุก น้ำท่วมก็สร้างบ้านเรือนที่ได้สูง

3. ความเชื่อหลักคำสอนทางศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติ คนไทยมีพระพุทธศาสนาและอำนาจเหนือธรรมชาติ มีหลักคำสอนทางศาสนาเป็นวิธีในการดำเนินชีวิต และเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจ จึงมีการจัดที่บูชาไว้สำหรับการกราบไหว้ ทำให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในด้านต่างๆเช่น ด้านประติมากรรมมีการสร้างพระพุทธรูป เป็นต้น

4. ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีจากตะวันตก เช่นการใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคน

5. การศึกษาหาความรู้จากประสบการณ์เพิ่มเติม

6. ภาวะของการเป็นผู้นำ

ดังนั้นจากปัจจัยพื้นฐานที่กล่าวมาจึงทำให้เกิดการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาของคนไทยในภูมิภาคต่าง ๆ มีความแตกต่างกัน

จากการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญที่ควรศึกษาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม โดยการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ สู่ประชาชนไทยเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักถึงคุณค่าที่แท้จริง ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยนั้นมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค แต่สามารถกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาแต่ละท้องถิ่น เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ศิลปะพื้นบ้าน อาหารและสมุนไพร นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาของสังคมอื่น ได้แก่ สังคมตะวันออกและสังคมตะวันตกที่เข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมไทย ดังนั้นคนไทยทุกคนจึงควรตระหนักในการรับภูมิปัญญาของสังคมอื่นที่เข้ามาว่าจะสามารถผสมผสานกลมกลืนหรือเข้ากับวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของไทยได้หรือไม่ การเลือกรับภูมิปัญญาของคนต่างชาตินี้จะเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยให้มีเอกลักษณ์ และเกิดคุณค่าในสังคมสูงส่งต่อไป

แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชายเลน ทั้งที่ใช้เป็นสมุนไพร เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ ใช้เป็นอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือน และเป็นแหล่งวัตถุดิบในการทำผลิตภัณฑ์ชุมชนต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวรวมทั้งเป็นแหล่งจับสัตว์ในการทำประมงพื้นบ้าน ซึ่งรูปแบบและวิธีการในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนมีที่มาจาก การถ่ายทอดมาจากรุ่นบรรพบุรุษ การนำภูมิปัญญาจากภายนอก มาปรับใช้และการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงจึงทำให้รูปแบบวิธีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนมีการปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ของแต่ละชุมชน ปัจจุบันทุกชุมชนมีแนวทางในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืน เนื่องจากการใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของชุมชน และแต่ละชุมชนมีประสบการณ์ที่ได้รับผลกระทบจากการใช้ประโยชน์แบบทำลายล้างในอดีตซึ่งเกิดจากบุคคลภายนอกและภายในชุมชนเอง

โครงการวิจัยฐานความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน(2448 : 147-149) ได้จัดระบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชายเลนไว้ 4 หมวดได้แก่

1. องค์ความรู้ท้องถิ่นเรื่องระบบนิเวศป่าชายเลน
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการฟื้นฟูและรักษาป่าชายเลน
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลน
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนากลุ่มและองค์กรชุมชนเพื่อการจัดการป่าชายเลน

องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งได้แบ่งไว้เป็นหมวดต่าง ๆ นี้ พบว่าองค์ความรู้ท้องถิ่นเรื่องระบบนิเวศป่าชายเลนเป็นองค์ความรู้พื้นฐานที่ได้มีการนำไปใช้กับทุกเรื่อง ส่วนใหญ่เป็นองค์

ความรู้ที่สามารถอธิบายได้ด้วยหลักวิชาการ อย่างเช่นเรื่อง ความสำคัญของสิ่งมีชีวิต และสิ่งแวดล้อมในป่าชายเลน การแบ่งเขตของพืชในป่าชายเลนและระบบการขึ้นลงของน้ำ บางเรื่องเป็นองค์ความรู้ที่ได้ผ่านการพิสูจน์ด้วยประสบการณ์ของชุมชนอย่างเช่น แหล่งที่อยู่ของสัตว์ในป่าชายเลน เป็นต้น ชุมชนได้มีการนำองค์ความรู้ท้องถิ่น เกี่ยวกับระบบนิเวศข้างต้นไปใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ก่อให้เกิดการพัฒนาเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น หมวดย่อย ๆ ไม่ว่าจะเป็น ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการฟื้นฟูและดูแลป่าชายเลนและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนให้มีความยั่งยืน

สำหรับองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พบในชุมชนต่าง ๆ โครงการวิจัยฐานความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน(2548 : 151) แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มสรุปได้ดังนี้

1. องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบค้นพบในชุมชนส่วนใหญ่หรือทุกชุมชน
 - 1.1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในระบบนิเวศ ระหว่างสิ่งมีชีวิตด้วยกันและความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมในป่าชายเลน
 - 1.2 ความรู้เกี่ยวกับระบบน้ำขึ้นน้ำลง ซึ่งมีความสำคัญต่อการประมงและการทำกิจกรรมในบริเวณป่าชายเลน ทั้งการปลูกฟื้นฟู ฝักระวัง และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน
 - 1.3 การปลูกเสริมมีเกือบทุกชุมชน แม้จะเชื่อว่าป่าชายเลนสามารถฟื้นตัวได้ตามธรรมชาติก็ตาม แต่เนื่องจากป่าชายเลน ได้ผ่านการบุกรุกทำลายอย่างรุนแรง ก็จำเป็นต้องช่วยฟื้นฟูฟื้นตัวด้วย นอกจากนี้เป็นกุศโลบายในการดึงคนมาทำกิจกรรม
 - 1.4 การฝักระวัง ช่วงที่มีปัญหาบุกรุกทำลายป่ามาก ชุมชนฝักระวังด้วยการแบ่งทีมลาดตระเวน ปัจจุบัน ได้เปลี่ยนมาเป็นการสร้างแนวร่วมในการสอดส่องดูแล เช่นผู้ทำอาชีพประมงชายฝั่ง ผู้ใช้ทรัพยากรในป่าชายเลน กลุ่มนาเที่ยว โดยอาจมีการลาดตระเวนบ้างเป็นบางครั้ง
 - 1.5 การจัดแหล่งเรียนรู้ มีเป้าหมายสำหรับเยาวชนและสมาชิกในชุมชน และคณะศึกษาดูงานโดยกำหนดจุดและเส้นทางไว้อย่างเป็นแบบแผนชัดเจน สามารถปรับเปลี่ยนได้บางชุมชน มีการสร้างทางเดินศึกษาธรรมชาติ (walk way) ในป่าชายเลน บางชุมชนใช้วิธีการนั่งเรือชมป่าชายเลน สำหรับการกำหนดจุดศึกษา จะเน้นจุดเด่นของแต่ละพื้นที่ เช่นแหล่งพันธุ์ไม้หายาก แหล่งประมงพื้นบ้าน หรือจุดชมทิวทัศน์ เป็นต้น
 - 1.6 การจับสัตว์น้ำอย่างยั่งยืน เป็นวิถีชีวิตของทุกชุมชนที่มีการใช้เครื่องมือประมง ไม่ทำลายล้าง มีการเรียนรู้วงจรชีวิตของสัตว์น้ำ จึงจับในช่วงวางไข่ รวมทั้งต่อต้านการทำ

ประมงแบบนายทุน ซึ่งใช้การลงทุนสูงอย่างเช่น แปลงเลี้ยงหอย หรือ โกงพาง ถือว่าเป็นการยึดครองและทำลายแหล่งทำการประมงพื้นบ้าน

1.7 การกำหนดเขตและกฎระเบียบ เป้าหมายจริง ๆ แล้วเพื่อควบคุมการตัดไม้ในป่าชายเลน และห้ามใช้เครื่องมือประมงทำลายล้างเป็นหลัก บางชุมชนอาจมีการกำหนดเขตพิเศษขึ้นด้วย เช่น เขตเพาะพันธุ์ลูกไม้ เขตสมุนไพรร เขตพิทักษ์สัตว์น้ำ เป็นต้น กฎระเบียบส่วนใหญ่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์ได้ โดยบางชุมชนกำหนดเงื่อนไข ต้องเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมรักษาป่าชายเลน เป็นผู้ที่ไม่เคียดแค้นและยากจน มีบางชุมชนที่เปิดโอกาส ให้นักกลางนอกชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ด้วย

2. องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบค้นพบในบางชุมชน

2.1 ความรู้เกี่ยวกับสัตว์ในป่าชายเลน ซึ่งมักจะเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน อาทิ ปูแสม ที่บ้านเปรี๊น ปูดำ ที่บ้านบางคืบและบ้านบางโรง ปลากระบอกที่บ้านบางคืบ

2.2 การตัดสาว เป็นวิธีที่ชุมชนส่วนใหญ่เห็นว่าไม่จำเป็นและไม่เหมาะสมสำหรับแปลงป่าชายเลนของชุมชน ซึ่งเน้นการใช้ประโยชน์รูปแบบอื่น ที่ไม่ต้องการเร่งการเจริญเติบโต และเพิ่มขนาดของไม้ โดยเชื่อว่าระบบนิเวศป่าชายเลนจะมีการตัดสาว และลิดกิ่งกันตามธรรมชาติ

2.3 สมุนไพร เป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่กับหอยมาเป็นรายบุคคล มีการถ่ายทอดกันในครอบครัว หรือครูกับลูกศิษย์ ซึ่งมีการใช้ลดลงเรื่อย ๆ

2.4 ประโยชน์ของจาก ส่วนใหญ่นำใบมาใช้และแปรรูปเพื่อสร้างรายได้เสริม และเป็นอาหาร แต่ก็มีการทำเป็นอาชีพหลัก อาทิ น้ำตาลจาก สุรากลั่น และมวนยาสูบ

3. องค์ความรู้และภูมิปัญญาเฉพาะถิ่น

3.1 การใช้หลักศาสนาสร้างจิตสำนึก ในการอนุรักษ์ พบในชุมชนมุสลิมบางแห่ง ซึ่งผู้นำทางศาสนาเห็นความสำคัญในการจัดการป่าชายเลน จึงหยิบยกหลักคำสอนทางศาสนาที่เกี่ยวข้องมาถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมทางศาสนาเป็นประจำ

3.2 การป้องกันการกัดเซาะและพังทลายของชายฝั่ง พบในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบเพียงแห่งเดียวโดยชุมชนได้มีการลองผิดลองถูก ผสมผสานกับความรู้ดั้งเดิม บวกกับความรู้ใหม่ และพร้อมจะใช้วิธีใหม่ ๆ อยู่เสมอ หากได้รับการพิสูจน์ว่าได้ผลมากกว่า

3.3 การจัดการสวนป่า เพื่อเผ่าถ่าน พบอยู่แห่งเดียวที่ชุมชนบ้านเขายี่สาร เป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ดำเนินการในพื้นที่ของเอกชน ไม่เน้นการดูแล และจัดการที่ยั่งยืน หรือต้องลงทุน

จากการศึกษาเอกสารเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาคือความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการ

ศึกษาสังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง การศึกษาภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะท้องถิ่นหรือพื้นฐานความรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ดังนั้นการศึกษากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน จึงมีความสำคัญ เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ ตามยุคตามสมัยได้

ข้อมูลพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ป่าชายเลนบริเวณบ้านคลองลัด เป็นป่าชายเลนที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานกันระหว่าง พันธุ์ไม้ป่าชายเลนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่เกิดขึ้นจากการปลูกโกงกางใบเล็กเพื่อทำถ่านในอดีต ตั้งอยู่ในเขตตำบลบางตะนูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี และส่วนหนึ่งของป่าชายเลนอำเภอบ้านแหลมที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล สภาพชายฝั่งเป็นหาดโคลนเลนเกือบทั้งหมดไม่มีหาดทรายนอกจากนี้พื้นที่ป่าชายเลนในบริเวณดังกล่าวยังมีลักษณะที่โดดเด่นอันแตกต่างจากลักษณะพื้นที่ป่าชายเลนในพื้นที่อื่นๆ กล่าวคือ ชายทะเลของพื้นที่นี้มีไหล่ทวีปกว้างและยาวและจัดเป็นเขตทะเลตื้นๆ ของอ่าวไทยตอนบน รวมถึงบริเวณชายฝั่งทะเลของพื้นที่มีลักษณะเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างพื้นที่น้ำจืด (ซึ่งไหลมาจากแม่น้ำเพชรบุรีลงสู่ทะเลด้านชายฝั่งตะวันตกของอ่าวไทยที่บริเวณปากอ่าวบางตะนูนและปากอ่าวบ้านแหลมทางตอนเหนือ) กับพื้นที่น้ำทะเล จึงทำให้เกิดเป็นระบบนิเวศน้ำกร่อย (Brackish Water Ecosystem) ขึ้น อันเนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีชายฝั่งทะเลอยู่บริเวณก้นอ่าวไทย นอกจากนี้การที่พื้นที่ดังกล่าวมีหาดเลนที่กว้างและยาว จึงส่งผลทำให้พื้นที่มีธาดูอาหารและอินทรีย์วัตถุค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ซึ่งพบว่าบริเวณนี้มีพื้นที่หาดเลนกว้าง ทั้งนี้หาดเลนบริเวณนี้เกิดจากตะกอนแม่น้ำเพชรบุรีและแม่น้ำแม่กลองของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยอิทธิพลของกระแสน้ำทะเลที่นำเอาเลนโคลนมาทับถมอีกทางหนึ่ง นอกจากการพัดพาของทะเลโดยตรงแล้ว จากสภาพและลักษณะต่างๆ ของพื้นที่ดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้พื้นที่แห่งนี้จัดเป็นพื้นที่ป่าชายเลนอีกแห่งหนึ่งที่มีสภาพพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการเกิดและเจริญเติบโตของป่าชายเลนเป็นอย่างมาก นอกจากนี้พื้นที่ป่าชายเลนในบริเวณดังกล่าวยังมีลักษณะเป็นพื้นที่ดินเลนงอกใหม่ชายทะเลอันแตกต่างจากพื้นที่ป่าชายเลนใน

พื้นที่อื่นๆ ประกอบด้วยกับลักษณะพื้นที่ดังกล่าวเป็นปากอ่าวที่เป็นที่บรรจบของลำน้ำธรรมชาติที่สำคัญๆ ทั้งที่เป็นแม่น้ำ (เช่น แม่น้ำเพชรบุรี) และคลองต่างๆ หลายสาย(เช่น คลองบางตะบูน คลองขุด คลองยี่สารและคลองลัด เป็นต้น) อันทำให้ลักษณะของพื้นที่มีความโดดเด่นและแตกต่างจากพื้นที่ป่าชายเลนแห่งอื่น

ชุมชนบ้านคลองลัด มีพื้นที่ป่าชายเลน จำนวนทั้งสิ้นประมาณ 15 ไร่ โดยพบว่าสมาชิกชาวพื้นถิ่นที่พบมากที่สุดทั้งความโดดเด่นในด้านความหนาแน่น ความถี่ในการปรากฏและความเด่นทางด้านพื้นที่หน้าตัด ในส่วนของการแบ่งเขตพรรณพืชในพื้นที่ดังกล่าวพบว่า สังคมพืชป่าชายเลนบริเวณนี้ไม่สามารถแบ่งเขตได้ชัดเจนนัก อาจเนื่องจากป่าบางส่วนมีลักษณะของการปลูกไม้เสริมลงไป รวมทั้งยังพบสัตว์ที่อยู่ในพื้นที่ดังกล่าวไม่น้อยกว่า 108 ชนิด นอกจากนั้นยังพบสัตว์น้ำอื่นๆ ทั้งมีกระดูกสันหลัง (สัตว์น้ำจำพวกปลา) อย่างน้อย 20 ชนิด และสัตว์น้ำอื่นๆ ที่ไม่มีกระดูกสันหลังอย่างน้อย 10 ชนิด เช่น ปูพันธุ์ต่างๆ แมงดาทะเล และหอยหลายชนิด เป็นต้น จากลักษณะของสภาพภูมิประเทศและตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ดังที่ระบุข้างต้นส่งผลให้ชุมชนในท้องถิ่นส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่มีความผูกพันและเกี่ยวข้องกับป่าชายเลนทั้งในอดีตและปัจจุบัน ได้แก่ การเพาะเลี้ยงหอยแครงบริเวณชายฝั่ง โดยพบว่าพื้นที่แห่งนี้จัดเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงหอยแครงที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ ทั้งนี้การเพาะเลี้ยงหอยแครงจัดเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์ที่มีความโดดเด่นของชุมชนชาวบางตะบูน การประมงชายฝั่ง จากสภาพภูมิประเทศที่ติดกับทะเลและมีแม่น้ำไหลผ่าน จึงมีประชาชนประกอบอาชีพประมงชายฝั่งจำนวนมาก ได้แก่ โพงพาง โป๊ะ แหและอวนลาก การเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ พบได้โดยทั่วไปในพื้นที่ทั้งในเขตและนอกเขตตำบลบางตะบูน (ศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน 2545 : 4)

ที่ตั้งและอาณาเขต

ตำบลบางตะบูนออก อยู่ห่างจากอำเภอเมืองเพชรบุรี ไปทางทิศเหนือ ตามเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3176 หรือสายเพชรบุรี – บ้านแหลมฝั่งตะวันตกโดยมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง คือ ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลบ้านแหลมทิศตะวันออก ติดต่อกับ ทะเลอ่าวไทย ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลบางครก

สภาพทางภูมิศาสตร์

ตำบลบางตะบูนออก อยู่ทางตอนเหนือสุดของอาณาเขตอำเภอบ้านแหลม โดยอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอบ้านแหลมประมาณ 7 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 7.92 ตารางกิโลเมตร

สถานที่สำคัญและแหล่งท่องเที่ยว

1. บริเวณปากอ่าวบางตะบูน ซึ่งมีสะพานเฉลิมพระเกียรติเชื่อมต่อระหว่างตำบลบางตะบูนและบางตะบูนออก เป็นจุดชมทิวทัศน์ที่สามารถมองเห็นบริเวณปากอ่าวได้อย่างชัดเจน
2. วัดเพชรสุวรรณ สร้างใน พ.ศ. 2509 มีพระพุทธรูปศิลปะสมัยศรีวิชัย พระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงามมาก ได้มาจากวัดกลางเหนือ จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งชาวบ้านทั่วไปเรียกพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “หลวงพ่อโชคชัย” และมีเจ้าแม่กวนอิม ซึ่งทางวัดได้มาจากประเทศจีนแกะสลักด้วยไม้จันทร์หอม อายุประมาณ 1,000 ปี เป็นโบราณวัตถุที่มีค่าสูงยิ่ง
3. ศูนย์อนุรักษ์และรักษาระบบนิเวศป่าชายเลนซึ่งเป็นสถานที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าชายเลนพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ เช่น ต้นโกงกาง ต้นแสม ต้นถั่วขาว ต้นฝาด ต้นพังกา ห้วส้ม ต้นตาตุ่มทะเล ปลาตีน ปูก้ามดาบ (ปูเปี้ยว) ปูแสม ปูทะเล กุ้ง กุ้งคืดขัน หอย ฯลฯ และเป็นสถานที่ศึกษาสำหรับศึกษาและทำปฏิบัติการเรื่องระบบนิเวศป่าชายเลนตั้งอยู่ในพื้นที่ของโรงเรียนบางตะบูนวิทยา

จำนวนประชากรและจำนวนหมู่บ้านในการปกครอง

เทศบาลตำบลบางตะบูน มีจำนวนประชากรทั้งหมด 6,050 คน เป็นชาย 2,977 คน หญิง 3,073 คน จาก 1,631 ครัวเรือน มีพื้นที่ครอบคลุม 2 ตำบล ได้แก่ตำบลบางตะบูน และตำบลบางตะบูนออก ประกอบด้วย 10 หมู่บ้าน แยกเป็น 11 ชุมชน

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนประชากร ตำบลบางตะบูน

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	ชาย	หญิง	รวม
หมู่ที่ 1	ชุมชนบ้านเกาะแก้ว	266	267	533
หมู่ที่ 2	ชุมชนบ้านสามคลอง	422	489	911
หมู่ที่ 3	ชุมชนบ้านคลองริม	482	514	996
หมู่ที่ 4	ชุมชนบ้านคลองมอญ	133	120	253
หมู่ที่ 5	ชุมชนบ้านหน้าเหมือง	165	161	326
	รวม	1,468	1,551	3,010

ที่มา : เทศบาลตำบลบางตะบูน, รายงานกิจการและผลดำเนินงานประจำปี 2553 (เพชรบุรี: เทศบาลตำบลบางตะบูน, 2552), 16.

ตารางที่ 4 แสดงจำนวนประชากร ตำบลบางตะบูนออก

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	ชาย	หญิง	รวม
หมู่ที่ 1	ชุมชนบ้านไถ่ก่ง	401	415	816
หมู่ที่ 2	ชุมชนบ้านโรงหมู	146	159	305
หมู่ที่ 3	ชุมชนบ้านคลองลัด	201	193	394
หมู่ที่ 4	ชุมชนบ้านคลองขุด	378	368	746
หมู่ที่ 5	ชุมชนบ้านท้องคุ้ง	95	107	202
หมู่ที่ 6	ชุมชนบ้านคลองไผ่หล้า (บางส่วน)	288	280	568
	รวม	1,509	1,522	3,031

ที่มา : เทศบาลตำบลบางตะบูน, รายงานกิจการและผลดำเนินงานประจำปี 2553 (เพชรบุรี: เทศบาลตำบลบางตะบูน, 2552), 16.

การคมนาคม

การเดินทางมายัง ตำบลบางตะบูนออก สามารถเดินทางได้สองเส้นทางคือ ทางรถยนต์และทางเรือดังนี้

1. จากกรุงเทพฯ เดินทางไปตามทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 4 (ถนนเพชรเกษม) ผ่านจังหวัดนครปฐม จังหวัดราชบุรี และเพชรบุรี ระยะทางประมาณ 166 กิโลเมตร
2. จากกรุงเทพฯ เดินทางไปตามทางหลวงหมายเลข 35 (ถนนพระราม 2) ผ่านจัดจังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสงคราม แล้วแยกเข้าทางหลวงหมายเลข 4 (ถนนเพชรเกษม) ไปจังหวัดเพชรบุรี ระยะทางประมาณ 123 กิโลเมตร แล้วเลี้ยวซ้ายผ่านตัวเมืองเพชรบุรีไปตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 35 (สายเพชรบุรี-บ้านแหลม) เป็นระยะทาง 14 กิโลเมตร จะเข้าเขต ทต.บ้านแหลม แล้วจึงเดินทางต่อไปตามถนนทางหลวงชนบท สายบ้านแหลม – บางตะบูน หมายเลข พบ 4012 ประมาณ 8 กิโลเมตร ก็จะถึงตำบลบางตะบูนออก

3. เส้นทางสายรอง จากกรุงเทพไปตามถนนสายพระราม 2 บริเวณกิโลเมตรที่ 70-71 ตำบลคลองโคน อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม เลี้ยวซ้ายเข้าถนนคลองโคน – ยี่สาร – บางตะบูน ระยะทางประมาณ 14 กิโลเมตร จะถึงตำบลบางตะบูนออก โดยเส้นทางดังกล่าวกำลังอยู่ในระหว่างการดำเนินการก่อสร้างปรับปรุงและพัฒนาให้เป็นเส้นทางลัดจากกรุงเทพสู่ภาคใต้

4. การเดินทางโดยทางน้ำ โดยลงเรือที่ทำน้ำอำเภอเมืองเพชรบุรี นั่งเรือตามแม่น้ำเพชรบุรีมาบรรจบที่แม่น้ำบางตะบูนทางด้านทิศเหนือ จนถึงท่าเทียบเรือวัดปากอ่าว (ซึ่งตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3 ต.บางตะบูนออก)

ระบบสาธารณูปโภค

การให้บริการด้านไฟฟ้าของเทศบาล ดำเนินการโดยการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคให้บริการจ่ายกระแสไฟฟ้าครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดในเขตเทศบาล

การประปา

การให้บริการด้านการประปาในเขตเทศบาล ดำเนินการโดยการประปาส่วนภูมิภาค โดยอาศัยแหล่งน้ำดิบจากการประปาส่วนภูมิภาคจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ในเขตเทศบาลทั้งหมด

การสื่อสารโทรคมนาคม

หุ้มสายโทรศัพท์ย่อย 2 แห่ง จำนวนโทรศัพท์ส่วนบุคคล 697 หมายเลข จำนวนโทรศัพท์สาธารณะ 27 หมายเลข จำนวนโทรศัพท์ของสำนักงานเทศบาล 2 หมายเลข (หมายเลข 0-3248-9234 และ กองสาธารณสุขฯ หมายเลข 0-3248-4016) ระบบเสียงตามสายครอบคลุมพื้นที่ในเขตเทศบาลทั้งหมด ประกอบด้วย ตำบล บางตะบูนออก หมู่ที่ 1,2,3 และ 5 และตำบลบางตะบูน หมู่ที่ 1,2,3,4 ส่วนหมู่ที่ 5,6 ใช้ระบบเสียงตามสายและแบบไร้สาย

ด้านเศรษฐกิจ

ประชาชนในเขตตำบลบางตะบูน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการประมง ประมาณ 80% เช่นการเลี้ยงกุ้ง การเลี้ยงหอยแมลงภู๋โดยการใช้น้ำปึก ฟาร์มหอยแครง การจับปลา การทำนาทุ่ง ฯลฯ อาชีพการเกษตรประมาณ 10% เช่น อาชีพการพาณิชย์ และอื่นๆ ประมาณ 10% เช่นการทำปาล์มน้ำมัน ไม้ยางวน ไม้โก่งกาง การต่อเรือ การเลี้ยงสัตว์

การพาณิชยกรรมและบริการ

1. สถานที่จำหน่ายอาหาร 32 ราย สถานที่สะสมอาหาร 60 ราย กิจกรรมอันตรายต่อสุขภาพ 150 ราย
2. สถานประกอบการพาณิชยกรรม ได้แก่ ท่าเทียบเรือ 3 แห่ง อุ้งต๋อเรือ 3 แห่ง
3. สถานประกอบการด้านบริการ ได้แก่ ร้านอาหาร 32 แห่ง ร้านแต่งผม 8 ร้าน ร้านค้าย้ำมัน 3 ร้าน ร้านซ่อมเครื่องยนต์ 2 ร้าน ร้านค้าแก๊ส 4 ร้าน

การอุตสาหกรรม ได้แก่ โรงงานแปรรูปสัตว์น้ำ 1 แห่ง อยู่ที่หมู่ 1 ตำบลบางตะบูนออก และอุ้งต๋อเรือ 1 แห่ง อยู่ที่หมู่ 2 ตำบลบางตะบูน

การท่องเที่ยว ได้แก่ ศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลนโรงเรียนบางตะบูนวิทยา มีคณะบุคคลและสื่อมวลชน แวะไปเยี่ยมชมอยู่เนือง ๆ และบริเวณปากอ่าวบางตะบูน มีผู้สนใจลงเรือชมทัศนียภาพ ของชายฝั่งทะเล และอาชีพของชุมชนในท้องถิ่น

ด้านสังคม

การตั้งบ้านเรือนในตำบลบางตะบูนออก มีลักษณะเป็นชุมชนที่หนาแน่นริมแม่น้ำสายต่าง ๆ มีประชากร 5,633 คน เป็นชาย 2,757 คน หญิง 2,876 คน จำนวนครัวเรือน 1,627 หลังคาเรือน ความหนาแน่นประชากรประมาณ 724 คน/ตารางกิโลเมตร ซึ่งจัดว่ามีความหนาแน่นปานกลาง ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ในตำบลบางตะบูนออกมีสถาบันต่าง ๆ ดังนี้โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ สอนนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษา จำนวน 3 แห่ง (โรงเรียนวัดเกาะแก้ว โรงเรียนวัดปากอ่าว โรงเรียนวัดลัด) และสอนระดับชั้นมัธยมศึกษา จำนวน 1 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนบางตะบูนวิทยา วัด 4 แห่ง ศาลเจ้า 2 แห่ง สถานีอนามัย 2 แห่ง สถานีตำรวจภูธร 1 แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของเทศบาล 3 ศูนย์ (เทศบาลตำบลบางตะบูน รร.วัดลัด รร.วัดเกาะแก้ว) สถานฉกษณปณกษสสถาน 3 แห่ง วัฒนธรรม มีประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ คือ ประเพณีลอยกระทง ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี ประเพณีสงกรานต์ ที่วัดปากอ่าวบางตะบูน ในวันที่ 17 เมษายน ของทุกปี

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ริเอ็องร็อง รัดนวิลัยสกุล (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่องการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าชายเลน และภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน ยี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าชายเลน และภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนยี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม ใช้วิธีเก็บข้อมูลด้วยเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลคือ คนที่อาศัยอยู่ชุมชนยี่สาร จำนวน 30 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า การอยู่ร่วมกับป่าชายเลน ทำให้คนยี่สารมีภูมิความรู้ในเรื่องปริมาณสัตว์น้ำในแต่ละแห่ง ด้วยการดูสีของน้ำ มีภูมิปัญญาในการแปรรูปอาหารจากพืชพันธุ์ไม้ และสัตว์น้ำต่าง ๆ เพื่อนำมาบริโภค และมีภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ด้วยการทำสวนป่าโกงกาง แบบหมุนเวียน และการผลิตถ่านโกงกาง แบบครบวงจร ทำให้สามารถนำถ่านโกงกาง ส่งขายภายในประเทศและส่งขายยังต่างประเทศ อาทิ ประเทศญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ไต้หวัน และสหรัฐอเมริกา ซึ่งสร้างรายได้หลักให้กับคนในชุมชน

นวนัฐ โอศิริ (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ภูมิทัศน์ชุมชนป่าชายเลน : ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าด้วยการประหยัดพลังงานและความยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิทัศน์ของชุมชนประมงพื้นบ้านที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ใน เขตป่าชายเลนด้านตะวันตกของอ่าวไทยตอนบนโดยพิจารณาองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ ที่สำคัญ ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางนิเวศ การวางผังบริเวณ ระบบการสัญจร ระบบที่วางส่วนกลางเครือข่ายคูคลอง การใช้พืชพรรณ และสถาปัตยกรรมที่พักอาศัย ใช้วิธีการสัมภาษณ์ สังเกต พื้นที่ศึกษาคือชุมชนบ้านแหลม อ.บ้านแหลม จ.เพชรบุรี และชุมชนชาวทะเลบางกระเจ้า อ.เมือง จ.สมุทรสาคร เป็นการวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพของชุมชนที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศและวัฒนธรรมความเชื่อ โดยมีกรอบความคิดที่ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนในรูปแบบภูมิทัศน์ของหมู่บ้านนั้นสอดคล้องกับหลักการและแนวความคิดของตะวันตก ในเรื่องการประหยัดพลังงานและความยั่งยืน รายละเอียดของทั้งสองชุมชนที่ได้ศึกษาวิจัยว่ามีความแตกต่างกัน ชุมชนบางกระเจ้าจะอยู่ในที่ดอนหรือสันทรายการจัดวางผังหมู่บ้านเป็นในลักษณะเกาะกลุ่ม ส่วนชุมชนบ้านแหลมนั้น มีลักษณะเรียงตัวยาวตามแม่น้ำ มีวิถีชีวิตที่ต่างกันเล็กน้อย ทั้งสองชุมชนมีประชากรอาศัยประมาณร้อยละห้าหลังคาเรือนขึ้นไป การปรับเปลี่ยนของสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นนั้นส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชาว บ้านทั้งสองชุมชนคือ สภาพแวดล้อมของชายฝั่งสมุทรสาครของชุมชนชาวทะเลบางกระเจ้า บริเวณโดยรอบมีการทำนาทุ่งกันมาก จากการที่ป่าชายเลนถูกทำลายไปมาก ทำให้น้ำกัดเซาะชายฝั่ง ส่งผลให้ผู้อาศัยต้องสร้างบ้านถอยร่นไปเรื่อย ๆ การทำมาหากินก็ลำบากยิ่งขึ้นส่วนชุมชนบ้านแหลมก็เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงใน เรื่องของการเปลี่ยนมือในการทำ

การประมง โดยเจ้าของซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชน คนในท้องถิ่นเป็นลูกจ้าง มีการทำการประมงในเชิงพาณิชย์ทำให้ทรัพยากรลดลงอย่างมาก ในขณะที่สภาพแวดล้อมทางชายฝั่งทะเลนั้นยังอยู่ในสภาพดี ไม่มีปัญหาในเรื่องพื้นดินถูกน้ำทะเลกัดเซาะ เนื่องจากตั้งอยู่ในบริเวณปากแม่น้ำ จึงทำให้ชาวบ้านไม่ต้องอพยพบ้านเรือน

ผลการศึกษาวิจัยที่ได้นั้นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องภูมิปัญญาในการออกแบบที่พักอาศัย การสร้างสภาวะความสบายแก่ผู้อยู่อาศัยให้มากที่สุด และทำลายป่าชายเลนให้น้อยที่สุด เช่น ในการพัฒนาพื้นที่ใดก็ตามจะต้องรักษาระบบนิเวศ คุกคลองต่าง ๆ ให้คงอยู่ในสภาพเดิมมากที่สุดเพื่อช่วยในการระบายน้ำ การนำภูมิปัญญามาใช้นั้นถือเป็นการประหยัดพลังงานและการสร้างความยั่งยืนอีก ทางหนึ่ง อาทิ ถึงแม้จะมีสภาวะอากาศร้อน แต่สามารถสร้างที่อยู่อาศัยให้มีอากาศเย็นสบายได้โดยไม่ต้องติดเครื่องปรับอากาศ ไม่ต้องสร้างที่พักอาศัยด้วยการถมคอนกรีต แต่ใช้พอเท่าที่จำเป็นเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมให้ยังคงอยู่ เป็นต้น

คันสนีย์ หวังวรลักษณ์ และ แสงเทียน อัจจิมากูร (2547) ได้ศึกษาเรื่อง ชุมชนกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรบริเวณพื้นที่ป่าชายเลนเกาะช้าง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานภาพและความสัมพันธ์ของป่าชายเลนกับการดำรงชีวิตของชุมชนในพื้นที่ตำบลเกาะช้างได้ วิธีการศึกษาประกอบด้วยการสำรวจระยะไกล ระบบภูมิศาสตร์สารสนเทศ การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม และการวิเคราะห์ชุมชนอย่างเร่งด่วน ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ป่าชายเลนของตำบลเกาะช้างได้ในช่วงปี พ.ศ. 2540-2546 มีอัตราการลดลง โดยถูกเปลี่ยนไปใช้ประโยชน์เพื่อการเลี้ยงกุ้ง การสร้างแหล่งที่อยู่อาศัย และการสร้างถนน สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างป่าชายเลนกับชุมชนพบว่า ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนทั้งทางตรงและทางอ้อม การใช้ประโยชน์ทางตรง ได้แก่ การใช้ประโยชน์จากพรรณไม้ชายเลน ลักษณะการใช้เพียงเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น ลักษณะของผลผลิตที่นำไปใช้ คือ การนำส่วนของ ผล ใบ หรือเปลือก เพื่อนำเป็นอาหารและยามากที่สุด การใช้ประโยชน์จากสัตว์ในป่าชายเลน มีวัตถุประสงค์ส่วนใหญ่ของการใช้ประโยชน์คือ เพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน การใช้ประโยชน์ทางอ้อม ได้แก่ ทำให้เกิดการติดต่อสื่อสารกันภายในชุมชน สร้างความสัมพันธ์ และเป็นพื้นที่เพื่อการพักผ่อนของตนเองและครอบครัว รวมทั้งประโยชน์ในด้านการก่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวป่าชายเลน

คันสนีย์ หวังวรลักษณ์ และ แสงเทียน อัจจิมากูร (2547) ได้ศึกษาเรื่อง ชุมชนกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรบริเวณพื้นที่ป่าชายเลนเกาะช้าง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานภาพและความสัมพันธ์ของป่าชายเลนกับการดำรงชีวิตของชุมชนในพื้นที่ตำบลเกาะช้างได้ วิธีการศึกษาประกอบด้วยการสำรวจระยะไกล ระบบภูมิศาสตร์สารสนเทศ การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม และการวิเคราะห์ชุมชนอย่างเร่งด่วน ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ป่าชายเลนของตำบลเกาะช้างได้

ในช่วงปี พ.ศ. 2540-2546 มีอัตราการลดลง โดยถูกเปลี่ยนไปใช้ประโยชน์เพื่อการเลี้ยงกุ้ง การสร้างแหล่งที่อยู่อาศัย และการสร้างถนน สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างป่าชายเลนกับชุมชนพบว่า ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนทั้งทางตรงและทางอ้อม การใช้ประโยชน์ทางตรง ได้แก่ การใช้ประโยชน์จากพรรณไม้ชายเลน ลักษณะการใช้เพียงเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น ลักษณะของผลผลิตที่นำไปใช้ คือ การนำส่วนของ ผล ใบ หรือเปลือก เพื่อนำเป็นอาหารและยามากที่สุด การใช้ประโยชน์จากสัตว์ในป่าชายเลน มีวัตถุประสงค์ส่วนใหญ่ของการใช้ประโยชน์คือ เพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน การใช้ประโยชน์ทางอ้อม ได้แก่ ทำให้เกิดการติดต่อสื่อสารกันภายในชุมชน สร้างความสัมพันธ์ และเป็นพื้นที่เพื่อการพักผ่อนของตนเองและครอบครัว รวมทั้งประโยชน์ในด้านการก่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวป่าชายเลน

ธิดารัตน์ น้อยรักษา (2545) ได้ทำการเรื่องศึกษาป่าชายเลนและภูมิปัญญาชาวบ้านบริเวณปากแม่น้ำตรวด จังหวัดตรวด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพป่าชายเลน และภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ สัมภาษณ์ สังเกต พฤติกรรมชาวบ้านบริเวณปากแม่น้ำตรวด จังหวัดตรวด ผลการศึกษาได้สรุปลักษณะการนำพันธุ์ไม้ป่าชายเลนไปใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ผลการศึกษาได้สรุปลักษณะการนำพันธุ์ไม้ป่าชายเลน ไปใช้ประโยชน์โดยได้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ นำไปใช้เป็นยาสมุนไพร นำไปใช้เป็นอาหาร และนำไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากเป็นยาสมุนไพร และอาหาร ตัวอย่างเช่น พันธุ์ไม้ป่าชายเลน ที่ชาวบ้านได้นำมาใช้ประโยชน์เป็นยาสมุนไพร เช่น เหงือกปลาหมอ โดยนำส่วนของต้นมาตำให้ละเอียด มีสรรพคุณ ฟอกฝี แผลเรื้อรัง หรือตำผสมน้ำมันมีสรรพคุณรักษาวัน โรค ตำผสมขมิ้นอ้อย และน้ำมัน แก้กิดสีดวงทวาร ดันและรากนำมาต้มกับน้ำ ใช้อาบแก้ไข้หวัด ผื่น คัน และโรคผิวหนังทุกชนิด พันธุ์ไม้โกงกาง ส่วนของใบอ่อน นำมาบดให้ละเอียดใช้พอกแผลสด ห้ามเลือด หรือนำมาขยี้กับน้ำดื่ม แก้ไข้ ผลอ่อนเขียวแล้วฝนใส่แผล แก้พิษปลาฉลามทะเล เปลือกไม้ต้มน้ำดื่ม แก้ท้องร่วง บำบัดเบาหวาน แก้ฟกช้ำบวม หรือตำให้ละเอียด พอกห้ามเลือด บาดแผล รากอ่อนทาเป็นยาบำรุงกำลัง พันธุ์ไม้หวายลิง ผลใช้เป็นยาเบื่อ ส่วนต้นและเหง้า นำมาต้มน้ำดื่มแก้ลดไข้ ชัก สลบ หอบ หรือนำมาตากแห้งใช้เย็บจาก เป็นต้น

จินตนา ปลาทอง (2543) ได้ศึกษาวิจัย การอยู่ร่วมกันของชุมชน และป่าชายเลนในภาคใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์ป่าชายเลน ของชุมชนบริเวณริมฝั่งทะเลของภาคใต้ ใช้วิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ชาวบ้าน การสังเกต ผลการศึกษาทำให้ทราบวิถีชีวิตของชุมชน พื้นที่บ้าน ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน พร้อมกับมีการจำแนกให้เห็นถึงประเภทของการใช้ประโยชน์ ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ป่าชายเลน เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อชุมชน พื้นที่บ้าน ในภาคใต้เป็นอย่างมาก วิถีชีวิตของชุมชนพื้นที่บ้าน ที่อาศัยอยู่ในบริเวณป่าชายเลน

หรือบริเวณใกล้เคียง จะพึงพายุอยู่กับ ป่าชายเลนมาเป็นเวลานานหลายชั่วอายุคน การใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนของชาวบ้าน แบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ การใช้ประโยชน์จากไม้ป่าชายเลนโดยตรง เช่น นำไม้มาสร้างบ้านเรือน ทำอุปกรณ์จับปลา ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ไม้ประเภทโกงกาง ไม้แสม ไม้ฟาด การใช้ประโยชน์แบบนี้ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ป่าชายเลนมากนัก เนื่องจากชาวบ้านจะเลือกตัดไม้ที่ได้ขนาด และใช้ในครัวเรือนเท่านั้น ส่วนประเภทที่สอง เป็นการใช้ประโยชน์ทางอ้อมจากป่าชายเลน คือ เป็นแนวป้องกันพายุ และป้องกันการพังทลายของชายฝั่ง นอกจากนี้ชุมชนยังได้ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในด้านสมุนไพร ซึ่งพบว่า ในหลายพื้นที่ที่มีความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาด้านสมุนไพร กำลังจะหายไป เนื่องจากการพัฒนาการใช้ยาแผนปัจจุบัน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ท้องถิ่นแต่ละพื้นที่ต่างมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ เรียนรู้จากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนมีการประยุกต์ปรับปรุงให้เหมาะสม และมีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ได้มีผู้ทำการวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนในพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งในแต่ละพื้นที่มีภูมิปัญญาที่โดดเด่นแตกต่างกันไป การศึกษาภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะนูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เป็นงานวิจัยที่ศึกษาชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนที่นำมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ศึกษาภูมิปัญญา และกระบวนการถ่ายทอด การใช้ทรัพยากรป่าชายเลน การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเป็นแนวทางการศึกษา เป็นประโยชน์ในเรื่องของแนวคิดการ การตั้งประเด็นในการเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยสามารถประยุกต์ใช้กับการศึกษาภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัดได้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

ในการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนที่พบในชุมชน และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน โดยมีวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

รูปแบบการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการสังเกตพฤติกรรมของชาวบ้าน และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) โดยใช้แนวคำถามและการสัมภาษณ์กับชาวบ้าน ผู้ศึกษาได้เข้าไปแนะนำตัวกับชุมชน ในระหว่างการเก็บข้อมูล ผู้ศึกษาได้ขออนุญาตในการใช้เครื่องบันทึกเสียง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน เมื่อได้ข้อมูลที่ครบถ้วนหลังจากการเก็บข้อมูลแล้ว จึงนำข้อมูลที่ได้นี้มาเรียบเรียง และจัดหมวดหมู่ของคำสัมภาษณ์ที่มีลักษณะเดียวกัน เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์และนำเสนอผลการดำเนินผลการศึกษาต่อไป

การเลือกพื้นที่วิจัย

พื้นที่การศึกษาครั้งนี้ คือชุมชนบ้านคลองลัด หมู่ที่ 3 ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีความสำคัญมาแต่โบราณ ชาวบางตะบูน มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย มีความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับป่าชายเลน เพราะต้องพึ่งพาทรัพยากรจากป่าชายเลนในการดำรงชีวิต ทั้งด้านการสร้างที่อยู่อาศัย การเป็นแหล่งหาอาหาร และเป็นแหล่งสร้างรายได้ที่สำคัญ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนมีการสืบทอดกันมาจนเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ เช่น การเผาถ่าน การนำพันธุ์ไม้ป่าชายเลนไปประกอบอาหารต่างๆ ใช้เป็นยารักษาโรค เป็นการแสดงถึงการสืบทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านแต่ครั้งอดีต ปัจจุบันคนในชุมชนยังมีการพึ่งพิงทรัพยากรจากป่าชายเลนอยู่มาก วิถีชีวิตของชุมชนมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรป่าชายเลนอย่างใกล้ชิด จึงเป็นที่น่าสนใจศึกษาภูมิปัญญาของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชาย

เลนของชุมชน เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน ให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องต่อความต้องการของชุมชนได้ รวมถึงการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ได้แก่

1. ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคลองลัด หมู่ที่ 3 ตำบลบางตะนูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี โดยไม่จำกัดเพศ อายุ และการศึกษา โดยมีศักยภาพในการถ่ายทอดประสบการณ์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามสภาพทั่วไปของพื้นที่ป่าชายเลน บนพื้นฐานของความเป็นจริง เพื่อเป็นประโยชน์ในการได้รับข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ใช้วิธีการแบบสโนว์บอลล์ ผู้ให้ข้อมูลคนแรกได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ที่รู้จักชุมชน และรู้จักชาวบ้านที่สามารถถ่ายทอดการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากทรัพยากรป่าชายเลนได้เป็นอย่างดี จากนั้นจะส่งต่อไปให้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักต่อไป จนได้ข้อมูลที่ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์จนถึงจุดอิ่มตัว

2. กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน และผู้สูงอายุในชุมชนจะทำการคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 4 คน ได้แก่ หมอยาสมุนไพร โบราณของชุมชน ชาวบ้านที่ทำอาชีพเผ่าถ่าน ชาวบ้านที่ผ่านประสบการณ์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ที่สามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน โดยเป็นผู้ที่มีความรู้และใช้ภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพ และใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในการดำรงชีวิตปัจจุบัน

3. กลุ่มครู โรงเรียนบางตะนูนวิทยาที่ทำหน้าที่เป็นวิทยากรให้ความรู้แก่ผู้ที่สนใจสามารถให้รายละเอียดและข้อมูลเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่สำคัญในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน ทำให้ทราบถึงข้อมูลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้วิธีการแบบสโนว์บอลล์และแบบเจาะจงจะเลือกสัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้ประกอบอาชีพจากการใช้ทรัพยากรป่าชายเลน อาจารย์โรงเรียนบางตะนูน โดยผู้ให้สัมภาษณ์จะแนะนำผู้รู้ท่านอื่นๆ ให้ผู้สัมภาษณ์ไปสัมภาษณ์ต่อไปเรื่อยๆ และทำการจัดเก็บข้อมูลให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกันเพื่อสะดวกต่อการสรุปข้อมูลผู้ศึกษาจะทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลรายอื่น ๆ ต่อไปจนกว่าผลข้อมูลของการสัมภาษณ์ไม่มีข้อมูลใหม่เกิดขึ้นอีกหรือที่เรียกว่า “ถึงจุดอิ่มตัว” แล้วจึงหยุดทำการสัมภาษณ์ หลังจากนั้น ผู้ศึกษาจึงนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์และสรุปผลการศึกษา

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลทุติยภูมิ

เก็บรวบรวมทฤษฎี แนวคิดและข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ข้อมูลพื้นฐาน ประวัติความเป็นมา วิถีชีวิตของชุมชน เพื่อประกอบและเป็นแนวทางในการศึกษา

2. ข้อมูลปฐมภูมิ

เก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิโดยการลงพื้นที่และสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านในชุมชน พร้อมทั้งแนะนำตัวผู้ศึกษาให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้รู้จักตัวตน ว่าเป็นใครมาจากที่ไหน ติดตามชาวบ้าน เข้าร่วมทำกิจกรรมในการใช้ทรัพยากรจากป่าชายเลนและสังเกตพฤติกรรมของชาวบ้าน ใช้การสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัวในระหว่างการสัมภาษณ์ผู้ศึกษาได้ขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงสำหรับการสัมภาษณ์บางกรณีที่คิดว่าการจดบันทึกอย่างเดียวอาจไม่สามารถได้รายละเอียดเพียงพอในการสัมภาษณ์ระดับลึก (In Depth Interview) ซึ่งจะมีข้อมูลที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา จึงจำเป็นต้องบันทึกรายละเอียดให้ได้มากที่สุด การถ่ายภาพ พร้อมทั้งใช้สมุดบันทึกประจำวันที่บ้านที่กพดกกรรม ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สังเกตเห็นได้ เพื่อเป็นการป้องกันการลืมและช่วยให้เข้าใจข้อมูลหลังจากเก็บข้อมูลของการศึกษา มีประโยชน์ต่อการนำข้อมูลมาใช้ในการวิเคราะห์ต่อไป โดยผู้สัมภาษณ์จะทำการพูดคุยในกลุ่มชาวบ้านและหาช่วงจังหวะในการเข้าสู่แบบสัมภาษณ์ที่เตรียมไว้โดยชาวบ้านจะแสดงความคิดเห็นพร้อมทั้งบอกเล่าเรื่องราวประสบการณ์ภูมิปัญญา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ในกิจกรรม การดำเนินชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพของชาวบ้าน การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในบางกิจกรรม เช่น การร่วมประกอบอาชีพ และทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน โดยเกิดจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น

การเข้าถึงข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญได้แก่ ครูโรงเรียนบางตะนูน เนื่องจากผู้วิจัยเป็นคนนอกพื้นที่ ในการเข้าไปศึกษา และเก็บข้อมูล ได้ทำการติดต่อครูที่ศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลนโรงเรียนบางตะนูนก่อน แจ้งกำหนดวันเข้าไปในพื้นที่ เมื่อเดินทางไปถึงได้รับการดูแล อำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลโดยอาจารย์ที่ศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน และนักเรียนที่เป็นวิทยากรเยาวชน ที่ศูนย์การอนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลนของชุมชนได้ต้อนรับผู้เข้ามาศึกษาจากบุคคลภายนอกอยู่เสมอ ผู้วิจัยจึงสามารถทำการเก็บข้อมูลภาคสนามได้โดยง่ายและได้รับความสะดวก

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

1. แบบสัมภาษณ์

1.1 แบบมีโครงสร้าง ได้แก่ การกำหนดประเด็นคำถามในแบบสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์คือ ชนิดพันธุ์ไม้ชายเลนที่นำมาใช้ประโยชน์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

1.2 แบบไม่มีโครงสร้าง ได้แก่ การสัมภาษณ์ชาวบ้านในเรื่องทั่วไปที่มีในแบบสัมภาษณ์ แต่สามารถนำข้อมูลที่ได้มาประกอบการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน หรือเป็นการสัมภาษณ์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ ได้แก่ การแนะนำตัว การสอบถามเกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ปัญหาของครอบครัว ทักษะคิดต่างๆ เป็นต้น

2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน และสังเกตพฤติกรรมการเข้าร่วมของชาวบ้าน ครู เยาวชนในการทำกิจกรรม และพฤติกรรมต่างๆ ของชาวบ้าน ได้แก่ การเข้าร่วมประชุม การทำกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชายเลน การทำกิจกรรมของโรงเรียนบางตะนูน

2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ได้แก่ การสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชน สังเกตพฤติกรรมชาวบ้าน สังเกตภูมิปัญญาของชาวบ้านที่แสดงออกในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน โดยผู้วิจัยสังเกตอยู่ห่างๆ ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้งการศึกษาจากเอกสาร และการเก็บข้อมูลภาคสนาม มารวบรวม

2. จัดระบบข้อมูลให้เป็นระเบียบ แยกเป็นประเด็นและหัวข้อ จากข้อมูลที่ได้จากการศึกษา หากข้อมูลยังมีความไม่ชัดเจนหรือมีความบกพร่องจะดำเนินการเข้าไปศึกษาในพื้นที่เพิ่มเติม

3. นำข้อมูลที่ได้จัดระเบียบ และแยกเป็นประเด็นแล้ว วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเชื่อมโยงความสอดคล้องกับเนื้อหาทั้งหมดตามแนวคิดและทฤษฎี

4. สรุปและอภิปรายผลที่ได้จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์และแนวคำสัมภาษณ์ เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะต่อไป

ระยะเวลาในการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระยะเวลาการศึกษารวม 8 เดือน คือ เดือนกันยายน 2553 – เดือนเมษายน 2554 โดยทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม จากการสัมภาษณ์ ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ – เดือนมีนาคม 2554

บทที่ 4

ผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนที่พบในชุมชน และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาสามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ที่พบในชุมชน

ส่วนที่ 2 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

ส่วนที่ 1 ชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ที่พบในชุมชน

ป่าชายเลนบ้านคลองลัดได้รับอิทธิพลจากตะกอนแม่น้ำพัดพาจากแม่น้ำเพชรบุรีและแม่น้ำแม่กลองไหลลงสู่แม่น้ำบางตะบูน ก่อให้เกิดป่าชายเลนตามธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์จากการสังเกตพบว่า พันธุ์ไม้ป่าชายเลนที่พบในพื้นที่มีทั้งไม้เลื้อย ไม้เลื้อยและไม้ยืนต้น โดยชนิดที่พบมีประมาณ 10 ชนิด ได้แก่ โกงกาง ต้นตะบูน ชะคราม ต้นจาก แสม ขลุ่ พังกาหัวสุมดอกแดง เหงือกปลาหมอ ลำแพน และตาคุ่มทะเล

จากการศึกษาชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนของบ้านคลองลัดที่นำมาใช้ประโยชน์รูปแบบต่างๆ พบว่าชาวบ้านใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้ป่าชายเลนในลักษณะต่างกัน 5 รูปแบบ ได้แก่ การเผาถ่าน การทำเครื่องมือทางด้านประมง การประกอบอาหาร ยาสมุนไพร และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ของเครื่องใช้ โดยพันธุ์ไม้ที่นำมาใช้ในการเผาถ่านมี 2 ชนิด ได้แก่ โกงกาง และตะบูน พันธุ์ไม้ที่นำมาใช้ในการทำเครื่องมือประมง 1 ชนิด ได้แก่ โกงกาง พันธุ์ไม้ที่นำมาใช้ในการประกอบอาหารมี 6 ชนิด ได้แก่ ชะคราม จาก พังกาหัวสุมดอกแดง แสม ลำแพน และโกงกาง พันธุ์ไม้ที่นำมาใช้ในการทำยาสมุนไพรมี 5 ชนิด ได้แก่ เหงือกปลาหมอ ขลุ่ ชะคราม จาก โกงกาง และพันธุ์ไม้ที่นำมาใช้ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ของเครื่องใช้มี 2 ชนิด ได้แก่ จาก และตะบูน นอกจากนี้

ชาวบ้านยังใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในทางอ้อม 3 รูปแบบ ได้แก่ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญ ประโยชน์ในการทำประมงพื้นบ้าน และการเพาะกึ่งในวังกุ้งธรรมชาติ โดยสามารถอธิบาย ได้ดังนี้

1. โกงกาง

โกงกางเป็นไม้ยืนต้น ขนาดปานกลาง พบเห็นเป็นจำนวนมากบริเวณป่าชายเลนของบ้าน คลองลัด การใช้ประโยชน์ของโกงกางมี 4 รูปแบบ ได้แก่ การนำมาเผาถ่าน ทำเครื่องมือประมง ประกอบอาหาร และเป็นยาสมุนไพร

ภาพที่ 1 ต้นโกงกาง

1.1 การเผาถ่าน

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านนิยมนำไม้โกงกางมาเผาถ่านเพราะเป็นถ่านที่มีคุณภาพดี ให้ความร้อนสูง ขายได้ราคาดี สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ ดังนี้

โกงกาง เป็นไม้ผลัดใบขนาดกลาง-ใหญ่ สูง 20-40 เมตร เปลือกสีเทาดำ ผิวเปลือกเรียบ แตกเป็นร่องเล็กตามยาวของลำต้นเด่นชัดกว่าร่องตามขวาง เมื่อทุบเปลือกทิ้งไว้สักครู่พบว่า ด้านในของเปลือกเป็นสีแดงอมแดง บริเวณโคนต้นมีรากค้ำจุน ทำหน้าที่พยุงลำต้น และมีรากอากาศซึ่งเกิดจากกิ่งตอนบนเป็นจำนวนมาก เป็นไม้ที่นิยมนำมาเผาถ่าน (บุญช่วย เขยกลิ่น 2554)

ไม้โก่งกางเป็นไม้ที่นำมาเผาถ่านแล้วจะได้ถ่านคุณภาพดีที่สุด เพราะให้ความร้อนสูง นานเผาแล้วมีจี๋เล็กน้อย มีทั้งบ้านที่เผาเพื่อใช้เองในครัวเรือน และชาวบ้านที่เขาปลูกกันเพื่อขาย ถ่านจากไม้โก่งกางจะได้ราคาดี ชาวบ้านเขาปลูกไม้โก่งกางกันเพื่อเผาถ่านขายเลย เพราะถ้าใช้เยอะจะไปตัดในเขตป่าขายเลนไม่ได้ (ชื่น ใจดี 2554)

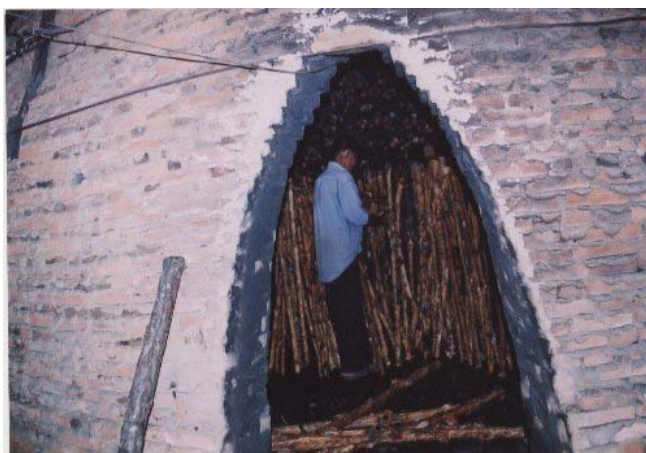
การศึกษาการประกอบอาชีพที่เป็นภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าขายเลน พบว่าการปลูกป่าโก่งกางเผาถ่านเป็นอาชีพที่เป็นภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากป่าขายเลน จากการศึกษาบ้านคลองลัดด้วยวิธีการสังเกต พบว่าริมน้ำของแม่น้ำบางตะนูน บริเวณบ้านคลองลัดมีป่าขายเลนขึ้นอยู่สองริมฝั่งน้ำ จะพบเห็น ต้นโก่งกาง และโรงเรือนเผาถ่านแทรกตัวอยู่กับพื้นที่ป่าขายเลน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่า ในสมัยก่อนพื้นที่บ้านคลองลัดมีเตาเผาถ่านขนาดใหญ่และอาชีพเผาถ่านเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านมาแต่โบราณ ในอดีตการจับจองพื้นที่ป่าขายเลนเพื่อตัดไม้โก่งกางสำหรับเป็นวัตถุดิบในการเผาถ่านนั้นทำได้โดยอิสระ แต่ปัจจุบันผู้มีอาชีพเผาถ่านโก่งกางส่วนใหญ่ต้องมีพื้นที่ไว้ปลูกไม้โก่งกางเอง ชาวบ้านมีการปลูกไม้โก่งกางเพื่อใช้เองและปลูกเพื่อตัดส่งโรงเผาถ่าน เกิดเป็นภูมิปัญญาการปลูกป่าโก่งกางหมุนเวียนเพื่อเผาถ่าน จากการสัมภาษณ์ที่สอดคล้องมีดังนี้

อาชีพเผาถ่านขายเป็นภูมิปัญญาโบราณดั้งเดิมเลย บ้านลุงก็เคยเผาถ่านแต่ไม่ได้เผาขาย เผาไว้ใช้เอง เมื่อก่อนไม้โก่งกางมีเยอะมาก ใครอยากได้ก็ไปตัดเอา เดิมนี่ตัดไม้ไม่ได้ตามใจชอบแล้ว เขามีกฎหมายห้ามตัด ไม้ก็ลดลงไปเยอะ ใครยังเผาถ่านขายอยู่ก็ต้องปลูกในที่ดินของตัวเอง บางบ้านเขาไม่ได้เผาถ่านขายแต่มีพื้นที่ก็ปลูกไม้โก่งกางไว้ตัดขายให้บ้านที่เผาถ่านขายก็มี (บุญชู ใจดี 2554)

พื้นที่ที่ปลูกไม้โก่งกางนี้ของลุงเองเลย ปลูกแบบหมุนเวียนไม่ได้ไปบุกรุกพื้นที่ป่าขายเลน ถ่านที่เขาถือว่ามียุภาพดีที่สุดต้องเป็นถ่านโก่งกาง ไม้โก่งกางหนูเคยเห็นไหม เป็นต้นสูงๆ สูงประมาณ 8-10 เมตรได้ เวลาตัดไม้ครั้งหนึ่งเขาจะตัดเป็นแปลงๆ ไปจน โลงเตียนเพื่อนำเข้าเตาเผาทั้งหมด แล้วพื้นที่นั้นก็จะถูกฟื้นฟูด้วยการปลูกป่าโก่งกาง ก็ใช้ฝักของโก่งกางมาโรยจนเต็มพื้นที่ (พร รุ่งจรรยา 2554)

ในอดีตไม้โก่งกางที่ใช้เผาถ่าน สามารถหาได้ในหมู่บ้าน เพราะมีจำนวนป่าขายเลนมากกว่าจำนวนบ้านคน ปัจจุบันนี้ป่าขายเลนมีจำนวนลดลงจากเดิมมาก กลายเป็นบ้านเรือนที่ขึ้นมา

แทนที่ แต่ลุงก็ยังขังชีพอาชีพเผาถ่านขายอยู่ กรรมวิธีการเผาถ่านนั้น ต้องเริ่มตั้งแต่การหาซื้อไม้
 โกงกางจากเกษตรกรผู้ปลูก ซึ่งส่วนใหญ่จะขายกันแบบยกแปลง มีราคาตั้งแต่หมื่นกว่า ๆ จน
 ไปถึงประมาณสองหมื่นบาทต่อไร่ แล้วแต่นาและขนาดความหนาแน่นของต้นด้วย จากนั้นนำไม้
 มาเลื่อยเป็นท่อน แต่ละท่อนยาวประมาณ 1.50 เมตร แล้วทุบเอาเปลือกออก นำไปเรียงใน
 เตาเผา ใช้ดินน้ำจืดยาปิดปากเตาเหลือเฉพาะช่องใส่ฟืนที่เป็นเชื้อเพลิงในการเผา ทั้งนี้ต้องเว้น
 พื้นที่บริเวณทางเข้าไว้ ปิดทางเข้าด้วยอิฐมอญ เชื่อมติดกันด้วยดินจืด เพื่อกันไม่ให้อากาศเข้า
 เว้นช่องตอนล่างสุดไว้ประมาณ 1 ฟุต เพื่อให้ไฟเชื้อเพลิงเวลาเผาถ่าน เมื่อเริ่มกระบวนการเผา
 อุณหภูมิในเตาจะเริ่มสูงขึ้นจนอยู่ที่ประมาณ 400 - 600 องศาเซลเซียส การเผาถ่านโกงกางแต่
 ละครั้งจะใช้เวลาประมาณ 15 วัน จากนั้นให้หยุดความร้อนและปิดช่องระบายความร้อน และ
 ช่องใส่เชื้อเพลิง ทิ้งไว้ประมาณเจ็ดวันจึงนำถ่านออกมา จากนั้นจะได้ถ่านคุณภาพดีราคาสูง
 กว่าถ่านทั่วไป เพราะติดไฟง่ายให้ความร้อนสูงและเผาไหม้ได้นาน ลุงบุญช่วยเล่าว่า การขาย
 ถ่านจะนับเป็นหาบ หาบหนึ่งจะเท่ากับ 60 กิโลกรัม 1 หาบจะขายได้ประมาณ 400 บาท ซึ่ง
 เตาเผาขนาดใหญ่ของลุงอ่อนจะได้อ่านประมาณ 100 หาบต่อเตา 1 ปีจะเผา 6 - 8 ครั้ง โรงเผา
 ถ่าน โครงโรงเรือนทำด้วยไม้ไผ่และไม้โกงกางยึดติดกันด้วยดอกหรือเชือก หลังคามุงจาก
 โดยทั่วไปสูงประมาณ 12 เมตร กว้างประมาณ 15 เมตร เตาเผาถ่าน มีลักษณะเป็นครึ่งวงกลม
 มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5- 6 เมตร สูงประมาณ 3 เมตร มีทางระบายอากาศสามทาง มี
 ประตูทางเข้าหนึ่งทางตัวเตาทำด้วยอิฐมอญเชื่อมต่อกันด้วยดินน้ำจืด เป็นดินนำมาจากจังหวัด
 ราชบุรี (บุญช่วย เขยกลั่น 2554)

ภาพที่ 2 เตาเผาถ่าน

1.2 การทำเครื่องมือประมง

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีการนำไม้โกงกาง มาใช้ประโยชน์ในการทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ชาวบ้านเรียกว่า “ ตั้ว ” (ดังภาพที่ 3-4) ใช้สำหรับผูกยึดไม้โปงพางที่ใช้จับปลา ชาวประมงจะติดตั้งโปงพางขวางทางน้ำไหลเพื่อดักปลาที่ว่ายตามกระแสน้ำ โดยใช้เชือกยึดโปงพางติดกับต้นไม้อันทั้งสองฝั่งแม่น้ำ ปากโปงพางติดท่อนและถ่วงด้วยก้อนหิน เพื่อปรับระดับตำแหน่งของโปงพางตามความต้องการ สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ ดังนี้

ไม้ในป่าชายเลน ที่เอามาทำเครื่องมือประมง ก็จะเป็น ไม้โกงกางเพราะมีความแข็งแรงและมีความเหนียวมาก ทำจากไม้โกงกางที่ตายแล้ว นำมาเจาะรูร้อยเชือกเข้าไปไว้สำหรับผูกยึดกับโปงพางจับสัตว์น้ำ ไม้อื่นก็มีใช้ได้แต่ไม้โกงกางมีความเหนียวมากกว่า (พิชัย นิลสลับ 2554)

ภาพที่ 3 “ ตั้ว ” ทำจากไม้โกงกางที่ตายแล้ว

ภาพที่ 4 ชาวบ้านใช้ตั้วผูกติดกับไม้เพื่อยึดโปงพาง

1.3 การประกอบอาหาร

จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านคลองลัด มีการนำผักแก่ของโกกงาง มาหั่นเป็นแว่น โขลกให้แตกผสมกับปูนกินหมากใช้เคี้ยวแทนหมากพลู ส่วนยอดอ่อนนำมารับประทานเป็นผักสด รับประทานคู่กับน้ำพริก หากนำไปลวกจะทำให้มีรสชาติฝาดน้อยลง

1.4 การทำยาสมุนไพร

จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านคลองลัด มีการนำโกกงางมาใช้เป็นยาสมุนไพร โดยใช้ต้นปรุงเป็นยาขับ ปัสสาวะ แก้ ปัสสาวะพิการ แก้วัณ โรคที่ต่อมน้ำเหลือง เป็นยาช่วยย่อย เปลือกใช้ต้มน้ำเอาไอรุมทวารหนัก และรับประทานแก้โรคริดสีดวงทวาร ใช้สับผสมบุนหรือสูบแก้โพรงจมูกอักเสบ ใบอ่อนใช้รับประทานเป็นผักใบและรากแก้โรคบิด ขับเหงื่อ รากสดตำพอก บริเวณแผลแก้แผลอักเสบ

2. ตะบูน

ตะบูนเป็นพืชป่าชายเลนที่ขึ้นบริเวณดินเลนค่อนข้างแข็ง ตะบูนขาวเปลือกลำต้นสีจางหรือสีเหลืองอ่อน ตะบูนดำนั้นเปลือกลำต้นจะมีสีน้ำตาลเข้มหรือสีดำเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ไม่ผลัดใบ ลำต้นตรงสูง ยอดเป็นพุ่มกลม เปลือกขรุขระ มีสีน้ำตาลเข้ม แตกเป็นร่องตามยาว เนื้อไม้มีสีน้ำตาล มีรากหายใจ พบขึ้นกระจายตามพื้นที่ดินเลนค่อนข้างแข็ง เนื้อไม้มีสีและลวดลายสวยงาม

ภาพที่ 5 ตะบูน

การใช้ประโยชน์ของตะบูน ดังนี้

2.1 การเผาถ่าน

จากการศึกษาพบว่า ไม้ตะบูนเป็นไม้อีกหนึ่งชนิดหนึ่งที่นิยมนำมาใช้ในการเผาถ่าน ชาวบ้านจะนำต้นตะบูนที่แก่ได้ขนาดแล้วนำมาเผาทำเป็นถ่าน คำสัมภาษณ์มีดังนี้

ประโยชน์จากป่าชายเลนที่เด่นๆสำหรับลุง ก็การใช้ไม้ เอามาเผา ทำถ่านใช้ในบ้านบ้าง มีเยอะก็ขาย ถ่านโก่งกาง ถ่านตะบูนเป็นที่ต้องการของตลาดอยู่แล้ว เพราะร้อนนาน เมื่อก่อนตอนที่ยังไม่มีโรงแปรงแปรงไม้ ป่ามีเยอะตัดเอามาใช้ได้ ตอนนี้มีน้อยลง มีบ้านเรือนขึ้นมาแทน แต่ปลูกไว้ใช้เองในพื้นที่บ้าน ใช้ทำไม้ค้ำยัน แล้วก็เผาถ่านนี้แหละหลัก (บุญช่วย เขยกลั่น 2554)

2.2 การแปรรูปเป็นสิ่งของเครื่องใช้

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านนิยมใช้เปลือกไม้ตะบูนมาดัดทำสิ่งของผ้า เนื่องจากเป็นไม้ที่ให้อย่างเยอะวิธีการทำคือนำเปลือกไม้ตะบูนมาดัดกับน้ำเดือด จากนั้นเอาผ้าที่จะใช้ทำลวดลายมาดัดกับน้ำที่ใส่เปลือกไม้ตะบูน ดมจนกระทั่งเห็นว่า สีติดเนื้อผ้าดีแล้ว จากนั้น แกะเชือกที่มัดผ้าเพื่อทำลวดลายออก นำผ้าที่ได้มาตากแดดให้แห้ง เมื่อผ้าแห้งแล้ว สามารถนำผ้านี้ไปใช้ได้ตามความชอบ เช่น อาจไปเย็บเป็นกระเป๋า เสื้อ เครื่องประดับตกแต่ง ต่าง ๆ เป็นต้น (ดังภาพที่ 6)

นำส่วนที่เป็นเปลือกไม้ หรือใบไม้ของพืชป่าชายเลน มาดัดให้ได้น้ำสีเข้มข้น พอกับจำนวนผ้าที่จะย้อมแล้วนำผ้าฝ้าย หรือไหมที่จัดไว้มัดมัดแล้ว มามัดเพื่อสร้างลวดลาย นำมาย้อมและนำไปตากแห้ง จากนั้นนำไปซักหลายๆ ครั้ง ให้หมดการตกสี แล้วตากให้แห้ง นำไปแปรรูปต่อไป (พร รุ่งเจริญ 2554)

การทำผ้ามัดย้อมจากเปลือกตะบูน จะลอกเปลือกไม้ก่อน แต่อย่าให้รอบต้น เพราะจะทำให้ต้นไม้ตาย หรือนำโคลนไปพอกไว้แทนเปลือกไม้ที่ลอกออกเพื่อให้เกิดการงอกเปลือกใหม่ นำเปลือกตะบูนที่ลอกออกมาทุบ และตากแห้ง และนำมาดัดโดยใช้อัตราส่วนโดยประมาณ คือน้ำ 3 ส่วน เปลือกไม้ 1 ส่วน เคี่ยวให้ได้สีเข้มตามต้องการ นำผ้าฝ้าย หรือผ้าทอธรรมชาติ มาซักน้ำเพื่อเอาแป้งออก ถ้าผ้าขึ้นไหนดมมีแป้งก็นำมาผูกมัดโดยใช้เชือกฟางให้แน่นและเกิดลวดลาย นำผ้ามาแช่น้ำเปลือกไม้ที่ต้มได้ที่ประมาณ 7 วัน หรือ นำมาดัดกับน้ำ ประมาณ 4 ชั่วโมง นำผ้าที่ดัด หรือแช่น้ำเปลือกไม้ มาซักและผึ่งลมให้แห้ง ถ้านำตากแดดจะทำให้สีไม่

เสมอกัน ถ้าต้องการให้สีเข้มขึ้น ก็นำปูนแดงใส่ในน้ำที่ต้มจะได้สีเข้มที่ต้องการ พี่ก็ทำขายอยู่เรื่อยๆ เป็นเสื้อ ผากแฟนไปขายบ้าง ผากให้ศูนย์ที่โรงเรียนบ้าง ก็ขายได้ (รวิวรรณ 2554)

ภาพที่ 6 กระเป๋าส้มมัดข้อมที่ได้จากเปลือกตะบูน

3. ชะคราม

ชะครามเป็นไม้ล้มลุกที่ขึ้นบริเวณป่าชายเลน และบ้านเรือนของชาวบ้าน ใบเป็นใบเดี่ยว อวบน้ำ เรียงสลับเบียดกันแน่น ไม่มีก้านใบ มีสีเขียวสดหรือสีเขียวอมม่วง ออกดอกตลอดปี มีผลลักษณะเล็กกลม แต่ละผลมีเมล็ดจำนวนมาก มักพบตามที่โล่งที่เป็นดินเลน มีความเค็ม ทนแล้งได้ดี (ดังภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 ชะคราม ชาวบ้านเก็บมารับประทานในครัวเรือน

การใช้ประโยชน์จากชะคราม มีดังนี้

3.1 การประกอบอาหาร

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านนำใบ และยอดอ่อนของชะคราม มาปรุงอาหารรับประทานได้หลายประเภท ทั้ง ผัด แกง ทอด ชาวบ้านนิยมเก็บมาปรุงอาหารรับประทานเอง และมีการเก็บขายให้ร้านอาหารในชุมชน เนื่องจากเป็นรายการอาหารที่ได้รับความนิยมเมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวมักจะสั่งอาหารที่มีใบชะครามเป็นส่วนประกอบ เพราะความแปลกในรสชาติ และเป็นพืชที่หารับประทานยาก เป็นพืชที่ขึ้นบริเวณป่าชายเลนเท่านั้น ยอดอ่อนของโกงกางชาวบ้านจะนำมารับประทานเป็นผักสด เป็นผักจิ้ม น้ำพริก รับประทานกับลาบหรือพล่า ถ้ารับประทานสดๆจะมีรสชาติฝาด สามารถดับกลิ่นคาวจากอาหารได้ดี หากนำไปต้มจะมีรสฝาดน้อยลง สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ดังนี้

ยอดใบชะคราม เอาไปแกงได้หลายอย่าง ทั้งผัด แกง ใส่ไข่เจียว ก๋วยเตี๋ยว ร้านอาหารยังมารับซื้อเลย บ้านไหนเก็บได้เยอะเอาไปขายที่ร้านอาหารเขารับซื้อหมด เพราะนักท่องเที่ยวเขาชอบมันหากินยาก มีแค่ในป่าชายเลนเท่านั้น (วิไลลักษณ์ สุขโต 2554)

ชะครามขึ้นเองตามบริเวณที่โล่ง เป็นดินเลนและดินที่มีความเค็ม ตามบ้านแถวนี้ก็มีขึ้นอยู่ทั่วไป หากินง่าย พี่ชอบเก็บยอดอ่อนมาแกง ทำแกงส้มบ้าง ใส่ในแกงกะทิบ้าง หรือเอาไปผัดก็อร่อย รสชาติเหมือนผักทั่วไป มันๆ (บุญชู ใจดี 2554)

ตัวอย่างรายการอาหารจากชะคราม ได้แก่ ชะครามสามรส น้ำชะคราม ข้าวเกรียบชะคราม และการทำยาชะคราม จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่สอดคล้องมี ดังนี้

การทำชะครามสามรส

วิธีทำชะครามสามรส นำยอดของชะคราม รูดใบอ่อนออก นำเฉพาะใบอ่อนที่รูดไว้ไปต้ม น้ำ ประมาณ 1 ชั่วโมง จากนั้นบีบน้ำออกให้แห้ง นำใบที่บีบแห้งแล้ว ใส่กระทะ ใส่กะทิลงไปปรุงรสด้วยน้ำตาลทราย เบนะแซ เกลือเล็กน้อย กวนส่วนผสมทั้งหมดให้เข้ากันจนแห้ง จากนั้นน้ำตาลทราย ผงบัว พริกป่น นำมาผสมกันเพื่อเตรียมไว้ เมื่อเตรียมไว้เสร็จให้นำส่วนผสมที่กวนใส่กระทะ มาคลุกกับผงบัวที่เตรียมไว้ (ชื่น ใจดี 2554)

การทำน้ำชะคราม

การทำน้ำชะคราม เริ่มจากนำยอดอ่อนของชะคราม มารูดเอาเฉพาะใบอ่อน ต้มน้ำให้เดือด ประมาณ 1 ชั่วโมง ใส่โถปั่นให้ละเอียด กรองด้วยผ้าขาวบาง ปรงรสด้วยน้ำตาลทราย เกลือ น้ำมะนาวเล็กน้อย เติมน้ำเพิ่มเข้าต้มอีกครั้งจนกระทั่งเดือดแล้ว กรองด้วยผ้าขาวบางเพื่อตรวจดูเศษชะคราม เพื่อไม่ให้มีเศษชะครามหลงเหลืออยู่ (ชิน ใจดี 2554)

การทำข้าวเกรียบชะคราม

การทำข้าวเกรียบชะคราม คือนำยอดอ่อนของชะคราม มารูดเอาเฉพาะใบอ่อน ต้มกับน้ำเดือดประมาณ 1 ชั่วโมงใส่ส่วนผสมที่สำคัญได้แก่ แป้งมัน พริกไทย กระเทียม รากผักชี น้ำต้มเดือด ผสมส่วนผสมทั้งหมดเข้าด้วยกัน นำมานวด จากนั้นนำส่วนผสมที่นวดเข้ากันแล้ว ไปนึ่งเมื่อนึ่งเสร็จ ให้พักส่วนผสมให้เย็น นำแช่ตู้เย็นซัก 1 คืน เมื่อครบ 1 คืน นำออกมาหั่นสไลด์บาง ๆ ตากแดดให้แห้งสนิท แล้วนำมาทอด ก็จะได้ข้าวเกรียบชะคราม (บุญชู ใจดี 2554)

การทำยำชะคราม

การทำยำชะคราม ให้เลือกใบสีเขียวสด ใบอ่อนยิ่งดี เนื้อนุ่ม ใบชะครามสดมีรสกร่อยของน้ำทะเล นำมาล้างน้ำให้สะอาด ต้องเอามาต้มทั้งก้านก่อน จับดูถ้ารูดออกจากก้านง่ายแสดงว่านุ่ม รูดใบของชะครามออก นำเฉพาะส่วนใบบีบน้ำออกให้แห้ง เอามาทำแบบยำทั่วไป แต่ใช้ใบชะครามแทนผักอื่น (พร รุ่งเจริญ 2554)

ภาพที่ 8 การประกอบอาหารจากชะคราม

4. จาก

ต้นจากเติบโตได้ดีในดินโคลน พบบริเวณริมคลองที่มีไม้ให้ร่มเงาปะปนอยู่ด้วย มักอยู่ในช่วงที่มีน้ำจืดและน้ำกร่อยปนกัน แต่บนบกที่น้ำท่วมถึงก็พบจากได้บ้างเช่นกัน หากดินไม่แห้งแล้งนานจนเกินไป (ดังภาพที่ 9)

ภาพที่ 9 ต้นจาก

การใช้ประโยชน์จาก ต้นจาก มีดังนี้

4.1 การประกอบอาหาร

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านนำผลอ่อนของลูกจาก มาหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ ทำเป็นผักดอง ถ้าผลแก่นำมาเชื่อม ต้นจากใช้ประโยชน์จากผลนำไปเชื่อมเป็นของหวาน(ดังภาพที่ 10) และใช้ประโยชน์จากใบ เย็บสำหรับมุงหลังคาบ้าน โรงเรือน และใช้ห่ออาหารปิ้งย่าง สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ ดังนี้

เคยเอาลูกจากมาเชื่อมกิน ทำน้ำแข็งใสกินกัน ตามร้านที่เขาขายน้ำแข็งใส แล้วใส่ลูกจากที่สีขาวๆนั้นแหละ ลูกจากเชื่อม ได้มาจากต้นจากที่ขึ้นอยู่ตามป่าชายเลนนี้แหละ ใบของมันก็นิยมเอามาห่ออาหารต่างๆ พวกข้าวเหนียวย่าง ไก่ย่าง หมูย่าง ห่อได้ทั้งนั้นแหละ (บุญชู ใจดี 2554)

ใบจาก ลูกก็เอามาเย็บมุงหลังคาใจ ไม่รู้พวกหนูเคยเห็นหรือเปล่า เขาเรียกดับจาก เมื่อสมัยก่อนมีต้นจากขึ้นเยอะ บางบ้านเขาเย็บขายกันเลย เป็นดับๆไปคนก็ซื้อไปมุงหลังคาบ้าน ไปมุงหลังคาแล้วเปิด เค้าไก่อ สมัยนี้เขาใช้กระเบื้องกันแล้ว (พร รุ่งเจริญ 2554)

ภาพที่ 10 ลูกจากที่นำมาเชื่อมเป็นขนม

4.2 การทำยาสมุนไพร

ยอดของจากชาวบ้านนำมาเคี้ยวแก้อาการเมาเหล้า หรือใช้มวนเป็นบุหรี่ใบจาก ใบจาก นำมารับประทานแก้โรคลม ขับเสมหะ และดับพิษ ก้านนำมาเผาไฟบีบเอาแต่น้ำผสมกับพิมเสน คั้น แก้อาการเมา ดอกจากนำมาเผาเข้ากับสมุนไพรชนิดอื่นๆละลายด้วยน้ำตาลอ้อยรับประทานแก้โรค ขาดสารอาหาร รากนำมาต้มดื่มแก้ปัสสาวะขุ่นข้น แก้โรคไต

4.3 การแปรรูปเป็นสิ่งของเครื่องใช้

ชาวบ้านคลองลัดมีการเย็บจากใช้ในการทำฟ้าย่าน มุงหลังคา มวนบุหรี่ ทำภาชนะชนิดต่าง ๆ เช่น หมวก เป็นต้น ในปัจจุบันจะไม่มีครัวเรือนใดเย็บจากเพื่อจำหน่าย แต่ก็มีบางครัวเรือนที่ยังนำใบจากมาเย็บเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนของตนเองอยู่ ได้แก่ การใช้มุงหลังคาโรงเรือนเก็บของ คำสัณฐานของ ป่าพร เรื่องของอาชีพเย็บจาก ดังนี้

เมื่อสมัยก่อนบ้านของป่ามีอาชีพเย็บใบจากขาย (ดังภาพที่ 11) โดยมีผู้มารับใบจากที่เย็บเป็นตับแล้วไปขายต่ออีกทอดหนึ่ง การเย็บจากมุงหลังคาจะใช้ใบจากที่แก่มาเย็บเป็นตับจาก โดยตัดใบที่ต้องการแล้วปล่อยให้แห้งใบไว้เล็ยงก 3 - 4 ใบ การเย็บจากนิยมนำใช้ไม้ค้ำยาว 1 เมตร โดยใช้ใบย่อยของ จาก 2 ใบซ้อนให้ทับกันแล้วเย็บร้อยให้ติดกัน ใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น ได้แก่ เชือกกล้วยหรือเถาหวายลิง ซึ่งพบได้ทั่วไปในป่าจากเป็นเชือกเย็บร้อย สำหรับไม้ค้ำนั้นก็ ได้จากก้านใบหรือ "ทางจาก" ตากแห้ง จากมุงหลังคา ส่วนมากจะมีความคงทนอยู่ได้นานถึง 7 - 8 ปี แต่ถ้าหากเย็บจากโดยใช้ใบ 3 ใบ ซ้อนทับกันจะอยู่ได้นานไม่น้อยกว่า 10 ปี ในปัจจุบันตลาดมีความต้องการจากมุงหลังคาเพื่อใช้ในธุรกิจร้านอาหาร หรือทำโรงเรือนต่าง ๆ เพราะทำ

ให้ไม่ร้อนอบอ้าว การเย็บจากสามารถทำได้ตลอดปี ขนาดของตับจากจะมี 2 ขนาด คือขนาด 1 เมตร และขนาด 1.20 เมตร แต่ที่นิยมคือขนาด 1 เมตร เรียกว่า จาก 2 สอก ราคาขายจะอยู่ที่ประมาณตับละ 1.50 บาท ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพนี้สามารถเย็บจากได้ 80 - 160 ตับต่อคนต่อวัน มีรายได้ประมาณ 120 - 150 บาทต่อคนต่อวัน (พร รุ่งเจริญ 2554)

ภาพที่ 11 การเย็บจาก

นอกจากจะนำจากมาเย็บเพื่อใช้ในการมุงหลังคา เป็นกำแพงบ้านหรือโรงเรียน ชาวบ้านยังมีการนำจากมาจักสาน เป็นตะกร้า ที่ใส่ของใช้ในครัวเรือนด้วย (ดังภาพที่ 12)

ภาพที่ 12 เครื่องจักสานที่ได้จากต้นจาก

5. แสม

ต้นแสมเป็นไม้ยืนต้น ที่ขึ้นอยู่บริเวณป่าชายเลนบ้านคลองลัด ชาวบ้านมีการนำผลแสมมาใช้ประโยชน์ในการประกอบอาหาร คือ รับประทานแสมสดร่วมกับน้ำพริก และนำมาปรุงเป็นขนม ได้แก่ ใ้ซาลาเปา จากการสัมภาษณ์ที่สอดคล้อง มีดังนี้

การทำใ้ซาลาเปา

วิธีการทำใ้ซาลาเปาคือ แกะเปลือกของผลแสมออก เอาใ้กลางออก นำเมล็ดที่ได้ไปแช่น้ำปูนใส แช่ไว้ประมาณ 20 นาทีจากนั้นนำมาล้างน้ำให้สะอาดแล้วนำมาต้มในน้ำเดือดประมาณ 1 ชั่วโมง เมื่อครบเวลา นำเมล็ดแสมที่ต้มแล้วมาปั่นกับน้ำกะทิ ตักใ้กระทะปิ้งรสด้วยน้ำตาลทรายและเกลือเล็กน้อย กวนส่วนผสมทั้งหมดให้เข้ากัน กวนไปเรื่อยๆ จนกระทั่งส่วนผสมทั้งหมดแห้ง นำมาปั้นเป็นก้อนกลมๆ ใ้ใ้ซาลาเปา (พร รุ่งเจริญ) (ดังภาพที่ 13)

ภาพที่ 13 ใ้ซาลาเปาจากแสม

6. ขลุ่

ขลุ่ เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก มักขึ้นอยู่เป็นกอ แตกกิ่งก้านสาขามาก มีขนาดเล็กละเอียดปกคลุมตามกิ่ง ก้านใบสั้นมาก ใบมีกลิ่นหอมฉุน มีดอกเป็นช่อออกตามปลายกิ่งเป็นกระจุกแน่น ก้านดอกสีน้ำตาล ดอกสีเหลืองเข้ม ผลออกเป็นช่อ มีผลจำนวนมากเรียงอัดแน่นกันเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ ผลอ่อนสีเขียว เมื่อแก่จะเปลี่ยนเป็นสีดำ และร่วงหล่นได้เอง

ภาพที่ 14 ต้นขลุ่

ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากขลุ่ โดยนำต้นขลุ่เป็นยาสมุนไพร(ดังภาพที่ 15) สามารถนำมาต้มชงดื่ม แทนชาได้ ทำให้รู้สึกผ่อนคลาย ช่วยลดน้ำหนัก ปรงเป็นยาต้มรับประทานขับปัสสาวะ แก้วัณโรค ต่อมาน้ำเหลือง เป็นยาช่วยย่อย ต้นขลุ่ ลดไขมันในเส้นเลือด ขับปัสสาวะ แก้อาการเป็นนิ่วเป็นฝี แก้น้ำเหลืองไม่ดี แผลสดจะใช้ใบตำพอกบริเวณที่เป็น หรือใช้รากก็ได้ ใบจะมีรสฝาด แก้ลมจืดต่าง ๆ ขับเสมหะ และขับพิษ ใช้สมานแผลริดสีดวงทวาร จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่สอดคล้องมี ดังนี้คำสัมภาษณ์ที่สอดคล้อง มีดังนี้

พืชในป่าชายเลนที่ใช้เป็นยา ก็มีขลุ่ ขลุ่ใช้ดื่มกินเป็นยาขับปัสสาวะ แก้วัณโรค ต่อมาน้ำเหลืองไม่ดีเปลือกต้นขลุ่นำมาตากแห้งเป็นยาสูบ แก่ริดสีดวงจมูก ใบก็มีกลิ่นหอมใช้ต้มดื่มแทนชา จะช่วยลดน้ำหนักแก้ปวดเมื่อย ขับระดูขาว ดมอาบแผลอักเสบ ถ้าแผลอักเสบใช้ตำสดๆพอกก็จะทำให้หาย ใช้ส่วนรากตำพอกตรงที่เป็นแผลไว้ (บุญชู ใจดี 2554)

รากขลุ่ผสมร่วมกับสมุนไพรอื่นๆ ต้มดื่มแทนน้ำชา แก้โรคไต ท้องขึ้น เส้นตึง ไม่มีแรงเหงื่อออกตามมือ เท้า ตาเหลือง นำต้นสด 1 ต้น มาสับกับเกลือใส่โหลไว้ แล้วเติมน้ำ ตั้งไว้กลางแจ้ง กินจนหมดน้ำ รักษาโรคริดสีดวงทวาร (ระวีวรรณ 2554)

ภาพที่ 15 น้ำต้มดื่มแทนชาจากขลุ่

7. พังกาหัวสุมดอกแดง

พังกาหัวสุมดอกแดง (ดังภาพที่ 16) เป็นไม้ยืนต้นพบในพื้นที่ป่าชายเลนของบ้านคลองลัด ชาวบ้านใช้ประโยชน์โดยนำพังกาหัวสุมดอกแดงมาทำขนม ผลมีรสฝาด ในการนำมาปรุงอาหาร ต้องทำให้ความฝาดหมดไป เพื่อให้ได้รสชาติดี อาหารที่ชาวบ้านมีการนำพังกาหัวสุมดอกแดงมาปรุงได้แก่ ขนมเชื่อม ทอफी

ภาพที่ 16 พังกาหัวสุมดอกแดง

จากการสัมภาษณ์ที่สอดคล้อง มีดังนี้

การทำขนมเชื่อม

ใช้ทำขนมหวานเย็นหรือเชื่อม วิธีทำทุบเปลือกนอกออกเอาแต่ไส้ในแช่น้ำปูนใสประมาณ 20 นาที นำมาต้มในน้ำเดือดประมาณ 1 ชั่วโมง เหนียวที่ต้มออก เอาพักกาหัวสุมดอกแดง ที่ต้มมาหั่นสไลด์บางๆ ใส่น้ำตาลทราย นำหม้อตั้งไฟอ่อนๆ จากนั้นนำส่วนผสมที่เตรียมไว้ใส่หม้อจนเหนียว กินกับน้ำแข็งใส (บุญชู ใจดี 2554)

การทำทอฟฟี่

วิธีทำ ทุบเปลือกนอกออก เอาแต่ไส้ในแช่น้ำปูนใส 20 นาที ล้างน้ำให้สะอาด นำไปต้มในน้ำเดือด 1 ชั่วโมง เมื่อครบเวลานำมาปั่นกับกะทิให้ละเอียด ปรุงรสด้วยน้ำตาลมะพร้าว หรือน้ำตาลโคโค นมสด แะแซ กวนส่วนผสมให้เข้ากัน จนเหนียว ตั้งไฟอ่อนๆ เมื่อส่วนผสมเย็น นำมาห่อกระดาษสีๆ ปั้นเป็นก้อนกลมๆ ถ้าอยากใส่ถั่วสามารถใส่ได้ตอนกวนส่วนผสมเข้ากัน (บุญชู ใจดี)(ดังภาพที่ 17)

ภาพที่ 17 ทอฟฟี่กวน จากพักกาหัวสุมดอกแดง

8. เหงือกปลาหมอ

เหงือกปลาหมอ(ดังภาพที่ 18) มีลำต้นแข็ง มีหนามตามข้อ หากเป็นต้นที่ขึ้นและเจริญเติบโตตามธรรมชาติ มีลักษณะเป็นปกติตามธรรมชาติอยู่แล้วลำต้นจะตรงเป็นลำเดี่ยวพุ่งสูงขึ้นแต่หากมีการตัดไปใช้ประโยชน์หรือถูกแผ้วถางไปบ้าง ก็จะแตกเป็นพุ่มได้เหมือนกัน ขนาดของพุ่มเป็นพุ่มขนาดกลาง ใบหนาแข็ง ที่ริมใบและปลายใบมีหนามแหลมออกดอกเป็นช่อสีขาว

หรือสีม่วง ติดผลเป็นฝักสีน้ำตาล ชอบขึ้นบริเวณพื้นดินเลนและตลิ่งชายคลอง หรือพื้นที่ซึ่งน้ำเค็ม หรือน้ำกร่อย

ภาพที่ 18 ต้นเหงือกปลาหมอ

ชาวบ้านใช้ประโยชน์เหงือกปลาหมอ เป็นยาสมุนไพร ทั้งต้น ราก ใช้ต้มอาบแก้พิษไข้ แก้ ผื่นคัน โรคผิวหนัง รับประทานแก้พิษฝีดาษ และฝี ทั้งปวง ต้นสดตำให้ละเอียด พอกปิดหัวฝี หรือ แผลเรื้อรังถอนพิษได้ดี คำสัมภาษณ์ที่เกี่ยวกับการใช้เหงือกปลาหมอเป็นยามีดังนี้

เหงือกปลาหมอ เช่น ราก มีสรรพคุณในการแก้โรคหิด อัมพาต แก้ไอ และใช้ขับเสมหะ ต้น มีสรรพคุณรักษาโรคหลายชนิด โดยใช้ต้นตำผสมน้ำดื่มรักษาวัณโรค อาการชูปพอม ถ้าใช้ทาที่ ช่วยแก้โรคเหน็บชาได้ หรืออาจใช้ตำต้นไปผสมกับสมุนไพรอื่นๆ ก็จะได้สรรพคุณทางยา แตกต่างกันไปอีกเหงือกปลาหมอยังมีสรรพคุณเฉพาะ คือ ทั้งต้นรวมรากต้มอาบแก้พิษไข้ หัวลม แก้โรคผิวหนังทุกชนิด ทั้งต้นสดตำพอกปิดหัวฝีแผลเรื้อรังถอนพิษ ต้มกินแก้พิษฝีดาษฝี ทั้งปวง ผลกินเป็นยาขับระดู (วิไลลักษณ์ สุโขโต 2554)

ถ้าตาเจ็บ ตาแดง เอา เหงือกปลาหมอ ทั้งต้นตำกับขิงคั้นเอาน้ำหยอดตาหาย เป็นเหน็บชา ขา ทั้งตัว ทั้งต้นตำทาบริเวณที่เป็นจะดีขึ้น ถูกงูกัด ตำเอาน้ำกินกากพอกหาย เป็นฝีฟกบวม เอาต้น กับขมิ้นอ้อยตำทา เป็นริดสีดวงทวาร เอาต้นกับขมิ้นอ้อยตำละลายกับน้ำทา เป็นไข้จับสั่นตำกับ ขิงกิน โรคเรื้อน คุชตะโรค ทั้งต้นตำเอาน้ำกิน และใบสับป้อนต้มดื่ม เจ็บหลัง เจ็บเอว เอาต้น เหงือกปลาหมอ กับชะเอมเทศตำผงละลายน้ำผึ้งปั้นเป็นก้อนกิน ริดสีดวงแห้งในท้อง ชูปพอม

เหลืองทั้งตัว ทั้งต้นดำเป็นผงกินทุกวัน เป็นริดสีดวง มือตายตีนตาย ร้อนทั้งตัว เวียนหัว ตามัว เจ็บระบมทั้งตัว ตัวแห้ง เอา "เหงือกปลาหมอ" กับเปลือกมะรุ้มเท่ากันใส่หมี้อ เกลื่อนิดหน่อย หมาก 3 คำ เบี้ย 3 ตัว วางบนปากหมี้อ ใช้ฟัน 30 คืบ ต้มกับน้ำจันเดือคไฟหวดจึงยกลง กลั่นใจ กินขณะอุ่นจนหมดจะหายได้ (บุญชู ใจดี 2554)

9. ลำแพน

ต้นลำแพน (ดังภาพที่ 19) เป็นต้นไม้ป่าชายเลนที่มีผลรับประทานได้ ชาวบ้านนำมา รับประทานกับกะปิ หรือจิ้มน้ำปลาหวาน ชาวบ้านจะเก็บผลมากินเล่น เพราะมีรสเปรี้ยว กินแล้ว เป็นขาระบายอ่อนๆ บางคนนำผลมากวนกับน้ำตาลทราย เป็นของกินเล่น

ภาพที่ 19 ผลลำแพน

ชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์ โดยนำผลลำแพนมาปรุงอาหาร ได้แก่ น้ำลำแพน จากการ สัมภาษณ์ที่สอดคล้อง มีดังนี้

วิธีทำน้ำลำแพน นำลูกลำแพนล้างน้ำให้สะอาด ปั่นให้ละเอียด กรองด้วยผ้าขาวบาง ใส่น้ำ ปรุงรสด้วยน้ำตาลทราย เกลือ ตั้งไฟให้เดือด โดยใช้ไฟอ่อน จากนั้นพักให้น้ำลำแพนที่ต้มไว้เย็น พร้อมดื่มได้ ถ้าต้องการให้มีรสหวาน สามารถใส่น้ำตาลทรายเพิ่มได้ (ระวีวรรณ 2554)

10. ตาคุ่มทะเล

ตาคุ่มทะเล (ดังภาพที่ 20) เป็นไม้ยืนต้น ใบใหญ่หนาทึบ ปลายแหลม มีผิวมัน ดอกออกเป็นช่อเรียวยาว ตามโคนและก้านใบ ลำต้นและส่วนต่างๆ มียางขาว ขึ้นตามชายน้ำ ป่าชายเลน ต้นตาคุ่มทะเลขึ้นอยู่ใกล้กับต้นโกงกาง ขนาดจะใกล้เคียงกัน แต่ถ้าขึ้นห่างกัน จะเตี้ยกว่า

คำสัมภาษณ์ที่สอดคล้องมีดังนี้

ยางสีขาวจากต้นตาคุ่มทะเลนี้ จะมีพิษที่รุนแรงมาก หากว่าโดนผิวหนัง จะทำให้เกิดอาการบวมแดง เป็นผื่นคัน หากว่าเข้าตา จะทำให้ตาบอดได้ วิธีแก้คือ ล้างด้วยน้ำฝนหลายๆ ครั้ง และถ้ากินเข้าไปก็จะทำให้เกิดอาการท้องร่วงอย่างรุนแรง ชาวบ้าน จะรู้ฤทธิ์ของยางต้นตาคุ่มทะเลนี้ดี จึงหลีกเลี่ยงที่จะนำไม้มาทำเป็นไม้ดับ สำหรับปิ้งปลา ย่างปลา (ระวีวรรณ 2554)

ภาพที่ 20 ตาคุ่มทะเล

ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากต้นตาคุ่มทะเลโดยเป็นยาแก้ไข้สออักเสบ ใช้ยางทาบนุหรี ทิ้งไว้ให้แห้ง เอามาสุม ใช้แก่นของตาคุ่มทะเลเป็นส่วนผสมในการรักษาโรคเรื้อนได้เป็นอย่างดี แก่นของต้นใช้เป็นส่วนผสมในการปรุงยาต้ม และใช้ฝนทาแก้อาการคัน แก้บวมได้

นอกจากการนำไม้จากป่าชายเลนไปก่อให้เกิดประโยชน์โดยการเผาถ่าน ทำเครื่องมือทางด้านการประมง นำไปประกอบอาหาร เป็นยา และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ของเครื่องใช้แล้ว ชาวบ้านยังมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนทางอ้อมอีก 3 รูปแบบ คือ การเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ การประมงพื้นบ้าน และการเพาะกึ่งในวังกึ่งธรรมชาติ ดังนี้

1. การเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ

จากการศึกษาพบว่านอกจากการใช้ประโยชน์ทางตรงจากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด ยังได้รับประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนทางอ้อม ในเรื่องของการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ เนื่องจากป่าชายเลนมีลักษณะพิเศษหลายอย่าง ได้แก่ มีบรรยากาศร่มรื่น มีใบ ดอก ผลสวยงาม เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ชนิดต่าง ๆ บางชนิดมีสีสันสวยงาม เช่น ปูก้ามดาบ กุ้งติดชัน การเป็นแหล่งท่องเที่ยว สามารถสร้างรายได้ สร้างงานให้กับชาวบ้าน นอกเหนือจากการประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก ชาวบ้านมีการจัดการพื้นที่บริเวณบ้านของตนให้เป็นที่พักของนักท่องเที่ยวในรูปแบบของ โฮมสเตย์ สามารถจำหน่ายสินค้าของชุมชนหรือสัตว์น้ำที่จับมาได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลางเนื่องจากนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนอย่างเสมอ มีธุรกิจการค้าเกิดขึ้นในชุมชน ได้แก่ ธุรกิจร้านอาหาร ธุรกิจเรือนำเที่ยว ร้านขายอาหารทะเลสด ร้านของฝาก ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีรายได้ เกิดเป็นอาชีพ โดยไม่ต้องเดินทางไปทำงานนอกชุมชน การท่องเที่ยวที่น่าสนใจของบ้านคลองลัด คือ การล่องเรือ โดยมีเรือให้เช่าจากหมู่บ้านใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง ในเส้นทางหลัก คือ ล่อง เรือตามร่องน้ำออกไปดูการประกอบอาชีพต่างๆบริเวณปากอ่าว บางตะบูนจะแตกต่างกันไปตามความลึกของระดับน้ำ เส้นทางนี้จะได้พบกับดอกเลียงหอยแครง ลีกลงไปอีกจะเป็นอวนโพงพาง และที่ปักหอยแมลงภู่ กลับจากทะเลเรือจะพาเลียบฝั่งป่าชายเลน แล้วแล่นกลับเข้าไปในคลองบางตะบูน สามารถแวะชมเผาถ่านของลุงบุญช่วย เขยกลั่น ซึ่งเป็นเตาดั้งเดิมเผาถ่านไม้โกงกางมา 100 ปี นอกจากนี้ยังสามารถซื้อของฝากจำพวก กะปิ กุ้งแห้ง และไข่เค็ม ได้ตามเส้นทางนี้ ศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน ของโรงเรียนบางตะบูนวิทยา ได้จัดให้ด้านหลังของโรงเรียนซึ่งเป็นป่าชายเลนที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์พื้นที่ ประมาณ 40 ไร่ ทางโรงเรียนได้จัดทำสะพานไม้และสะพานคอนกรีตยาวประมาณ 150 เมตร เข้าไปในป่าชายเลนเพื่อให้

ได้ศึกษาสภาพนิเวศของป่าชายเลนได้อย่างใกล้ชิด คำสัมภาษณ์ของชาวบ้านเกี่ยวกับ ประโยชน์ของป่าชายเลนด้านการท่องเที่ยว ดังนี้

มีป่าชายเลนทำให้นักท่องเที่ยวสนใจมาเที่ยวที่หมู่บ้านของเรา ถือเป็นจุดเด่น เพราะคนมาเที่ยวชอบธรรมชาติ พักผ่อนในวันหยุด ที่มาก็มักจะนั่งเรือมาเที่ยวชมการเลี้ยงหอยแครง ดูความคึกที่ปักหอย บางคนก็สนใจ โรงเผาถ่าน ก็มีเข้าไปดู ทำให้มีรายได้เกิดขึ้นเยอะ คนแถวนี้เขาได้ขายอาหารทะเลให้กับคนที่มาเที่ยว เขาชอบกันทั้งนั้นเพราะมันสด พวกของแห้งก็มี (พิชัย นิลสลับ 2554)

ขณะนี้ กลุ่มชาวบ้านได้มีการจัดทำเป็นหมู่บ้านโฮมสเตย์ กันบ้างแล้ว ซึ่งสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้แวะชมกันมากขึ้น หรือนักท่องเที่ยวกลุ่มใดประสงค์ที่จะค้างคืนเพื่อชมทิวทัศน์ในการล่องเรือ หรือ ตกปลา ที่หมู่บ้านคลองลัดมีบริการทุกรูปแบบ นักท่องเที่ยวสามารถชมทัศนียภาพที่งดงามของสองฝั่งแม่น้ำ อีกทั้งยังสามารถศึกษาขนบธรรมเนียมของคนในท้องถิ่นได้อีกด้วย นับว่าเป็นการสร้างรายได้หรือเป็นอาชีพเสริมได้ไม่แพ้การประมงเลยทีเดียว (สุณี หงส์ทอง 2554)

2. การประมงพื้นบ้าน

การศึกษาการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านที่เป็นภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน พบว่าชาวบ้านคลองลัดใช้ประโยชน์ในเรื่องของความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าชายเลน เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ แหล่งเพาะพันธุ์ และเป็นแหล่งเจริญเติบโต เพราะบริเวณป่าชายเลนจะอุดมไปด้วยสารอาหารตามธรรมชาติที่สำคัญต่อสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นต้นทุนทางธรรมชาติในการประมงพื้นบ้าน โดยเฉพาะพันธุ์ไม้ป่าชายเลนพื้นล่าง เช่น เหงือกปลาหมอ มีความสำคัญในการเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ช่วยยึดถลิ่ง กรองตะกอนดิน และช่วยรักษาคุณภาพของแหล่งน้ำ ชาวบ้านคลองลัดมีการทำการประมงในแม่น้ำบางตะบูนและลำคลอง เมื่อล่องเรือไปเรื่อยจะพบกับเรือประมงของชาวบ้านออกเก็บหอย ทั้งสองฝั่งทุกบ้าน จะมีเรือประมงลำเล็กๆ จอดอยู่ ส่วนบนบานบ้านเป็นที่ตากแห อวน และแปรรูปผลผลิตจากท้องทะเล เช่น ปลาเกลือเค็ม กุ้งแห้ง ปลาเค็ม ไข่เค็ม จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่สอดคล้องมีดังนี้

ที่หนูนั่งเรือผ่านตามาตามแม่น้ำ ก็จะเห็นเครื่องมือประมงของชาวบ้าน ที่เห็นเป็นเสาๆมันคือ โพงพางไว้เพื่อจับสัตว์น้ำ โดยโพงพางทำจากเสาไม้มะพร้าวหรือไม้ที่ได้จากป่าชายเลนก็ได้ ก็

พวกไม้แสม ไม้ตะบูน ปักไว้ สี่ห้าต้นขวางบางส่วนของลำน้ำ ระหว่างเสามีลักษณะเป็นช่องที่มี
อวนวางได้น้ำ คอยดักกุ้ง หอย ปู ปลา สำหรับบ้านที่มีฐานะดีหน่อยก็มีโพงพางหลายช่อง เวลา
เรือสัญจรจะแล่นเลี้ยวอยู่นอกเสาโพงพาง จนกว่าจะมีการก๊อวนที่โพงพางเมื่อน้ำลง โดยสังเกต
ได้จากด้ามกอดอวนจะหายไปจากโพงพาง เรือถึงจะสัญจรระหว่างโพงพางได้ (วิไลลักษณ์ สุข
โต 2554)

ภูมิปัญญาชาวบ้านเลยนะ ถ้าจะดูว่าน้ำมีคุณภาพดี หรือเปล่า ชาวประมงเขาให้ดูที่ปริมาณกุ้ง
เห็นไหมที่ผ่านมาจะมากน้อยตกกุ้งอยู่บนเรือ เรือหางยาวนั่นแหละที่มีคนนั่งแล้วตกเบ็ดอยู่ เขา
ตกกุ้งกัน ข้างๆลำเรือเขาจะมีช่องทำด้วยพลาสติกใหญ่เท่าถังใส่สำหรับใส่กุ้งหลวงหรือกุ้ง
แม่น้ำ ถ้าที่ไหนยังใช้ลอบดักกุ้งได้ตามธรรมชาติ แสดงว่าน้ำยังมีคุณภาพดีอยู่ (บุญชู ใจดี 2554)

คนที่เขาทำประมงกันตามชายฝั่ง จะอยู่ไกลฝั่ง ห่างประมาณ 3 กิโลเมตร ในช่วงน้ำขึ้น
ชาวบ้านก็จะเอาเรือออกไปหาปลา เรือที่ใช้ก็จะเป็เรือเล็ก ๆ ออกไปวางเบ็ดราวดักปลาทุกทะเล กู้
โพงพาง ก๊อวนโป๊ะ คำน้าจับปูไปมันชอบอยู่ตามปักโป๊ะร้าง กู้ลอบที่วางไว้ดักปูทะเล ช้อนเคย
พอเวลาน้ำลง หาดเลนจะอยู่เหนือน้ำประมาณ กิโลเมตร ชาวบ้านก็จะเก็บหอยแครงและหอย
เสียบกันบนหาดเลน ใช้กระดานดิบ และก็ใช้ที่คราด คราดหอย บางคนก็ออกเรือไปผูกอวนกับ
โพงพาง วางลอบดักปูทะเล ป่าชายเลนมันก็ช่วยให้สัตว์น้ำสมบูรณ์ หาง่าย ถ้าป่าหมด กุ้งหอยปู
ปลาก็หายากขึ้น ก็สงสัยว่าต้องออกเรือไปไกล อาจไม่ใช่ประมงชายฝั่งแล้ว (ชื่น ใจดี 2554)

3. การเพาะกุ้งในวังกุ้งธรรมชาติ

การศึกษาการประกอบอาชีพที่เป็นภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน
พบว่า การเพาะกุ้งในวังกุ้งธรรมชาติเป็นอาชีพหนึ่งของชาวบ้านคลองลัดที่แสดงออกถึงการใช้ภูมิ
ปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนที่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตาม
ธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เนื่องจากป่าชายเลนที่ขึ้นบริเวณชายตลิ่งของสองฝั่งลำน้ำ มี
ความสัมพันธ์กับวงจรชีวิตของสัตว์น้ำ ในด้านเป็นที่อยู่อาศัย แหล่งเพาะพันธุ์ และการเจริญเติบโต
ป่าชายเลนสามารถผลิตอาหารแร่ธาตุได้หลายชนิด โดยได้จากการร่วงหล่นและการสลายของเศษ
ไม้ ใบไม้ ด้วยความอุดมสมบูรณ์นี้ ชาวบ้านคลองลัดได้สร้างพื้นที่วังกุ้งในบริเวณชายคลองที่มีป่า
ชายเลนขึ้นอยู่ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านเกี่ยวกับการเพาะกุ้งในวังกุ้งธรรมชาติ มีดังนี้

ป่าชายเลนที่เห็นขึ้นอยู่ตามริมคลองเป็นแหล่งสารอาหารของสัตว์น้ำเลยนะ สัตว์น้ำจะมาออกันอยู่ตามรากไม้เนี่ยแหละ ชาวบ้านเขาจะรอเวลาช่วงน้ำขึ้น เปิดให้น้ำจากคลองที่มีลูกกุ้งอาศัยอยู่ตามธรรมชาติ ก็จะมีพวกลูกกุ้งขาว กุ้งซีแฮ่ กุ้งแชบ๊วย กุ้งตะกาด ไหลเข้ามาในพื้นที่วังกุ้ง จากนั้นใช้วนดักไม่ให้ลูกกุ้งหนีออกจากวังกุ้ง ลูกกุ้งหนีออกไปไม่ได้ ก็ต้องโตอยู่ในวังกุ้งที่เราทำเนี่ยแหละ ไม่ต้องเลี้ยงดูอะไรมากอาศัยช่วงเวลาน้ำขึ้นน้ำลงตามธรรมชาติ น้ำก็จะถ่ายเทไปเองอาหารก็ไม่ต้องให้ เพราะในน้ำจะมีสารอาหารเพียงพอแล้วสำหรับกุ้ง แต่บางคนเขาก็มีเอาอาหารเสริมมาใส่ให้ก็มี กุ้งก็โตเร็วดี พอเวลาผ่านไปประมาณ 1 เดือน ดูช่วงน้ำลงเอาวนไปดักที่ประตูน้ำ กุ้งก็จะว่ายไปติดอวนตัวโตเต็มที่ จับกุ้งมากัดส่งขายได้ (บุญชู ใจดี 2554)

ส่วนที่ 2 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

จากการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด โดยวิธีการสังเกตและการสัมภาษณ์ พบว่า กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชน มี 3 รูปแบบ ได้แก่ การถ่ายทอดผ่านศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน การถ่ายทอดผ่านปราชญ์ผู้รู้ และการถ่ายทอดกันเองของชาวบ้าน ดังนี้

1. การถ่ายทอดผ่านศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

จากการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน พบว่าศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนในการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากป่าชายเลนที่สำคัญ คือโรงเรียนบางตะบูนวิทยา โรงเรียนบางตะบูนวิทยาดังอยู่ในเขตบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี พื้นที่ป่าชายเลนดังกล่าวจัดเป็นศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน และเป็นพื้นที่อนุรักษ์ของตำบลบางตะบูนและได้รับรางวัลอนุรักษ์ป่าชายเลนจากกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ปี พ.ศ. 2536 พื้นที่ป่าชายเลนบริเวณโรงเรียนบางตะบูนวิทยาเป็น ป่าชายเลนที่เกิดขึ้นจากการ ผสมผสานกันระหว่างพันธุ์ไม้ป่าชายเลนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่เกิดขึ้นจากการปลูกโกงกาง ใบเล็กเพื่อทำถ่านในอดีต จากการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากทรัพยากรป่าชายเลนบ้านคลองลัด พบว่า โรงเรียนบางตะบูนวิทยา มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับเยาวชนและชาวบ้าน รวมทั้งผู้ที่มีความสนใจเข้าเรียนรู้ โดยจะมีอาจารย์ และชาวบ้านที่มีความรู้ในภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลน เป็นวิทยากรสาธิต และให้ความรู้กับ

เยาวชน เริ่มจากนักเรียนโรงเรียนบางตะบูนวิทยามีการเรียนการสอนเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ประโยชน์ของพืชพันธุ์ไม้ในป่าชายเลน การนำมาประยุกต์ใช้ตามคุณสมบัติเด่นๆของพันธุ์พืชที่หาได้ง่ายในชุมชน จากการสัมภาษณ์ที่สอดคล้องมีดังนี้

ไม้ในป่าชายเลน เช่น ต้นโกงกาง รากโค้งลงดิน ส่วนต้นแสม ให้สังเกตว่าจะมีรากแหลมๆ แทงขึ้นบนอากาศ และต้นตะบูน ก็เป็นต้นไม้ที่ขึ้นในป่าชายเลนที่เราไปเลือกมาต้มให้ได้สีน้ำตาล แล้วนำฝ้ายด้ายมาเป็นผลัดกันทำโอท็อปของโรงเรียน ผืนละ 20 บาท เท่านั้นละ (ธีรวัฒน์วิเชียรฉาย 2554)

โรงเรียนบางตะบูนวิทยา ซึ่งตั้งอยู่ท่ามกลางบรรยากาศธรรมชาติสวยงาม กว่า 20 ไร่ จึงเป็นสถานที่ศึกษาแบบห้องเรียนธรรมชาติ ที่นำมาเล่าเรียนที่สุดในประเทศไทยก็ได้ ล่าสุด ก็เพิ่งได้รับรางวัลโรงเรียนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมดีที่สุดในประเทศไทยให้ ทั้งครูและนักเรียนหน้าบานด้วยความภาคภูมิใจไปตามๆกัน (ชมกฤษฯ ประเสริฐจิตร 2554)

ที่โรงเรียนจัดเป็นสถานที่สำหรับการอนุรักษ์และศึกษาสิ่งแวดล้อมด้านป่าชายเลน พร้อมทั้งเปิดให้บริการให้ความรู้แก่นักเรียนนักศึกษา รวมทั้งประชาชนภายในและภายนอกชุมชนในลักษณะของการจัดกิจกรรม เพื่อรองรับนักเรียนนักศึกษาตลอดจนประชาชนทั่วไปที่สนใจด้านป่าชายเลน ลักษณะของกิจกรรมเช่นการเดินชมสภาพป่าชายเลน การรับฟังบรรยายเรื่องป่าชายเลน การสาธิตภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน (วิไลลักษณ์ สุขโต 2554)

2. การถ่ายทอดผ่านนักปราชญ์ผู้รู้ในชุมชน

จากการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน โดยผ่านนักปราชญ์ผู้รู้ในชุมชนบ้านคลองลัด พบว่า ผู้ที่มีบทบาทในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา ได้แก่ ปราชญ์ผู้รู้ในหมู่บ้าน เป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน เนื่องจากการได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้มาใช้ในชีวิตประจำวัน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน พบว่าปราชญ์ผู้รู้ของบ้านคลองลัด คือ ลุงบุญช่วย เขยกลั่น และ พี่วีวรรณ

ลุงบุญช่วย เขยกลั่น เป็นผู้มีความรู้ในเรื่องของการเผาถ่านโกงกาง ปัจจุบันลุงบุญช่วยยังคงประกอบอาชีพเผาถ่านขาย เป็นการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ลุงบุญช่วยมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการเผาถ่านให้แก่ผู้ที่สนใจอยู่เสมอ เพราะลุงได้รับเชิญให้เป็นวิทยากรให้กับโรงเรียนบาง

ตะบูนวิทยาเมื่อมีบุคคลนอกพื้นที่เข้ามาศึกษาดูงาน และเป็นวิทยากรให้กับนักเรียน นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในบ้านคลองลัดมีการนั่งเรือล่องชม ก็จะแวะหาลุงเซย เพื่อให้ลุงสาธิตการเผาถ่าน และอธิบายถึงภูมิปัญญาการเผาถ่านของลุง จากการสัมภาษณ์ที่สอดคล้อง มีดังนี้

ถ้าจะถามเรื่องเผาถ่าน ก็ต้องไปถามตาช่วยโน่น บ้านแกเผาถ่านมานานตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ มีใครต่อใครเชิญแกไปพูด ไปสอนบอเรื่องเผาถ่านแกรู้ดี ตอนนี้มีอยู่ไม่กี่คนที่ยังทำอยู่ แกก็ไปออกงานเรื่อย เพราะมีคนสนใจส่วนใหญ่ก็เป็นพวกนักเรียนที่มาพักที่โรงเรียนบางตะบูนนั่นแหละ(บุญชู ใจดี 2554)

นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวส่วนใหญ่ก็จะชอบนั่งเรือไปดูการประกอบอาชีพต่างๆของชาวบ้าน ที่ปากอ่าว ขากลับ เรือเขาจะพาเล่นเข้าคลองบางตะบูน แวะชมเตาเผาถ่านลุงบุญช่วย เพราะเป็นเตาดั้งเดิม เผาถ่านไม้โกงกางมารวมร้อยปีแล้ว นักท่องเที่ยวที่สนใจก็จะสอบถามกัน ลุงแกก็ชินใจดีด้วย ก็พูดให้นักท่องเที่ยวฟัง (ชื่น ใจดี 2554)

พี่รวิวรรณ เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องการใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้ในป่าชายเลน เดิมทีพี่รวิวรรณเป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่ลาออก เนื่องจากต้องเลี้ยงดูบุตร ไม่มีเวลาปฏิบัติหน้าที่ผู้ใหญ่บ้าน เมื่อลาออกจึงมีเวลามากขึ้น ได้มองเห็นการใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้ในป่าชายเลนในการแปรรูปสร้างรายได้ และเพื่อบริโภคเองในครอบครัว ประกอบกับพี่รวิวรรณมีความรู้จากการประกอบอาหารเป็นอย่างดี และมีความชอบ เนื่องจากเรียนจบทางด้านคหกรรม และได้รับการสนับสนุนจากสามีที่ทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลน เริ่มศึกษาประโยชน์และสรรพคุณของพืชในป่าชายเลน ทดลองทำผลิตภัณฑ์แปรรูป ทั้งอาหาร และเครื่องใช้ ปัจจุบันมีการนำผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นเองจากพืชในป่าชายเลน ได้แก่ แก้ว ขนม ผ้ามัดย้อม เป็นของฝากจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาบ้านคลองลัด และจัดแสดงออกงานเมื่อมีงานที่ชุมชนต้องเข้าร่วมงานต่างๆ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน พบว่า พี่รวิวรรณเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากพืชพันธุ์ไม้ในป่าชายเลนในการแปรรูป คำสัมภาษณ์ที่สอดคล้อง มีดังนี้

ที่บ้านน้องเล็ก ใจ ที่ทำเป็นเรื่องเป็นราว เอาลูกแสมบ้าง ลำแพน บ้างไปทำขนมขาย ดั้นฟังกาหัวสุ่มก็เอาไปทำท็อฟฟี่ รสชาติก็อร่อยดี เขาเคยทำมาแจก แฟนเขาทำงานอยู่ที่ป่าชายเลน เขาก็เอาไปฝากขาย เขาก็เคยชวนให้ลองไปฝึกทำเหมือนกัน แต่พี่ไม่มีเวลา (บุญชู ใจดี 2554)

ไปบ้านพี่น้องเล็ก แกจะมีหมัดตำรา ข้อมูล เพราะแกเป็นคนสอนเด็กที่โรงเรียนด้วย ครูเชิญไปประจำ เวลาเมื่อนักเรียนจากที่อื่นมาเข้าค่าย แกไปสอนเด็กทำอาหารจากไม้ในป่าชายเลน สอนงานประดิษฐ์บ้าง ถ้าใครสนใจก็ไปบ้านแกได้ แกเปิดรับทุกคน พวกนักศึกษาที่มาพักที่บ้านแกบ่อย (ชิ้น ใจดี 2554)

ได้รับเชิญให้เป็นวิทยากร สาขาศิลปะการทำอาหารจากการใช้พืชในป่าชายเลน ให้แก่นักเรียนโรงเรียนบางตะบูน และแก่นักเรียนโรงเรียนอื่นที่เดินทางมาดูงานและชมระบบนิเวศป่าชายเลนของโรงเรียน นักเรียนส่วนใหญ่จะสนใจว่าทำได้ไง จากพืชที่มีรสเปรี้ยวๆฝาดๆทำไมทำออกมาแล้วมีรสปกติ มันก็ต้องมีวิธีการเปลี่ยนรสชาติ ส่วนใหญ่จะใช้การต้มเอาน้ำทิ้งหลายๆครั้ง ตอนนี้มีโครงการจะทำฝ้ามัดข้อมจากเปลือกไม้ตะบูนขายด้วย อยากให้โรงเรียนบางตะบูนทำขาย เคยเข้าไปสาธิตให้นักเรียนลองทำดู นักเรียนส่วนใหญ่ชอบและทำได้ จะได้เป็นรายได้ให้กับโรงเรียนและนักเรียน เพราะมีคนเข้ามาศึกษาดูงานที่โรงเรียนเยอะ (รวีวรรณ 2554)

3. การถ่ายทอดกันเองของชาวบ้าน

จากการศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของบ้านคลองลัดโดยการถ่ายทอดกันเองของชาวบ้าน พบว่า ชาวบ้านมีการถ่ายทอดกันเองในเรื่องของภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน เป็นการบอกต่อกันในครัวเรือน จากรุ่นพ่อแม่สู่รุ่นลูก ลูกจะเรียนรู้จากพ่อแม่ในการใช้ประโยชน์จากพืชพันธุ์ป่าชายเลนในการประกอบอาหาร และเป็นยาสมุนไพร เป็นความรู้ที่ได้รับสืบทอดต่อกันมา การสัมภาษณ์ที่สอดคล้อง มีดังนี้

พี่รู้ว่าต้นนั้นกินได้ ต้นนี้กินไม่ได้ ก็เพราะเห็นพ่อแม่เก็บมาทำโน่นทำนี่กิน ใต้อันที่กินไม่ได้ พ่อแม่เขาก็จะบอกว่า กินไม่ได้ละ เป็นพิษ กินแล้วตาย หรืออย่าไปใกล้ยางมันเข้าดา ดาจะบอด พอรู้ว่ากินได้ เราก็เอามาทำกินเองตามใจชอบ จะทำยังงี้ก็แล้วแต่เราละที่นี้ (น้องเล็ก 2554)

มีการบอกเล่ามาจากผู้ใหญ่เรื่องป่าชายเลน แล้วตั้งแต่เกิดมาก็เห็นอยู่แล้ว บางต้นก็ขึ้นอยู่ในบริเวณบ้านก็มี พ่อแม่ก็จะบอกว่าต้นไหนใช้ทำอะไรได้บ้าง เราอยากรู้เราก็ถามพ่อแม่เรานี่แหละ คนแถวนี้ ถ้าเป็นรุ่นผู้ใหญ่จะรู้กันหมด นอกจากคนนอกพื้นที่ ถ้าบ้านเขาไม่ย้ายมาอยู่ เขาก็จะไม่รู้ วิธีการทำกินแม่ก็จะบอกว่า ทำแบบนี้มันจะอร่อยกว่า พวกชะครามเอามาแกงอร่อย บางอย่างก็ใช้กินสดๆอร่อยกว่า (ชมกฤษฯ ประเสริฐจิตรี 2554)

อะไรเป็นยาไม่เป็นยา อะไรกินได้กินไม่ได้ ตอนเด็กๆก็ไม่ค่อยรู้เรื่องหรอก พอโตหน่อยก็ถามพ่อถามแม่เอา ถามลุงป้าน้าอาบ้าง เห็นเขาเอาต้นอะไรมาพอกแผลก็ถามแล้วว่าอะไรอะ ทีนี้เราก็รู้แล้ว พอเกิดแผลเราก็เอามาพอกหมาทาบ้าง จะรู้ว่าอะไรใช้ทำอะไร ก็ได้มาจากคนที่บ้านนี่แหละเป็นคนให้ความรู้เรา แต่ก็มีไปเจอหนังสือก็เอามาอ่านบ้างก็มี (บุญชู ใจดี 2554)

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนที่พบในชุมชน และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาภาคสนามใช้แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์และการสังเกตเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน และกลุ่มครูโรงเรียนบางตะบูนวิทยา จากนั้นได้นำข้อมูลมาจัดระเบียบและวิเคราะห์ตามแนวคิดและทฤษฎี จากนั้นนำเสนอในลักษณะของการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

สรุปผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 ชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ที่พบในชุมชน

จากการศึกษา จากการสังเกตพบว่ามีชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนชุมชนบ้านคลองลัดทั้งหมดประมาณ 10 ชนิด ได้แก่ แสม โกงกาง พังกาหัวสุมดอกแดง ต้นจาก ต้นตะบูน ตาคุ่มทะเล ชะคราม เหงือกปลาหมอ ขลุ้ และลำแพน รูปแบบการใช้ประโยชน์พบว่าชาวบ้านใช้พันธุ์ไม้จากป่าชายเลนในลักษณะต่างกัน 5 รูปแบบ ได้แก่ การนำไม้จากป่าชายเลนเผาถ่าน ทำเครื่องมือทางด้านประมง นำไปประกอบอาหาร เป็นยา และการแปรรูปผลิตสิ่งของเครื่องใช้ นอกจากนี้ชาวบ้านยังใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในทางอ้อม 3 รูปแบบ ได้แก่ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญ ประโยชน์ในการทำประมงพื้นบ้าน และการเพาะกึ่งในวังกุ้งธรรมชาติ ดังนี้

1. การเผาถ่าน

พบว่าพันธุ์ไม้ที่ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ในการเผาถ่าน มี 2 ชนิด ได้แก่ ไม้โกงกางและไม้ตะบูน เนื่องจาก ถ่านที่ได้จากไม้โกงกาง เป็นถ่านที่มีคุณภาพดี ให้ความร้อนสูง มีปริมาณขี้เถ้า

ต่ำ จึงเป็นถ่านที่ได้ราคาดี เป็นที่นิยมของท้องตลาด ชาวบ้านที่มีอาชีพเผาถ่านขาย จึงใช้ประโยชน์จากไม้โกงกาง และไม้ตะบูนเป็นหลักในการประกอบอาชีพ

2. การทำเครื่องมือประมง

พบว่าพันธุ์ไม้ที่ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ในการทำเครื่องมือประมง มี 1 ชนิด ได้แก่ ไม้โกงกาง ซึ่งเป็นไม้ที่มีความแข็งแรง และความเหนียว นำมาประกอบเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือทางด้านประมง ได้แก่ ใช้ทำตัวสำหรับผู้นั่งไม้โปงพางที่ใช้ดักปลา

3. การนำไปประกอบอาหาร

พบว่าพันธุ์ไม้ที่ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ในการประกอบอาหาร มี 6 ชนิด ได้แก่ ชะคราม จาก พังกาหัวสุมดอกแดง แสม ลำแพน และโกงกาง ชาวบ้านนิยมนำยอดอ่อนของชะคราม มาปรุงอาหารรับประทานเอง และมีการเก็บขายให้ร้านอาหารของชุมชน เนื่องจากเป็นรายการอาหารที่ได้รับความนิยม เพราะหารับประทานได้ยาก เป็นพืชที่ขึ้นบริเวณป่าชายเลนเท่านั้น ผลแสม มีการนำมาทำขนมลูกแสม ใช้รับประทานสด กับน้ำพริก และคั้นจากใช้ประโยชน์จากผลนำไปเชื่อมเป็นของหวาน รับประทานร่วมกับน้ำแข็งใส หรือที่เรียกว่า หวานเย็น

4. การนำไปปรงยา

พบว่าพันธุ์ไม้ที่ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ในการปรงยาสมุนไพร มี 5 ชนิด ได้แก่ เหงือกปลาหมอ ขลุ้ ชะคราม จาก และโกงกาง โดยขลุ้ เป็นยาสมุนไพร นำมาต้ม ชงดื่มแทนชา ได้ทำให้รู้สึกผ่อนคลาย ช่วยลดน้ำหนัก ปรงเป็นยาต้มรับประทานขับปัสสาวะ และเหงือกปลาหมอ ทั้งต้นและราก ใช้ต้มอาบแก้พิษไข้ แก้พิษคัน โรคผิวหนัง คั้นสดของเหงือกปลาหมอ คั้นให้ละเอียดพอกปิดหัวฝี หรือ อาจใช้ลำต้น ไปผสมกับสมุนไพรอื่น ๆ แก้แผลเรื้อรังได้

5. ใช้แปรรูปผลิตภัณฑ์ของเครื่องใช้

พบว่าพันธุ์ไม้ที่ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ของเครื่องใช้ มี 2 ชนิด ได้แก่ จาก และตะบูน โดยจากใช้ประโยชน์ในงานจักสานเช่น หมวก ตะกร้า กระบุง และเย็บเพื่อมุงหลังคา มุงฝ้ายบ้าน ตะบูน ใช้ในงานมัดข้อมชาวบ้านนิยมใช้เปลือกไม้ตะบูนมาต้มทำสีข้อมผ้า เนื่องจากเป็นไม้ที่ให้ยางเยอะ ใช้เปลือกไม้ต้มกับน้ำเดือด จากนั้นเอาผ้าที่จะใช้ทาลวดลายมาต้มกับน้ำที่ใส่เปลือกไม้ตะบูน เมื่อสีติดเนื้อผ้า จะได้ผ้าที่มีสีของเปลือกไม้ตะบูน และนำผ้านั้น ไปเย็บเป็นกระเป๋าเสื้อ เครื่องประดับตกแต่งต่าง ๆ เพื่อใช้เอง และเป็นสินค้าจำหน่าย

6. การเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ

พบว่า นอกจากการใช้ประโยชน์ทางตรงจากทรัพยากรป่าชายเลน ชาวบ้านยังใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนทางอ้อม ในเรื่องของการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ เนื่องจากป่าชายเลน มีลักษณะ รมรื่น พืชพรรณไม้สวยงาม เป็นที่อยู่ของสัตว์หลายชนิด เช่น ปูก้ามดาบ กุ้งติดชัน การเป็นแหล่งท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ สร้างงานให้กับชาวบ้าน นอกเหนือจากการประกอบอาชีพประมง เกิดธุรกิจเกี่ยวกับสินค้าชุมชนขึ้น ได้แก่ ธุรกิจร้านอาหาร โฮมสเตย์ เรือนำเที่ยว ร้านขายอาหารทะเลสด อาหารทะเลแปรรูป ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น

7. การประมงพื้นบ้าน

พบว่า ชาวบ้านมีการพึ่งพาทรัพยากรป่าชายเลนในการประกอบอาชีพ ที่แสดงถึงภูมิปัญญา การประยุกต์ใช้ประโยชน์ ได้แก่ อาชีพประมงพื้นบ้าน เพราะป่าชายเลนจะอุดมไปด้วยสารอาหารตามธรรมชาติ ที่สำคัญคือสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นต้นทุนทางธรรมชาติในการประมงพื้นบ้าน ชาวบ้านมีการทำประมงในแม่น้ำบางตะบูน และลำคลอง โดยใช้เรือประมง ออกเก็บหอย ใช้แห อวน และโพงพาง จับสัตว์น้ำ และมีการแปรรูปผลผลิต จากสัตว์น้ำที่สำคัญเช่น กุ้งแห้ง ปลาเค็ม

8. การเพาะกุ้งในวังกุ้งธรรมชาติ

พบว่า การเพาะกุ้งในวังกุ้งธรรมชาติ เป็นภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติ ชาวบ้าน ได้สร้างพื้นที่วังกุ้ง ในบริเวณชายคลอง ที่มีป่าชายเลนขึ้นอยู่ รอเวลาช่วงน้ำขึ้นเปิดให้น้ำจากคลองที่มีลูกกุ้งอาศัยอยู่ตามธรรมชาติ ไหลเข้ามาในพื้นที่วังกุ้ง จากนั้นใช้วนดัก ไม่ให้ลูกกุ้งหนีออกจากวังกุ้ง อาศัยช่วงเวลาน้ำขึ้นน้ำลง ถ่ายเท น้ำและอาหาร เมื่อเวลาผ่านไป ประมาณ 1 เดือน รอเวลาน้ำลง นำอวนไปดักที่ประตูน้ำ กุ้งจะว่ายมาติดอวน ก็สามารถจับกุ้งมาคัดส่งขายได้

ส่วนที่ 2 กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ของบ้านคลองลึกเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ และประสบการณ์ การใช้ประโยชน์จากพืชพันธุ์ไม้ป่าชายเลน ให้กับสมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้านใกล้เคียงและผู้สนใจ เข้ามาเรียนรู้ในชุมชน ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา สรุปได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ การถ่ายทอดผ่านศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน การถ่ายทอดผ่านปราชญ์ผู้รู้ในชุมชน และการถ่ายทอดกันเองของชาวบ้านดังนี้

1. การถ่ายทอดผ่านศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

ได้แก่การถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนจากศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน โรงเรียนบางตะบูนวิทยา เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศป่าชายเลน และมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดภูมิปัญญา ให้กับเยาวชน และชาวบ้าน รวมทั้งผู้ที่มีความสนใจเข้าเรียนรู้ โดยจะเชิญอาจารย์ ปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีความรู้ในภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลน เป็นวิทยากรสาธิต และให้ความรู้กับเยาวชนในการประยุกต์ใช้ พืชพันธุ์ไม้ป่าชายเลน เพื่อทำประโยชน์ในด้านต่าง ๆ

2. การถ่ายทอดผ่านปราชญ์ผู้รู้ในชุมชน

โดยผู้ที่มีบทบาทในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาของบ้านคลองลัดได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน เนื่องจากได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ มีการคิดค้นแปรรูป ต่อยอดการใช้ประโยชน์ดั้งเดิม เพื่อผลิต ผลิตภัณฑ์ใหม่ สอดคล้องต่อความต้องการของยุคสมัยที่เปลี่ยนไป และมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ มาใช้ในชีวิตประจำวัน ปราชญ์ชาวบ้านของบ้านคลองลัดคือ ลุงบุญช่วย เขยกลั่น เป็นผู้มีความรู้ในเรื่องการเผาถ่านโกงกาง และยังคงประกอบอาชีพเผาถ่านขายอยู่ในปัจจุบัน โดยลุงบุญช่วย มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการเผาถ่านโกงกางให้แก่ผู้ที่สนใจอยู่เสมอ ได้รับเชิญให้เป็นวิทยากร ให้กับศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน โรงเรียนบางตะบูนวิทยา และพี่น้องเด็ก เป็นผู้มีความรู้ในเรื่องการแปรรูปพันธุ์ไม้ในป่าชายเลนจากประโยชน์ดั้งเดิม เป็นผลิตภัณฑ์ที่ทันสมัย ตรงกับความต้องการในปัจจุบัน มีการทดลองทำผลิตภัณฑ์แปรรูปจากพันธุ์ไม้ป่าชายเลน ทั้งอาหาร ขนม และเครื่องใช้ ผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นได้แก่ ขนม ผ้ามัดย้อม ของประดิษฐ์ใช้ในการตกแต่ง เป็นต้น

3. การถ่ายทอดกันเองของชาวบ้าน

พบว่าเป็นการถ่ายทอดกันเองในครัวเรือนจากรุ่นพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย สู่รุ่นลูก รุ่นหลาน โดยลูกจะเรียนรู้จากการบอกเล่าและการสังเกต พฤติกรรมของคนในครอบครัว ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ของชุมชน บ้านคลองลัด ตำบลบางตะนูน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี สามารถนำมาอภิปรายผล การศึกษาโดยใช้วิธีการวิเคราะห์อ้างอิงจากทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามวัตถุประสงค์ ของการศึกษา ได้ดังนี้

1. ชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลน ที่นำมาใช้ประโยชน์รูปแบบต่าง ๆ

พบว่าชาวบ้านใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้ป่าชายเลนในการเป็นที่อยู่อาศัย แหล่งอาหาร ที่อุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ ชาวบ้านมีการนำพันธุ์ไม้ในป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์หลากหลายชนิดด้วยกัน ได้แก่ ไม้โกงกาง ไม้ตะนูน ใช้ในการเผาถ่าน เป็นไม้ค้ำยัน และทำเครื่องมือทางด้านประมง ชะคราม ลำแพน และแสม ใช้ประโยชน์ในเรื่องการนำไปประกอบอาหาร โดยเฉพาะชะคราม เป็นพืชที่ได้รับความนิยมในการนำมาประกอบอาหารเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เพราะเป็นเมนูอาหารประจำท้องถิ่น ดั้นพังกาหัวส้มดอกแดง และจาก ชาวบ้านนิยมนำมาทำขนมหวาน ได้แก่ การนำไปเชื่อม และกวนเป็นท็อปปี้ การใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้เป็นยารักษาโรค ได้แก่ ต้นขลุ ใช้ต้นคัมคัม รับประทานขับปัสสาวะแก้วัณโรค ค่อมน้ำเหลือง เหงือกปลาหมอ ทั้งต้นและราก ใช้ต้มอาบ แก้พิษไข้ อาการคันของโรคผิวหนัง เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ (2551) ที่รวบรวมรายงานว่า ชุมชนในจังหวัดตรัง มีการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในการทำประมง โดยป่าชายเลนเป็นที่อยู่อาศัยของปูทะเล และปลาทะเลวัยอ่อน เป็นมูลค่าการใช้ประโยชน์สูง ป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ประกอบไปด้วย แพลงค์ตอน สัตว์หน้าดิน เช่น ปู ก้ามดาบ ปูแสม หอยแครง ปลา และปูทะเล การใช้ประโยชน์จากพืชพันธุ์ไม้ในป่าชายเลน เพื่อเป็นไม้ค้ำยันเพื่อประกอบอาหาร ใช้ในอาชีพเผาถ่านโกงกาง การใช้พืชพันธุ์ไม้ในป่าชายเลนเป็นยาสมุนไพร รักษาโรค นอกจากนี้ บ้านคลองลัด ยังใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนในทางอ้อม ได้แก่ การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สำคัญ ส่งผลให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่ม จากการจำหน่ายสินค้า และการให้บริการนักท่องเที่ยว สอดคล้องกับการศึกษาของคณะวรรณศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2550) ได้ศึกษามูลค่าการใช้ประโยชน์ของป่าชายเลนในบริเวณป่าชายเลนที่ค่อนข้างมีความอุดมสมบูรณ์ของประเทศไทย พบว่ามูลค่าการใช้ประโยชน์ทางตรง ได้แก่

การใช้ไม้ป่าชายเลน เป็นไม้พื้น เสาถ่าน ไม้ก่อสร้าง การหาของป่า และการจับสัตว์น้ำ การใช้ประโยชน์โดยอ้อมได้แก่ ธาตุอาหาร การเก็บกักคาร์บอน การบำบัดน้ำเสีย การป้องกันคลื่นลม และการเป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน

2. ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

จากการศึกษาพบว่า บ้านคลองลัด มีภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การประกอบอาหาร เป็นยารักษาโรค และผลิตสิ่งของเครื่องใช้ ดังนี้

2.1 การประกอบอาชีพ ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม

พบว่า การประกอบอาชีพ ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ การเรียนรู้ ของชาวบ้าน และยังคงนำมาใช้จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ อาชีพประมงพื้นบ้านที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าชายเลนเพื่อเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ แหล่งอาหาร และแหล่งเจริญเติบโตของสัตว์น้ำ ทำให้สัตว์น้ำมีความอุดมสมบูรณ์ เพียงพอต่อความต้องการบริโภค และจำหน่ายของชาวบ้าน การเพาะกุ้งในวังกุ้งธรรมชาติ เป็นภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติที่ไม่ต้องลงทุนในเรื่องของอาหาร กุ้ง ใช้ภูมิปัญญา การดูช่วงน้ำขึ้นและช่วงเวลาน้ำลง เพื่อเปลี่ยนถ่ายน้ำและอาหารให้ระบบทางธรรมชาติเลี้ยงดูกุ้ง และการปลูกป่าโกงกางเสาถ่าน เนื่องจาก ป่าชายเลนเป็นเขตอนุรักษ์ชาวบ้านไม่สามารถตัดไม้โกงกางจากป่าชายเลนได้โดยอิสระดังเช่นในอดีต จึงเกิดภูมิปัญญาการปลูกป่าโกงกางหมุนเวียนขึ้น ทำให้พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ สอดคล้องกับ ศุภฤกษ์ โรจนธรรม (2536) ที่ศึกษาภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพ การทำผลิตภัณฑ์ จากต้นจากของชาวบ้านตำบลขนานนาบ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่าแนวทางการพัฒนาอาชีพทำผลิตภัณฑ์จากต้นจาก ตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านในการประกอบอาชีพที่สืบทอดกันมา และลักษณะของอาชีพเป็นการเกษตรแบบยั่งยืนในลักษณะที่สอดคล้องกับพื้นที่และวิถีชีวิตของชาวบ้าน ทำให้เกิดการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมไปพร้อมกับการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน

2.2 นำมาประกอบอาหาร

พบว่า ชาวบ้านมีการใช้ภูมิปัญญาการนำพืชพันธุ์ไม้ป่าชายเลนมาแปรรูปอาหาร จากคุณค่าประโยชน์ทางตรง เป็นการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์อาหารใหม่ ให้เป็นที่นิยมและตรงความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบัน ได้แก่ ท็อฟฟี่ฟังก์กาหัวสุ่มดอกแดง ลูกจากเชื่อม ไข่ซาลาเปาที่ทำ

จากลูกแสม ชะครามสามรส เป็นการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้ป่าชายเลนที่เดิมเป็นการนำมาปรุงอาหารในครัวเรือนเช่น ต้ม แกง ผัด และรับประทานเป็นผักสด สอดคล้องกับ สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (2554) ได้ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพของพืชอาหารในป่าเมี่ยง และการปรับตัวในการใช้ประโยชน์ พบว่าพืชอาหารในป่าเมี่ยงมีประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นอาหารสำหรับการบริโภคในครัวเรือน และเพื่อจำหน่าย ชาวบ้านมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ ในสวนเมี่ยงเพื่อความมั่นคงทางอาหาร และรายได้โดยการทำเกษตรผสมผสานร่วมกับไม้ป่าดั้งเดิม เป็นต้นแบบหนึ่งในการใช้ประโยชน์ และรักษาป่าได้เป็นอย่างดี

2.3 ยารักษาโรค

พบว่า ชาวบ้านมีภูมิปัญญาการใช้พืชพรรณไม้จากป่าชายเลนที่มีสรรพคุณเป็นยาสมุนไพรในการรักษาโรค โดยชาวบ้านมีการศึกษาจากการทดลองใช้และเมื่อเห็นผลจึงเกิดการเรียนรู้สั่งสมเป็นประสบการณ์ และนำพืชพรรณไม้ที่มีสรรพคุณเป็นยาสมุนไพร มาใช้ประโยชน์จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ขลุ่ นำต้นและรากมา มาต้มน้ำอาบบำรุงประสาท แก้โรคผิวหนัง ระบายคลื่นตัว ใบใช้ต้มชงดื่มแทนชา ช่วยลดน้ำหนัก แก้อาการเป็นนิ้ว เหนืออกปลาหมอ นำมาปั่นแล้วต้มดื่ม แก้อาการไอ อาการเจ็บคอ ส่วนใบสดนำมาตำใช้พอกทาแผลสด ใบจาก นำมารับประทานแก้โรคลม ขับเสมหะ และขับพิษ เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชูชาติ เหลี่ยมวานิช (2537) ที่ศึกษาเกี่ยวกับสมุนไพร กับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชนบทของ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา พบว่าชาวชนบทส่วนใหญ่ เก็บสมุนไพรที่เป็นยาส่วนใหญ่มาจากป่า โดยการเก็บยา ได้รับการบอกเล่ามาจากบรรพบุรุษ โดยมีหมอพื้นบ้านในชุมชน ผู้มีความชำนาญในการใช้สมุนไพร เป็นศูนย์กลางการรักษาโรค และมีเครือข่ายการเรียนรู้ในการใช้สมุนไพร และการดูแลสุขภาพของตนเป็นเครือข่ายเกิดจากการรวมตัวกันของชาวบ้าน โดยเงื่อนไขในการเกิดเครือข่ายการใช้สมุนไพรของชาวบ้านเกิดจาก ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ป่วยกับผู้ป่วย หมอพื้นบ้านกับผู้ป่วย หมอพื้นบ้านกับหมอพื้นบ้าน

2.4 แปรรูปผลิตภัณฑ์ของเครื่องใช้

พบว่า ชาวบ้านมีภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ในการนำพืชพันธุ์ไม้จากป่าชายเลนมาแปรรูป เป็นสิ่งของเครื่องใช้ ได้แก่ การเย็บจากเพื่อใช้มุงหลังคา ทำผนัง

บ้าน การทำเครื่องจักรสานจากใบจาก และการทำผ้ามัดย้อมจากเปลือกไม้ตะบูน ที่ชาวบ้านสังเกต และทดลองนำเปลือกไม้ในป่าชายเลนมาต้มเป็นสีย้อมผ้า และเห็นว่าไม้ตะบูนให้ยางเยอะชาวบ้าน จึงนิยมใช้เปลือกของไม้ตะบูน โดยนำมาต้มกับน้ำเดือด จากนั้นเอาผ้าที่จะทำลวดลายมาต้ม สีของ เปลือกไม้จะติดเนื้อผ้า เป็นผ้าที่มีสีสันตามเปลือกไม้สวยงามแปลกตา สามารถนำผ้ามัดย้อม ไป ใช้ได้ตามความชอบ เช่น ทำผ้าม่าน กระเป๋า เสื้อ เป็นต้น สอดคล้องกับ ปทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (2548) ที่ พูดถึงสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ของคนพื้นบ้านส่วนใหญ่มาจากวัสดุในท้องถิ่น จะมีรูปแบบแตกต่างกันบ้างตามอิทธิพล สิ่งแวดล้อม และวัสดุสิ่งของเหล่านั้น ก็เป็นวัสดุที่ชาวบ้านคิดทำขึ้นใช้เองด้วย ฝีมือ ความเรียบง่ายตามวัตถุประสงค์ ประโยชน์ใช้สอย อยู่บนพื้นฐานของอาชีพ สังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญา วัฒนธรรมพื้นบ้าน ก็ขึ้นกับองค์ประกอบปัจจัยหลายอย่างเช่น วัสดุ รูปแบบ ประโยชน์ใช้สอย คุณค่า มีการคิดสร้างสรรค์ให้สอดคล้องเป็นปัจจุบันแต่ยังคงรักษาเอกลักษณ์นั้น คือ ลักษณะของรูปทรง พื้นบ้านจะต้องมีแสดงให้เห็น และควรส่งเสริมให้มีการพัฒนาการ ประดิษฐ์เครื่องใช้พื้นบ้าน ที่เน้นนวัตกรรมโดยการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ออกมาให้มากยิ่งขึ้น

3. กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา

จากการศึกษาพบว่าของบ้านคลองลัดมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ และประสบการณ์ การใช้ ประโยชน์จากพืชพันธุ์ไม้ป่าชายเลน โดย ศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน โรงเรียนบาง ตะบูนวิทยา ปราชญ์ชาวบ้าน และการถ่ายทอดกันเอง ดังนี้

3.1 ศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน โรงเรียนบางตะบูนวิทยา

จากการศึกษาพบว่า ศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน โรงเรียนบางตะบูน วิทยา เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนให้กับชาวบ้าน และผู้ที่ สนใจศึกษาโดยทางศูนย์จะเชิญวิทยากรที่มีความรู้เกี่ยวกับพืชพันธุ์ไม้ป่าชายเลน และปราชญ์ ชาวบ้าน ที่ยังคงมีวิถีชีวิตผูกพันกับพืชพันธุ์ไม้ป่าชายเลนเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพสร้างรายได้ และมีการพัฒนาเพื่อการบริโภคมาเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่ผู้ที่สนใจอยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2547) ที่พูดถึงศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาว่า หมายถึงศูนย์การ จัดการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่ในชุมชนควรมีได้แก่ ความรู้ในการเข้าใจวิถีธรรมชาติ ทรัพยากร และสังคม โดยเน้นที่การถ่ายทอดจากผู้รู้ ประสบการณ์ สามารถจัดการเรียนรู้ได้อย่าง เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นที่วัด โรงเรียน สำนักงานองค์การบริหารส่วน

ตำบล สถานีอนามัย เป็นการจัดการที่เกิดขึ้นโดยชุมชน โดยผู้นำที่สามารถดำเนินการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับศักยภาพของชุมชนนั้น ๆ

3.2 ปราชญ์ชาวบ้าน

พบว่าเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้พืชพันธุ์ไม้ในป่าชายเลน เพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่การประกอบอาชีพ และมีการปรับปรุงพัฒนา ความรู้เรื่องประโยชน์ของพันธุ์ไม้ดั้งเดิม มาสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจของครอบครัว เป็นผลิตภัณฑ์แปรรูป จากพืชพันธุ์ไม้ป่าชายเลน ออกจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว ปราชญ์ชาวบ้านจะได้รับเชิญเป็นวิทยากรให้แก่โรงเรียนบางตะบูนวิทยา เมื่อมีบุคคลนอกพื้นที่เข้ามาศึกษาดูงาน และเป็นวิทยากรให้แก่ชุมชนอื่น สอดคล้องกับ เสรี พงศ์พิส (2539) ที่เห็นว่าในชุมชนต่าง ๆ จะมีผู้มีความรู้ ความสามารถ หลากหลาย บางคนเก่งในการรักษาโรค บางคนเก่งทางการปลูกพืช บางคนทางการเลี้ยงสัตว์ บางคนทางด้านพิธีกรรม คนเหล่านี้ต่างก็มีความสามารถเพื่อประโยชน์ของชุมชน เป็นผลมาจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต ที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการเรียนรู้ และการสะสมภูมิปัญญา จนเกิดความรู้ความเข้าใจ ธรรมชาติ และสามารถนำมาปรับใช้กับชีวิตประจำวัน สร้างความมั่นใจและความมั่นคงให้กับชีวิต นั่นคือปราชญ์ชาวบ้านของชุมชน

3.3 การถ่ายทอดกันเองของชาวบ้าน

พบว่าเป็นการถ่ายทอดความรู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้ในป่าชายเลนให้แก่สมาชิกในครัวเรือน โดยพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย บอกเล่าสาธิตให้รุ่นลูกหลานได้เรียนรู้ อีกทั้ง การสังเกตจากการนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดสู่บ้านใกล้เคียงด้วย สอดคล้องกับ พระมหาเมธา คำไพล (2547) ที่ศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำเครื่องทองลงหิน พบว่าการถ่ายทอดองค์ความรู้และทักษะความชำนาญเกิดจากคนในครอบครัว ดังนั้นผู้รับการถ่ายทอดจึงเป็นบุตรหลาน ภรรยา หรือเพื่อนบ้านใกล้เคียง ซึ่งได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันภายในครอบครัวของผู้ที่ทำเครื่องทองลงหิน และชาวบ้านที่อยู่ชุมชนเดียวกัน และสอดคล้องกับ ศุภฤกษ์ โรจนธรรม (2536) ที่ศึกษาภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพ การทำผลิตภัณฑ์ จากต้นจากของชาวบ้านตำบลขนานาบ อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพคืออาศัยความสัมพันธ์ของระบบครอบครัวเป็นสื่อในการถ่ายทอดภูมิ

ปัญญาในการประกอบอาชีพ โดยลูกจะเป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากพ่อแม่ ด้วยวิธีการช่วยเหลือครอบครัวในการประกอบอาชีพ

จากการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน บ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี พบว่าชาวบ้านยังคงมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน และมีภูมิปัญญาดั้งเดิมเกี่ยวกับวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาป่าชายเลน การพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน ควรให้ความสำคัญกับการฟื้นฟู ภูมิปัญญาดั้งเดิม ของชุมชน เช่น ชาวบ้านไม่ทำลายป่าชายเลน เพราะถือว่าเป็นแหล่งไม้ใช้สอย เป็นแหล่งอาหาร เป็นที่อุดมสมบูรณ์ สำหรับสัตว์น้ำ เป็นแหล่งสร้างพืชสมุนไพรตามธรรมชาติ และเป็นแหล่งสร้างรายได้จากการประกอบอาชีพ ที่เกิดจากทรัพยากรป่าชายเลน ชาวบ้านจะเห็นคุณค่า และเกิดการมีส่วนร่วม มีจิตสำนึกในการฟื้นฟูป่าชายเลน เพราะชาวบ้านมีความใกล้ชิดกับป่าชายเลน ย่อมเห็นถึงการเปลี่ยนแปลง ความเสื่อมโทรมของป่าชายเลนที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับ ฦๅฐารัตน์ ประภาสพิธิ (2545) ที่กล่าวว่า หลักการฟื้นฟูป่าชายเลน ของชุมชนต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟู เพื่อให้อยู่บนพื้นฐานของความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง การเลือกพื้นที่ ที่จะทำการอนุรักษ์ฟื้นฟู ต้องเหมาะสมและ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การฟื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิมเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน เช่น อาชีพดั้งเดิมของชาวบ้านที่เกิดจากป่าชายเลน ภูมิปัญญาเรื่องประโยชน์ไม้ใช้สอยและพืชพรรณไม้ในป่าชายเลน ที่เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร จะเป็นระบบการจัดการตามแนวทางของชุมชน ชุมชนบ้านคลองลัดมีความโดดเด่นด้านการประกอบอาชีพ และวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรชายฝั่ง ทรัพยากรป่าชายเลนเกิดองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่สำคัญ ในแต่ละอาชีพ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน รวมทั้ง ชาวบ้านยังมีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ทั้งการแลกเปลี่ยนผลผลิต การแบ่งปันสัตว์น้ำ และอาหารทะเลแปรรูป แสดงถึงชุมชนที่มีแรงยึดเหนี่ยวสูง ความเหลื่อมล้นน้อย ความมีน้ำใจไมตรีต่อกัน ยังดำรงอยู่อย่างกว้างขวาง ดังนั้นการสร้างชุมชนเข้มแข็งของชาวบ้านคลองลัด จึงควรเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุดและยั่งยืน เพราะเป็นสิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นมาเอง มีประวัติศาสตร์ชุมชนที่ยาวนาน ถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ จำสำเร็จได้ไม่ยาก และสามารถต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกได้ การพัฒนาองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในพื้นที่ ในการจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ยั่งยืน ก่อให้เกิดอัตลักษณ์

และจิตสำนึกในการมีส่วนร่วม การปลูกฝังและให้ความรู้กับเยาวชนด้านความสำคัญ และการรักษาทรัพยากรป่าชายเลน ในท้องถิ่น เพื่อการยังชีพ บนพื้นฐานความพอเพียง ทั้งการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง การประมงพื้นบ้าน การใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ป่าชายคลอง เพื่อให้เยาวชนเกิดความรัก ความหวงแหน และความภาคภูมิใจในท้องถิ่นตน อันจะเป็นการผลักดันให้มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ด้านชนิดของพันธุ์ไม้ป่าชายเลน ที่นำมาใช้ประโยชน์รูปแบบต่าง ๆ ของชุมชนบ้านคลองลัด รูปแบบการใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้ในป่าชายเลนของชาวบ้านยังคงเป็นแบบดั้งเดิม เพื่อให้เกิดรูปแบบใหม่ของการใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้ป่าชายเลน ควรมีการส่งเสริมจากภาครัฐให้จัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ของชุมชน ให้ชาวบ้านเกิดความต้องการเข้าร่วมในการพัฒนารูปแบบการใช้ประโยชน์ เช่นการจัดกิจกรรมประกวด แข่งขัน การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากป่าชายเลนในงานเทศกาลประจำปีของชุมชน การส่งเสริมการเรียนรู้ให้โอกาสชาวบ้านที่ต้องการศึกษามีโอกาสศึกษาดูงานเกี่ยวกับรูปแบบผลิตภัณฑ์จากนอกชุมชน
2. ด้านภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านคลองลัด ทั้งในเรื่องการประกอบอาชีพ การประกอบอาหาร ยาสมุนไพร การผลิตสิ่งของเครื่องใช้ เป็นภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญกับชุมชน เพื่อให้ข้อมูลเป็นประโยชน์แก่เยาวชนรุ่นหลังทางศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน โรงเรียนบางตะบูนวิทยาควรมีการจัดทำหนังสือหรือสื่อมัลติมีเดีย เพื่อรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านคลองลัด ให้ได้ข้อมูลครบถ้วน เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังหรือผู้ที่สนใจมีแหล่งการเรียนรู้ และแหล่งที่จะสามารถสืบค้นข้อมูลได้
3. ด้านกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนชุมชนบ้านคลองลัด มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนผ่านศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน โรงเรียนบางตะบูนวิทยา เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ สาริตการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากป่าชายเลน แต่ปัจจุบันเยาวชนเมื่อได้เรียนรู้ภูมิปัญญาดังกล่าวแล้วไม่ได้นำไปใช้จริงในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะภูมิปัญญาในเรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์

จากป่าชายเลน หน่วยงานของรัฐไม่ว่าจะเป็นเทศบาล หรือ อบต. ควรให้การสนับสนุนให้มีการจัดทำศูนย์แสดงสินค้าที่เกิดจากผลิตภัณฑ์ของท้องถิ่นเพื่อเป็นการรองรับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการประดิษฐ์ขึ้นเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน และเป็นการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนต่อไป

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน มีภูมิปัญญาเกี่ยวกับการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากพันธุ์ไม้ป่าชายเลน ของบ้านคลองลัด แต่ยังไม่มีการจัดการในส่วนของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชน ดังนั้นควรมีการศึกษาการสร้างมูลค่าผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนอื่น ที่ประสบความสำเร็จ เพื่อสามารถนำมาปรับใช้กับชุมชนบ้านคลองลัดได้

2. ชุมชนบ้านคลองลัด มีความโดดเด่นในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีภูมิปัญญาในเรื่องการประกอบอาชีพ การดำเนินชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน มีศูนย์อนุรักษ์และศึกษาระบบนิเวศป่าชายเลน ทำให้ปัจจุบันบ้านคลองลัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เริ่มมีการพัฒนาในรูปแบบของการท่องเที่ยวเช่น มีโฮมสเตย์ มีการให้บริการเรือนำเที่ยว มัคคุเทศก์ ร้านอาหาร ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสนใจในการศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวของบ้านคลองลัดในอนาคต

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. วัฒนธรรม เรื่อง พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกถัมภ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น
สมุทรสงคราม. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544.
- กาญจนา แก้วเทพ. เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน . กรุงเทพฯ ฯ : สภาคทอติกแห่ง
ประเทศไทย, 2538.
- กนกพร บุญส่ง. การใช้ป่าชายเลนปลูกในการบำบัดน้ำเสียชุมชน . กรุงเทพฯ ฯ : คณะวิทยาศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. แผนแม่บทการวิจัยและพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนและพื้นที่
ชีวมณฑล พ.ศ. 2551-2554 . กรุงเทพฯ ฯ : กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวง
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2550.
- กรมป่าไม้. การจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าชายเลน พ.ศ. 2545 . กรุงเทพฯ ฯ : สำนักวิชาการ
กรมป่าไม้, 2545.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. การศึกษาเพื่อพัฒนาคนสำหรับสังคมไทยในสองทศวรรษหน้า.
กรุงเทพฯ ฯ : คุรุสภา, 2541.
- ณัฐารัตน์ ปภาวสิทธิ์ และคณะ. ผลของการปลูกและฟื้นฟูป่าชายเลนต่อทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่ง.
กรุงเทพฯ ฯ : คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- ธงชัย จารุพัฒน์. สถานการณ์ป่าชายเลนของประเทศไทย ในช่วงระยะเวลา 35 ปี.
(พ.ศ. 2504 – 2539). กรุงเทพฯ ฯ : กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2541.
- นวนัฐ โอศิริ. “ภูมิทัศน์ชุมชนป่าชายเลน : ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าด้วยการประหยัดพลังงานและความ
ยั่งยืน.” สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2547.
- นิคม ชมภูหลง. แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดกิจกรรม.
มหาสารคาม : อภิชาตการพิมพ์, 2545.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. การสงวนอนุรักษ์ พัฒนา และฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ ฯ : อมรินทร์
พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2549.
- บุศริน บางแก้ว และ ศิริวรรณ ศิริบุญ . การสูญเสียป่าชายเลนกับผลกระทบที่มีต่อระบบเศรษฐกิจ
พอเพียงของชุมชนชายฝั่ง. กรุงเทพฯ ฯ : วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2550.

ประเวศ วะสี. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกพื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพฯ:

หมอชาวบ้าน, 2545.

มาริสา โกเศษโยธิน. “การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพึ่งพาตนเองของชุมชน เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประชาชนบริเวณ ชายแดนไทย-กัมพูชา ภาคตะวันออก ศึกษากรณีกลุ่มตักจะ ออมทรัพย์วัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.

ราชบัณฑิตสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2545.

ริเรื่องรอง รัตนวิสัยสกุล. “การศึกษาเรื่องการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าชายเลนและภูมิปัญญาการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน ชัยสาร จังหวัดสมุทรสงคราม.” สาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, 2550.

ศิริวรรณ ศิริบุญ และสุนันทา สุวรรณโณคม. ชุมชนป่าชายเลนอ่าวมหาชัย : แนวคิดเพื่อการฟื้นฟูพัฒนาและการอนุรักษ์. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

สามารถ จันทรสूरย์. ภูมิปัญญาคืออะไร อย่างไร ในวัฒนธรรมก้าวไปกับการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2546.

สถิตย์ วัชรกิตติ. สถานการณ์ป่าไม้ของประเทศไทยในวนศาสตร์ชุมชนสำหรับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้. กรุงเทพฯ: อักษรสยามการพิมพ์, 2533.

สนธิ อักษรแก้ว และคณะ. การฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนเพื่อสังคมและเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2542.

สนธิ อักษรแก้ว. ป่าชายเลน นิเวศและการจัดการ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2542.

สนธิ อักษรแก้ว และคณะ. พันธุ์ไม้ป่าชายเลน. กรุงเทพฯ: บริษัททองรัตน์ จำกัด, 2535.

สุกัญญา มารศรี. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลน: ศึกษาเฉพาะกรณี หมู่ที่ 10 บ้านสามัคคี ตำบลบางขุนไทร อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสังคมศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.

สุนันทา แคมเพชร. “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่อง แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญา
ท้องถิ่นด้านอาชีพสำหรับครูประถมศึกษา จังหวัดสมุทรสงคราม.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาสาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศภาควิชาหลักสูตรและวิธีสอน
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

สุเมธ ตันติเวชกุล. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พับลิช, 2543.

เอกรินทร์ สัมहाสาด .ภาษาไทย ป.5. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2552.

ภาคผนวก

ภาคผนวก
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์สำหรับชาวบ้าน

เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

ข้อมูลพื้นฐานของผู้ถูกสัมภาษณ์

1. อายุ
2. เพศ
3. การศึกษา
4. อาชีพ

ข้อมูลเชิงลึกในการสัมภาษณ์

1. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน
 - 1.1 ท่านได้ใช้ไม้จากป่าชายเลนชนิดใดบ้าง และใช้ทำอะไรบ้าง
 - 1.2 ท่านใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนบ่อยหรือไม่/ ความถี่กี่ครั้ง
 - 1.3 ในอดีตถึงปัจจุบันการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนมีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร
 - 1.4 มีปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนหรือไม่ อย่างไร ปริมาณทรัพยากรเพียงพอความต้องการหรือไม่
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 2.1 ท่านทราบได้อย่างไรว่าไม้ชนิดใดในป่าชายเลนนำมาใช้ประโยชน์ได้ และใช้ประโยชน์ด้านใด
 - 2.2 มีการอาชีพใดบ้างในท้องถิ่นที่เกิดจากการเรียนรู้ของชาวบ้าน สืบทอดต่อกันมาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

แบบสัมภาษณ์สำหรับปราชญ์ชาวบ้าน และผู้สูงอายุในชุมชน

เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

ข้อมูลพื้นฐานของผู้ถูกสัมภาษณ์

1. อายุ
2. เพศ
3. การศึกษา
4. อาชีพ

ข้อมูลเชิงลึกในการสัมภาษณ์

1. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน
 - 1.1 ท่านได้ใช้ไม้จากป่าชายเลนชนิดใดบ้าง และใช้ทำอะไรบ้าง
 - 1.2 ท่านใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนบ่อยหรือไม่/ ความถี่กี่ครั้ง
 - 1.3 ในอดีตถึงปัจจุบันการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนมีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร
 - 1.4 มีปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลนหรือไม่ อย่างไร ปริมาณทรัพยากรเพียงพอความต้องการหรือไม่
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 2.1 ท่านทราบได้อย่างไรว่าไม้ชนิดใดในป่าชายเลนนำมาใช้ประโยชน์ได้ และใช้ประโยชน์ด้านใด
 - 2.2 มีการอาชีพใดบ้างในท้องถิ่นที่เกิดจากการเรียนรู้ของชาวบ้าน สืบทอดต่อกันมาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน

แบบสัมภาษณ์สำหรับครูโรงเรียนบางตะบูนวิทยา

เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน ของชุมชนบ้านคลองลัด ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี

ข้อมูลพื้นฐานของผู้ถูกสัมภาษณ์

1. อายุ
2. เพศ
3. การศึกษา
4. อาชีพ

ข้อมูลเชิงลึกในการสัมภาษณ์

1. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน
 - 1.1 ชนิดพันธุ์ไม้ที่ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่คือ
 - 1.2 ส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนอย่างไรกันบ้าง
 - 1.3 ทางศูนย์มีการอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้านหรือไม่ มีการบรรจุในหลักสูตร/กิจกรรมของโรงเรียน
 - 1.4 สถานการณ์การใช้จากป่าชายเลน และในปัจจุบันเป็นอย่างไร
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 2.1 ทางศูนย์มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนให้แก่ใครบ้าง มีถ่ายทอดให้ชาวบ้านหรือนักเรียนหรือไม่ อย่างไร
 - 2.2 ใช้วิธีการใดในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้ผลหรือไม่ อย่างไร
 - 2.3 ทางศูนย์มีการรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้เพื่อถ่ายทอดหรือไม่ ถ้ามี เรื่องใดบ้าง

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล ที่อยู่	นางสาวนันท์นภัส อธิชาญสิทธิ์ 162 ถนนสนามจันทร์ ตำบลสนามจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม 73000
ที่ทำงาน	ห้างหุ้นส่วนจำกัด สิริ ทรัค 162 ถนนสนามจันทร์ ตำบลสนามจันทร์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม 73000
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2549	สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาการจัดการธุรกิจทั่วไป คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ. 2552	ศึกษาต่อระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐ และภาคเอกชน คณะวิทยาการจัดการ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศิลปากร
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. 2551 – 2553	นักวิเคราะห์นโยบายและแผน สำนักงานเลขานุการ คณะศิลปศาสตร์และ วิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน
พ.ศ. 2553 – 2554	ห้างหุ้นส่วนจำกัด สิริ ทรัค